

Dr Fehim Bajraktarević, *Osnovi turske gramatike*. Izdanje Naučne knjige. Beograd 1962.

Dužnost nam je da zabilježimo pojavu ovog udžbenika koji je objavljen pod imenom dra Fehima Bajraktarevića, dugogodišnjeg redovnog profesora i šefa katedre za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu.

Dr Fehim Bajraktarević u predgovoru prezentira ovaj udžbenik kao samostalan rad, namijenjen za potrebe nastave turskog jezika na našim univerzitetima.

Međutim, potrebno je unijeti korekturu u ovakav stav dra Fehima Bajraktarevića. Ovaj udžbenik nije samostalan rad dra Fehima Bajraktarevića, nego on predstavlja skraćeno i mjestimično, u pogledu pojedinih iznaza i termina, retuširano izdanje *Türkische Konversations-Grammatik* od H. Jehlitschke.

Kada se u Heilderbergu 1895. g. pojavio pomenuti Jehlitschkin udžbenik, i političko-državna situacija turskog naroda, i razvojni stadijum turskog jezika, i stanje turkologije bili su fundamentalno različiti nego danas, poslije 70 godina prohujalog vremena. Toga bi i sam autor udžbenika, H. Jehlitschka, da je živ, bio svjestan i ne bi se usudio da, zamijenivši svoj stari sistem transkripcije sredstvima novog turskog alfabeta, napravivši manje retuše i skraćanja i dokidajući partiju o arapskim i perzijskim elementima u turskom jeziku, ponovo izdanje svog starog udžbenika. Jer, on bi time blokirao svako kretanje ostvareno u oblasti nauke i

prakse turskog jezika za proteklih sedam decenija.

Na našu žalost, to je učinio dr Fehim Bajraktarević. Njegovo izdanje Jehlitschkinog udžbenika, čak ako je pripremljeno na brzu ruku, za interne potrebe njegove katedre, jednom objavljeno, teško da predstavlja podstrek i ohrabrenje za one koji počinju da uče turski jezik, a na velikoj distanci zaostaje za nivoom turkologije i osmanistike u našoj zemlji.

Za pisca ovih redova, koji je pažljivo sravnio »Osnove turske gramatike« sa *Türkische Konversations-Grammatik*, bila bi naučna dužnost da ulazi u analizu prerade koju je dr Fehim Bajraktarević izvršio. Ali, ono što se mora reći je to da ova prerada ukazuje da dr Fehim Bajraktarević, makar se koristio Denyem, Rossijem i drugima, ostavlja ovim poslom utisak da prenebregava rezultate moderne turkologije i uopšte moderne lingvističke metodologije. Turski jezik se na univerzitetima ne može više predavati u stilu pokojnog H. Jehlitschke, to je sigurno.

Sama prerada ukazuje da dr Fehim Bajraktarević, valjda u težnji da materiju učini pristupačnijom i jasnijom, brka stvari, daje ih naučno netačno. Nisu rijetki slučajevi da, mijenjajući Jehlitschkinu formulaciju, daje slabiju i manje tačnu. I u bilježenju riječi starim tursko-osmanskim alfabetom dr Fehim Bajraktarević pokazuje nedosljednost, osobito ako se to bilježenje prati u vezi sa datim transkribovanjem riječi modernim turskim alfabetom.

Sigurno je da bi i H. Jehlitschka, kada bi ponovo pisao svoj udžbenik,

pod uslovom da je pratio rezultate moderne turkologije, drukčije dao svoj udžbenik. Trudio bi se da iz njegovog udžbenika zrače rezultati savremene nauke i moderne lingvistike, da naučna koncepcija suštine turskog jezika, koncepcija morfologije i sintakse tog jezika bude jasnija, preglednija i cjelovitija. Po našem mišljenju, univerzitetski udžbenik svakog, pa i turskog jezika, ne smije biti mehanički zbir pravila — dat u stilu molitvenika — nego mora predstavljati organičan sistem odredaba međusobno povezanih na način da cjelina tih odredaba rada jasnu predstavu o prirodi i dubljoj suštini datog jezika.

Izrada jednog modernog udžbenika turskog jezika, koji bi zadovoljio potrebe naše nauke, hitan je zadatak naše turkologije. Nadajmo se da na takav udžbenik nećemo još dugo čekati.

Nedim Filipović

Orhan Hančerlioglu: *Ali*, Progres, Novi Sad 1961.

Orhan Hančerlioglu (rođen je u Carigradu 1908. g.) spada u red vrhunskih turskih pripovedača i romanopisaca. Napisao je desetak knjiga — što romana što pripovedaka. Stalni je saradnik najpoznatijeg turskog književnog časopisa »Varlık«. Iako pravnik po struci, on se posvetio literaturi, gde je postigao vrlo zavidan uspeh. 1955. godine, njegov roman *Ali* je dobio nagradu Turskog jezikoslovnog društva (Türk Dil Kurumu).

Zahvaljujući preduzimljivosti malo poznatog Novosadskog izdavačkog preduzeća »Progres«, dobili smo u srpsko-hrvatskom prevodu ovaj njegov nagrađeni roman.

Šta bi se moglo reći o ovom romanu za koji je jedan naš kritičar napisao da otvara turskoj literaturi prodor u svet? Pre svega, vrlo moderan roman, po sižeu, tretmanu, izražajnim sred-

stvima, proznoj tehnici. Hančerliogluova priča o Aliji je vrlo jednostavna. Kako sam pisac kaže, sreó je Aliju, čatalicu i beskućnika, u jednoj udženici na Tophani, onako visokog, mršavog, sa jedva приметnom grbom. On je bio prost, bezbožno je lagao iz bilo kakvog razloga, pri najmanjoj opasnosti tresao se od straha, zavidljivac, egoista, kukavica i tvrđica, mada je mogao da postane i pozitivno društveno biće. »A onda sam pomislio, kaže pisac, kakav bi Ali, sa svojom fizičkom i psihičkom konstrukcijom izgledao kad bi bio trgovac, učenik, penzioner ili pisac, bogati neradnik ili čak ministar«. I tako počinje priču o Aliju koga nam prenosi u razne društvene situacije, što je osnovna potka celog romana. Sva ova zbivanja koja teku gotovo jednovremeno, ispričana su jednostavno ali efektno, sa puno detalja kojima pisac često ocrtava takoreći male studije karaktera i pruža nam reljefno izvesne aspekte života Turske i raznih društvenih formacija u njoj. Sve je to ispričano lakim tečnim stilom, sa puno duha i talenta, bez bombastičnih ukrasa, od čega je bolovala ranija turska književnost, bez sentimentalizma koji još uvek nalazimo i kod vodećih turskih pisaca. Jednom reči, savremen, moderan, evropski roman.

Pročitavši ovaj mali roman (svoga 110 strana 12°) nisam mogao a da se malo ne zamislim nad izdavačkom politikom naših preduzeća, bar što se tiče orijentalnih književnosti. Evo da uzmemo tursku. Kod nas su prevedena dva trećerazredna romana Halida Zije, tri romana Jakuba Kadrije, dva romana Halide Edip, a nemamo nijedan prevedeni roman ili zbirku pripovedaka Saita Faika (umro pre par godina dosta mlad) i Jašara Kemala, bez sumnje najboljih današnjih turskih pripovedača i romanopisaca. Dovoljno je pomenuti da je roman Jašara Kemala »Ince Mehmed« dobio nagradu Uneska i odavno je preveden na francuski i ruski. Nekom slučajnošću, eto, dobili smo

bar ovaj roman Hančerlioglua, koji bez sumnje najbolje predstavlja savremenu modernu tursku književnost kod nas.

Prevodilac Saša Guto nam ne kaže sa kog je jezika roman preveo, ali meni se čini da će to biti sa ruskog. Kako bilo, njegov prevod treba pohvaliti. Šteta je što tu i tamo ima niz grešaka koje padaju u oči naročito onome ko poznaje turski i Carigrad. Tako mesto »Türk Dil Kurumu« nalazimo dva puta »Türk Dili«, mesto Ajas paša — Ajaš paša, mesto Sirkedži — Silkedži, mesto Türk Yildiz Bankası — Türk Yildiz Parkası itd., što mogu da budu i štamparske greške.

Hasan Kaleši

Jean Deny Armağanl. *Mélanges Jean Deny*. Ankara 1958, vel. 8°, str. 355 (Türk Dil Kurumu Yayınlarından: Sayf: 172).

Ova Spomenica, koju je izdalo Türk Dil Kurumu nije imala svrhu da obeleži neki značajan datum iz života ili naučnog rada velikog francuskog turkologa, nego da izrazi »beskrajnu zahvalnost koju turski naučni krugovi i turski narod oseća prema ovoj ličnosti i njegovom naučnom radu«, kako kaže u završnim redovima svoga članka (»Türkolog ve insan olarak Jean Deny« »Deny kao turkolog i čovek«) jedan od urednika Spomenice Mecdut Mansuroğlu (ostala dva su: János Eckmann i Ağâh Sirri Levend).

Trideset priznatih stručnjaka, orijentalista, deset iz Turske a dvadeset iz Evrope i Amerike, ispunili su svojim priložima 355 strana ove Spomenice. Odmah iza naslovne strane dolazi pregled sadržaja poredan po alfabetskom redu prezimena autora, kako su i inače njihovi prilozi štampani u knjizi. Izuzetak čine dva prva članka čiji autori (Jean-Paul Roux i Mecdut Mansuroğlu) govore o ličnosti, životu i naučnom radu i značaju Jeana Denya, pa su zbog svog sadržaja došli na prvo me-

sto. Posle ova dva članka (str. 1—7), koji se mogu smatrati uvodnim, János Eckmann iznosi bibliografiju njegovih radova od godine 1909. pa do 1957. zaključno, navodeći i dva članka koja su u štampi¹ (str. 7—18). Ovaj spisak sadrži 139 bibliografskih jedinica sa potpunim podacima, a pored toga je sastavljač posebno označio kad je reč o prikazima i nekrolozima, napominjući još i koji su radovi prevedeni na turski. Ova iscrpna bibliografija rečito govori o mnogostrukom naučnom interesovanju Jeana Denya i o korisnosti i važnosti njegovog naučnog dela. Važno je napomenuti da je sastavljač ove bibliografije dao na početku pune naslove časopisa u kojima su objavljivani radovi, a koji su u daljem tekstu dati u skraćenicama, jer su neki od tih časopisa manje poznati, a neki su i dosta ranijeg datuma tako da po inicijalima ne bi bilo uvek lako pogoditi o kome je časopisu ili publikaciji reč.

Iza ove bibliografije, čiji značaj nije ni potrebno isticati, sledi 26 naučnih priloga od kojih jedanaest na turskom, deset na nemačkom, tri na francuskom, dva na engleskom i jedan na italijanskom jeziku. Što se tiče pojedinosti, svi članci nisu jednaki ni po svom obimu ni po sadržini, mada se za sve obrade može reći da daju jasnu i određenu sliku onoga što su sebi postavili kao cilj. Da ima članaka koji u opštim linijama iznose određenu problematiku, a i onih koji detaljnije i dublje obrađuju problem koji tretiraju, može se već delimično videti i po samim naslovima članaka, a i po broju strana. Naravno da se u daljem prikazu, zbog velikog broja naučnih priloga, možemo zadržati

¹ Verovatno da sastavljaču ove bibliografije nije bio pri ruci u trenutku pisanja još jedan rad koji je svakako trebao da uđe u bibliografiju, tim pre što je naveo i dva rada koja su u štampi za 1957. godinu: J. Deny: Un soyurgal du Timouride Šährup en écriture ouïgoure. Extrait du Journal Asiatique (Année 1957).

samo na tome da istaknemo ukratko glavnu nameru i tvrđenje piševo i rezultat do koga je došao, idući onim redom kako su oni štampani u Spomenici, prelazeći preko prva tri članka o kojima je već bilo reči:

4. Aldo Pentti (Helsinki): *G. J. Ramstedt und die Inschrift von Tonjukuk* (smatra da će snimci koje je napravio Ramstedt i njegova čitanja zasnovana na autopsiji spomenika u najmanju ruku otkloniti teškoće u pravilnom čitanju ovog značajnog turskog spomenika, str. 19—24). — 5. Ahmet Ateş (Istanbul): *Şark türkçesi ile eski bir şiir ve bir risale* (sa faksimilima i pesme i poslanice čiji se original nalazi u biblioteci Necip Paşe u Tiru, str. 25—30). — 6. Fehim Bajraktarević (Beograd): *Goethes Interesse für Nasreddin Chodscha* (bazirajući na šest pisama koja su izmenjali veliki nemački pesnik i Diez (od maja 1815. do novembra 1817), pisac ističe koliko je pravilniji, tačniji i ljudskiji sud imao Goethe, koji nikada nije bio na Orijentu, o ovom tipu orijentalnog šaljivčine, nego Diez, koji je i upoznao Goethea sa Nasreddin-hodžom i imao uopšte znatnog uticaja na Goetheove orijentalne studije, str. 31—37). — 7. Louis Bazin (Paris): *A propos de l'exclamation anatolienne Aba!* (hipoteza o srodstvu usklika iznenađenja i straha *aba!* Turaka u Anadoliji i usklika *bola* i *ljutnje aba!* »nesreća« kod Jakuta, isključuje objašnjenje ovog usklika u Söz Derleme Dergisi kroz usklični oblik »Lallwort«-a *ana* tj. *aba* u značenju »majka«, str. 39—49). — 8. Johannes Benzing (Istanbul): *Γ Fial dans les langues turques* (str. 51—60). — 9. Ahmet Caferoğlu (Istanbul): *Azerî türkçesinde — uban üben eki* (= gerundijski oblik koji se veoma često upotrebljavao u osmanskom; naročito u jeziku poezije, a koji je Tanzimatska književnost sasvim izbacila iz upotrebe, veoma je negovan i u čestoj upotrebi u azerbejdžanskoj književnosti i danas, str. 61—66). — 10. Gerárd Clauson (London): *Türkçe*

sözler üzerinde araştırmalar (str. 67—70). — 11. Saadet Çagatay (Ankara): *Kazan lehçesinde indi* (str. 71—75). — 12. János Eckmann (Istanbul): *Einige gerundiale Konstruktionen im karamanischen* (pet gerundijskih konstrukcija karamanskog dijalekta sa primerima od kojih dva: — r ikenden i — masına mesine ne navodi ni Deny u svojoj *Gramaire de la langue turque*, a retke su i u karamanskim tekstovima; str. 77—83). — 13. Hasan Eren (Ankara): *Türkçe gök kelimesinin türevleri* (str. 85—89). — 14. Abdülkadir Inan (Ankara): *Kayıtbay'in türkçe duaları* (str. 91—94). — 15. Herbert Jansky (Wien): *Spuren eines Kazaner Lokalausdruckes in Anatolien* (str. 95—120). — 16. Ibrahim Kafesoğlu (Istanbul): *Türkmen adı, manası ve maliyeti* (str. 121—133). — 17. Mehmet Kaplan (Istanbul): *Oğuz Kağan destanı ile Dede Korkut kitabında eşya ve aletler* (str. 135—161). — 18. Ağâh Sirri Levend (Ankara): *Nevâ'i adına basılmış bir eser* (str. 164—169). — 19. Mecdut Mansuroğlu (Istanbul): *Türkçede — gay/gey eki ve türemeleri* (str. 171—183). — 20. Karl H. Menges (New York): *A little — explored turkic group: The turkic languages of the Caucasus* (= Qaračaj, Balkar, Nogaj i dr.; str. 185—195). — 21. Nicholas Poppe (Seattle): *On some words for »guest« in the altaic languages* (ističe da u altajskim jezicima reč *gost* ne vodi poreklo od reči »stranac« ili »neprijatelj« kao što je to slučaj u drugim jezicima; str. 197—201). — 22. Omeljak Pritsak (Hamburg): *Die ursprünglichen türkischen Vokallängen im balkarischen* (= koliko značenje reči zavisi od dužine ili kratkoće vokala; str. 203—207). — 23. Ettore Rosi: *Carta di affrancamento di uno schiavo Maltese* (transkripcija, prevod i beleške; str. 209—211). — 24. Helmuth Scheel (Mainz): *Ein Schreiben des Krim Giraj Khan an den Prinzen Heinrich, den Bruder Friedrichs des Grossen* (sa faksimilima dva dokumenta i faksimilom ranijeg nekorektnog prevoda pisma od 27. juna

1762. koji se našao u aktima pruskog tajnog arhiva; str. 213—221). — 25. Otto Spies (Bonn): *Ein Ferman Sultan Sulejmans des Prächtigen an König Johann Sigismund von Siebenbürgen* (Ferman kojim Sulejman Veličanstveni obaveštava kralja Štefana od Erdelja (— Jovan Sigismund Zapolja II, ali koga Turci nazivaju u dokumentima »Štefan«) da je osvojen Siget. Uz dešifrovanje, prevod i komentar pisac objašnjava nejasnost u datiranju ove povelje; str. 221—229). — 26. Bertold Spuler (Hamburg): *Der Amu Darja — Ein Fluss-Monographie* (str. 231—241 sa literaturom). — 27. Franz Taeschner (Münster): *Ein Icazetname aus dem Kreise der Achis* (str. 249—254). — 28. Andreas Tietze (Istanbul): *Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen Türkisch* (isti pisac je već obradio grčke pozajmice u anadolsko-turskom (Oriens — 1955). Arapske deli na četiri grupe prema okolnostima njihovog prodiranja u turski jezik. Dodaje korisnu bibliografiju i na kraju rečnik pozajmica; str. 255—333). — 29. Faruk Timurtaş (Istanbul): *Şeyhî'nin »Hüsrev ü Şîrin«-i* (str. 335—348). — 30. Ananiasz Zajackowski (Warszawa): *Sur quelques proverbes turcs du »Hüsrev-u-Şîrin« de Nizami* (prema persijskom originalu i najstarijoj turskoj versiji pomenutog romantičnog epa pisac objašnjava uticaj turskog folklora na poetski jezik Nizamija).

Koliko god se priloga, kako se iz ovog pregleda vidi, odnosi na jezik, gramatiku, književnost (umetničku i narodnu), istoriju, diplomatiku, etnografiju i folklor osmanskih Turaka, priličan broj članaka se tiče i ostalih turskih jezika u širem smislu. Samo jedan od ovako velikog broja članaka (pod brojem 23) nije imao temu iz oblasti kojom se kretalo naučno interesovanje onoga kome je ova Spomenica posvećena. Ovoliki broj članaka, od kojih izvesni zaslužuju naročitu pažnju, jer predstavljaju prave studije, sasvim odgovara mestu i značaju koji

zauzima Jean Deny u savremenoj turkologiji.

M. Đukanović

Stanford J. Shaw: *Archival Sources for Ottoman History: The Archives of Turkey* (Reprinted from *Journal of the American Oriental Society*, Volume 80, Number 1, Jan.—Mar., 1960) 4°, str. 1—12.

Rad u turskim arhivima smatrao se odavno kao nešto vrlo poželjno, čak za nauku neophodno potrebno, ali istodobno teško i nedokučivo. Tek pre pedeset i pet godina uspelo je mađarskom turkologu Imre Karácsonu (prvobitnom običnom katoličkom svešteniku) da, kao jedini Zapadnjak, dobije pristup u turske arhive, da u njima sistematski radi nekoliko godina (od 1907. do 1911) i sakupi celu zbirku turskih dokumenata koji se odnose na Mađarsku, a koju je, posle njegove tragične smrti (naime, otvarajući zakucane sanduke dokumenata u arhivu, on je ubo prst na zardalom ekseru i umro od trovanja krvi 2. maja 1911), izdalo (s prevodom) Predsedništvo mađarske vlade pod naslovom *Török-magyar oklevéltár 1533—1789*. (»Tursko-mađarski diplomatarij 1533—1789«). Ovaj nesrećni slučaj požrtvovanog pionira svoje vrste pobudio je interesovanje za arhivsko izučavanje i u samoj Turskoj, ali je ozbiljniji rad na tome polju počeo tek od svršetka prvog svetskog rata.

Mnogo docnije, tek krajem 1933. godine, sklopljen je pakat između Jugoslavije i Turske, a jedna njegova klauzula otvarala je vrata turskih arhiva i biblioteka i našim naučnim radnicima. U vezi s tom dozvolom, naše nadležne vlasti su dobile od turskog Ministarstvom saveta odobrenje za »načelno razgledanje istorijskih dokumenata do 1878. godine«, pa je brzo posle toga (aprila 1936) beogradska Akademija nauka poslala jednu delegaciju od tri člana u Carigrad da dobije bar jedan

sumaran i opšti pogled na turske arhive i ispita mogućnosti rada u njima. Moj izveštaj o boravku i desetodnevnom radu pomenute misije nalazi se u mome članku *Glavni carigradski arhiv i spisi iz njega*, koji je objavljen u *Pri-lozima za orijentalnu filologiju* (Sarajevo, 1958, knj. VI—VII, str. 283—299), a taj članak sadrži i razne druge podatke o arhivskom pitanju i specijalno one koji se odnose na naše prilike i potrebe, itd.

U vezi s ovim što je ovde izloženo, dobro dolazi, kao dopuna, i najnoviji prilog ovom pitanju, u naslovu navedeni Shawov rad i treba ga ukratko prikazati. Pre svega, pisac je stručnjak i poznavalac turskog jezika koji, kao vanredni profesor, predaje na najstarijem američkom univerzitetu (Harvard, u gradu Cambridge, u državi Massachusetts) i, kako se po samoj sadržini i navođenju odnosne literature vidi, u detaljima je upoznat sa turskim arhivima o kojima piše. Njegov rad, u stvari poseban otisak iz *Časopisa Američkog orijentalnog društva* (njega 80, broj 1 za januar—mart 1960, sa 12 strana četvrtine u 2 stupca), sadrži najpre sasvim kratak uvod o važnosti turskih arhiva za izučavanje političke, ekonomske i socijalne organizacije i razvoja zemalja koje su, celo vreme ili manje, bile pod dominacijom osmanlijskog carstva za poslednja četiri stoleća. Posle toga, profesor Shaw odmah ističe šta je glavna svrha ovoga njegovog rada: da označi gde se koji arhiv nalazi (u kome gradu, sa oznakom imena direktora i arhivara, ulice, čak i broja telefona), šta mu je glavna osobina i sadržina, koji su uslovi za rad u kome arhivu, i praktična uputstva za njihovo puno i pravo korišćenje.

Posle toga, sasvim praktičnog uputstva u turske arhive, pisac govori o šest glavnih arhivskih grupa i iznosi važne, za buduće istraživače vrlo korisne, podatke i napomene za svaki arhiv posebno. Evo tih glavnih šest grupa arhiva: 1) Arhiv predsedništva

vlade (u Carigradu), 2) Arhiv u Palati Top Kapı (takođe u Carigradu), 3) Arhiv glavne direkcije tapija i katastra (u Ankari), 4) Arhiv šerijatskih sudova (u Ankari i Carigradu), onda 5) Ostali zvanični arhivi u Turskoj, i 6) Lični i porodični arhivi.

Pošto prvopomenuti arhiv u sebi uključuje više ranijih i raznih drugih, razumljivo je da je on najveći i najbogatiji, pa je i pisac za nj imao najviše podataka (str. 1—6): taj glavni arhiv ima 263 registra važnih naređenja i rešenja (*Mühimme defterleri*) i — prema približnoj proceni — blizu četrdeset miliona raznih zasebnih dokumenata od kojih je otprilike tek deseti deo katalogiziran i pristupačan naučnom ispitivanju. Kako je u mome malopre pomenutom članku (*Glavni carigradski arhiv...*) pobliže bilo govora o tom arhivu, ne treba to više ovde ponavljati, ali se može odmah istaknuti da Shaw — valjda zbog dužeg boravka i tačnijih obaveštenja od turskih arhivskih i drugih činovnika novijeg vremena — izvesne moje podatke dopunjuje. Tako se, na primer, u mom članku (dodatak IV) kaže takođe da taj arhiv ima devet bosanskih registara (defterâ) koji sežu od 1742. do ... (prazno) godine. Međutim, kako ja onda (1936) nisam mogao ni videti bosanski registar broj 9, označio sam početnu godinu (prema glavnom Inventaru) kao 1825, a kako završne nije bilo ni u tom Inventaru, ja sam na tom mestu morao staviti »prazno«; kod Shawa je to sada jasno: 1867. godina. Ovo je podesan i poučan primer kako se neki podaci, objavljeni kod nas ili drugde, sada mogu lako dopuniti ili ispraviti. Spomenuću još samo da ovaj arhiv ima i registre za Dubrovnik (od 1604. do 1806), za Srbiju (od 1837. do 1913), i za Crnu Goru (od 1902. do 1905); registri za Austro-Ugarsku obuhvataju vreme čak od 1567. do 1913. i mogu biti od velike koristi za podatke o našim krajevima koji su tada bili pod tom monarhijom.

Na drugom mestu pisac govori o Arhivu u Top Kapı Saraju, tj. o dvorskom arhivu pojedinih sultana, njihove porodice i carske riznice, koji je bio smešten u čuvenom Starom saraju, glavnoj rezidenciji osmanskih sultana od osvojenja Carigrada do sredine 19. veka, kada je napravljena Jildiz-palata. O registrima i dokumentima u ovom arhivu postoji već jedan katalog čiji je sastavljač direktor Arhiva Tahsin Öz (*Arşiv Kılavuzu*, I—II, Istanbul, 1938—1940). Prvi deo tog kataloga u svoje vreme ja sam pobliže prikazao (*Prilozi za književnost...*, knj. XIX [1939], str. 206—209). Te dve knjige kataloga obuhvataju samo slova od A do H, ali u Arhivu imaju još četiri knjige kataloga u rukopisu, koje treba oprezno konsultovati, jer nisu iscrpno indicirani predmeti (pojmovi) o kojima je reč u tim ispravama. Za opis i detaljniju sadržinu ovog Arhiva carske kuće, carskih prihoda i rashoda, itd. treba sravniti obe pomenute knjige Özova kataloga ili bar moj pomenuti prikaz.

U treću grupu Shaw je ubrojio — kako smo kratko pomenuli — Arhiv generalne direkcije tapija i katastra, koji je smešten u Ankari, na drugom spratu zgrade Kasacionog suda. Ovaj arhiv nema štampanih kataloga nego samo rukom pisane preglede postojećeg materijala koji se mogu koristiti samo u arhivskoj čitaonici. Pored katastarskih registara gotovo svih delova Osmanskog carstva od 16. do uključivo 19. veka tamo se čuvaju još finansijski registri vakufâ (zadužbina), zatim finansijski pregledi (Icmâl) riznicâ u središtu i u provincijama Carstva, i najzad *Ruznâme*-registri (dnevnic) njihovih dnevnih primitaka i izdataka. Ovaj Arhiv ima u svemu 327 razvrstanih registara za Anatoliju, 159 za Rumeliju, a 25 za Krit i druga ostrva.

Kao četvrtu grupu dokumenata Shaw obrađuje Arhiv šerijatskih sudova. Tu je prvi put reč o materijalu koji ne potiče direktno od administrativnih oblasti turske države, ali s obzi-

rom na to da kadija nije imao samo sudsko-pravničku vlast nego i razne druge uloge i dužnosti, ovi su dokumenti vrlo značajni i sadržajni, i to se sve dobro odražava u njima; oni su pokupljeni, počevši od oktobra 1941, od raznih centara pojedinih oblasti i uglavnom su smešteni u Ankari i Istanbulu, ali nisu još na jednom mestu niti su katalogizirani i indicirani. Inače, može se sa sigurnošću reći da su kadijski arhivi najbolje vrelo obaveštenja i podataka za društveni i ekonomski razvitak Turskog carstva. Treba istaknuti da su neki od ovih dokumenata već mikrofilmovani, naročito oni iz brusanskog muzeja kojih ukupno ima 827. Karakteristično je da je to mikrofilmovanje izvršio upravo direktor Instituta za ekonomsku istoriju Turske Omer Lutfi Barkan, profesor istanbulske univerziteta.

U ovom pregledu preostaje još odeljak Ostali zvanični arhivi u Turskoj, i to predstavlja peti osek Shawove obrade. U njemu su obrađeni arhivi ministarstva spoljnih poslova, mornarice, državne kovnice novca, direkcije verskih zaveštanja, ministarstva rata, i najzad arhivski materijal koji je od 1932—1937. skupljen pod nadzorom pokojnoga profesora Dževdeta (1883—1935), takozvani Cevdet tasnifi («Dževdetova klasifikacija») sa 184.256 predmeta, koja je najobimnija, najkorisnija i sada najpristupačnija. Dosta je navesti samo ove zapažene i zanimljive partije: registar timarâ u Anatoliji za g. 1497—1501, registar sakupljenog poreza u Rumeliji 1518. godine, kanûn-nâma grada Carigrada za g. 1498—9, onda registar (sidžil) kadijskog suda u Carigradu za g. 1577, registar mukatâ u Anatoliji i Rumeliji za 1650. godinu, zatim broječani podaci o stanovništvu Rumele i Anadola u godini 1651, itd.

Naslov šestog odseka Shawova pregleda glasi: Lični i porodični arhivi. Tri takva arhiva pisac je imao prilikom da pregleda u Carigradu, i to: arhiv porodice Čuprilićâ (Köprülüzâde), arhiv

papirâ turskog istoričara i državnika Dževad-paše (1851—1900) i zbirku papirâ Ahmed Dževdet-paše. U ovoj poslednjoj su za nas najzanimljiviji Dževdet-pašini izveštaji o njegovoj inspekciji uprave u provincijama Bosni i Hercegovini (1862—1864), zatim nacrt njegovih reformi za njih, i još njegove tajne preporuke o pitanju obeju pokrajina.¹

Ovo je kratak pregled Shawova prikaza arhiva u Turskoj, zatim on dodaje da taj materijal stoji sada na raspolaganju za izučavanje svih vidova turske istorije od 15. do 19. veka i da će ga još više staviti na upotrebu. Nepregledna količina tog materijala i paleografske teškoće pri njegovu korišćenju nameću, naravno, sasvim opravdan zaključak da glavni deo toga posla pada na teret istraživača onih zemalja čija je istorija u uskoj vezi sa sadržajem ovih arhiva; već po svome ličnom interesu i potrebi oni će i onako na tim dokumentima provesti srazmerno više vremena. Suvišno je i pominjati koliko se ovo odnosi baš na naše i uopšte balkanske istoričare.²

Kako se iz prethodnog pregleda turskih arhiva može naslutiti, oni nisu tako organizovani da čovek može doći i posetiti ih za kratko vreme i snimiti (fotografisati) materijal koji ga intere-

suje ili koji mu je potreban za predmet koji trenutno obrađuje, nego treba mesecima kopati po katalogima da se pronađe gde se potrebni dokumenti nalaze i da se saberu u jednu jedinstvenu grupu za proučavanje i obradu; uopšte, pojedine grupe ili povelje ne mogu biti korisne za naučno izučavanje, nego samo serije odgovarajućih izveštaja u toku dugog vremena. Onda, sve to treba dopuniti temeljnim proučavanjem izdatih i neizdatih turskih hronika i istorija od 16. do kraja 19. veka.

Američki turkolog kome treba da zahvalimo na ovako preglednom prikazu turskih arhiva, zaključuje: Sad se metodi i principi istorijskog ispitivanja mogu potpuno primeniti i na tursku istoriju, ne treba više (kao što se nekad na Zapadu radilo) da se ograničavamo na često nesigurne i površne izveštaje diplomatskih predstavnika i putnika po Istoku. Ti izveštaji mogu biti od koristi za poznavanje unutar-njeg razvoja i organizacije, ali samo kao sporadan prilog; prava nauka treba da bazira što više na vanredno obimnom i raznovrsnom arhivskom nasleđu posle Osmanskog Carstva.

F. Bajraktarević

ŞARKIYAT MECMUASI Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü tarafından çıkarılır, IV, İstanbul 1961.

U posljednjem broju »Priloga za orijentalnu filologiju, prikazan je I, II i III svezak ovog časopisa. Kolektiv Orijentalnog instituta filozofskog fakulteta Istanbulskog univerziteta posvećuje ovaj, četvrti, svezak uspomeni profesora M. Şerefeddin Jalıkaye (1879—1947), čiju fotografiju sa posvetom donosi na prvoj stranici.

Ovaj svezak ima 176 stranica i donosi sljedeće radove:

Hilmi Ziya Ülken, *The Influence of Islamic Thought on western Philosophy*

¹ U svojim *Esnafima i obrtima u Bosni i Hercegovini* (Zagreb 1951, str. 129) Kreševljaković takođe pominje da je Ahmed Dževdet-paša 1863. boravio neko vreme u Mostaru i osnovao Trgovački sud u njemu; isti naš pisac upućuje i na svoj rad *Dževdet-pašina pisma o Bosni iz g. 1865.* (»Novi Behar«, godište V, za 1931—2).

² Uzgred rečeno, jedna knjižica koja mi je baš sada pri ruci, odlično prikazuje kakve detaljne i važne podatke o jednoj etničkoj manjini bivšeg Osmanskog carstva sadrže turski arhivi, naročito njihovi *Mühimme-defteri*; naslov joj je: *Notes and documents from the Turkish archives — a contribution to the history of the Jews in the Ottoman Empire*, by Bernhard Lewis (Jerusalem 1952).

(1—21). U ovom članku autor iznosi razvoj islamske filozofije od VII do X stoljeća i uticaj islamske kulture na zapadnu kulturu koji se veoma snažno osjeća već u XI st. u raznim naučnim disciplinama, a posebno u matematici, fizici, hemiji, gramatici, logici, retorici, kosmografiji, medicini, filozofiji, muzici itd. Taj je uticaj vršen, uglavnom, preko Španije i Sicilije. Brojna djela islamskih učenjaka iz ovih i drugih naučnih disciplina i umjetnosti prevedena su na latinski ili koji drugi evropski jezik i na taj način postala pristupačna Evropi. Brojne univerzitete u raznim krajevima islamskog carstva pohađali su i mnogobrojni studenti iz evropskih zemalja, naročito Italije i Francuske. Mnogi od njih postali su prvi profesori ovih disciplina na evropskim fakultetima, koji su kasnije, često po uzoru na islamske, otvarani u evropskim centrima. Svi se ovi univerziteti dugi niz godina služe udžbenicima koji su prevodi sa arapskog ili, vrlo rijetko, sa hebrejskog jezika.

Mnogi napredni evropski vladari su naređivali prevođenje pojedinih arapskih djela. Ti prevodi su decenijama, neki čak i stoljećima služili kao jedini udžbenik te discipline na evropskim univerzitetima.

Ahmed Ateş, *Farruhî Çağāniyān'a ne zaman gitti?* (23—32). Farruhî-i Sīstānī je jedan od trojice najvećih majstora kaside u iranskoj književnosti iz vremena Gaznevida, ali je njegov život do sada gotovo nepoznat. Profesor Ateş je savjesno ispitao i uporedio sve izvore koji donose bilo kakve podatke o ovom darovitom majstoru kaside, pažljivo je analizirao njegove stihove i, koristeći se velikim iskustvom i snažnim darom zapažanja, došao do činjenica koje znatno upotpunjuju i ispravljaju dosadašnja znanja o ovom velikom iranskom pjesniku.

M. Molé, *Ali b. Šihābaddīn-i Hamādānī'nin Risāla-i futuwvatiya'si* (33—72). Ovaj rad predstavlja kritičko izdanje navedene risale kojoj prethodi

iscrpniji uvod iz koga se vidi da su i van Anadolije, a naročito u istočnom Iranu i Srednjoj Aziji postojale organizacije slične ahijaskim. Poznati stručnjaci M. Taeschner i Borokov navode ovu risalu kao dokaz za gornju tvrdnju.

I pored toga što je ova risala relativno novijeg datuma, ona je ipak veoma važna sa stanovišta izučavanja problema i nastanka ovih vjerskih redova koji imaju ne mali broj dodirnih tačaka sa tesavufskim shvatanjem i učenjem. Ova podudarnost prelazi granice čiste ideologije i filozofije, ona se manifestuje čak i u načinu odijevanja. Šta više, stupanje u futuvvu predstavljalo je jedan od osnovnih uslova za stupanje u tesavufske redove.

Autor risale Ali Hamadani je šija. On često, ponegdje nesvjesno ističe svoju veliku ljubav prema ovoj sekti, a sebe smatra čak Muhamedovim potomkom. Risalu je napisao na persijskom jeziku.

M. Mole je za svoje izdanje koristio 6 rukopisa koji se nalaze u Parizu, Istanbulu i Teheranu. Pažljivim sravnjavanjem i upoređivanjem tih rukopisa dao je kritički tekst i odličan uvid u sve varijante rukopisa.

Faruk K. Timurtaş: *Iran edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhād u Şirin yazan şairler* (73—86). »Husrev i Şirin« i »Ferhad i Şirin« kao jedna od najzastupljenijih i najviše obrađivanih ljubavnih tema srednjeg Istoka okupirala je mnoge istaknute stare književnike iranske i turske. Obraduje, kao što je poznato, ljubav sasanidskog vladara Husreva Per'iza (596—628/1199—1230) i lijepe Şirin, sestrične jermenskog vladara. Kao drugi zaljubljenik pojavljuje se Ferhad, čuveni graditelj i zauzima mjesto trećeg junaka ove romantične poeme u kojoj su divno dati likovi ove tri ličnosti.

Firdevsi je u svojoj Šahnami opširno opisao političku borbu ovog vladara; njegovoj ljubavi sa Şirin posvetio je malo prostora. Čuveni iranski pjesnik Senai prvi se prihvatio ove teme,

a besmrtnost joj je osigurao mnogo kasnije Nizami Gendževi (1141—1203/1728—1788). Ovom se temom bave i kasnije mnogi iranski i turski pjesnici, ali Nizami nikada nije dostignut.

F. Timurtaş u ovom radu ispituje koliko se pjesnika bavilo ovom temom i koji su to pjesnici. Istraživanja po brojnim izvorima omogućila su mu da to utvrdi. On je neke pjesnike za koje se držalo da su pisali o ovoj temi isključio, a neke druge uvrstio. Timurtaş je u ovom radu nabrojao 31 pjesnika koji su obrađivali ovu temu i dao o svakom od njih najosnovnije biografske podatke.

Od 86 do 96 str. časopis donosi nastavak Tahsin Yazıcı-jevog izdanja Abdullah Ansari-jevog djela *Kanz as-sâlikîn veya Zâd al-ârifîn*.

Nihad M. Çetin: *Matnawî'nin Konya kutuphanelerindeki eski yazmaları* (97—118). Prof. H. Ritter je prvi pristupio naučnom objavljivanju djela Mevlana Dželaluddin Rumija (604—672/1207—1273). Svojim radom prikazao je rukopise koji se odnose na Rumiju, na njegovog oca Behaaddin Veleda, na njegovog sina Sultan Veleda, i na sami mevlavijski red. I pored sve savjesnosti nije mu pošlo za rukom da opiše mnogobrojne primjerke Mesnevijske, jer ih dosta ima po privatnim bibliotekama. Çetin se u ovom radu ograničio samo na opis onih primjeraka Mesnevijske koji su napisani prije 860 (1455—6) kao i onih nedatiranih za koje je mogao utvrditi da su nastali u tom periodu. Pronašao je i detaljno opisao dvadeset takvih rukopisa i napomenuo da se van svake sumnje može naći još primjeraka iz toga vremena i da među nedatiranim ima svakako veoma vrijednih i starih, naročito u Carigradu i po privatnim bibliotekama.

Nazif Hoca u radu *Abdalqâdir b. 'Omar al-Bağdâdî'nin eserlerinin İstanbul'daki yazmaları* (119—145) prikazuje život i djela Abdalqadir b. Omer el-Bagdadija, poznatog arapskog književ-

nika i gramatičara (rođen je u Bagdadu 1030/1621 g.).

Nihat Keklik, od 147. do 169. stranice objavljuje studiju *Fârâbi mantiğî-nin kökleri* u kojoj obrađuje Farabijev rad na logici.

Na kraju Ahmed Ateş daje pregled objavljenih radova članova katedre arapsko-persijske filologije u šk. 1960/61. godini.

E. Kovačević

Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 23 ncü Cilt, Ekim 1962 — Şubat 1963. № 1—2, str. 402.

Časopis Ekonomskog fakulteta Istanbulske univerziteta zauzima u savremenoj turskoj historijskoj nauci veoma ugledno mesto. To je časopis sasvim određene fizionomije, tretira isključivo jednu oblast — ekonomsku historiju, što je u turskoj nauci dosta retka pojava i, ovo treba naročito istaći, po načinu interpretacije i objavljivanja arhivske građe uglavnom zadovoljava zahteve moderne historijske nauke. Dodajmo tome da je član redakcije, dr O. L. Barkan, eminentni turski historičar, pa će biti sasvim shvatljiv renome koji uživa.

Za razliku od ranijih, 23. sveska časopisa donosi nekoliko tekstova koji su na neposredan ili posredan način i za nas veoma interesantni. To je, pre svega, studija dra L. Güçera »XV—XVII asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Tuz İnhisarı ve Tuzların İşletme Nizamı« (Monopol soli i organizacija rada solana u Osmanskom carstvu u XV—XVII veku, str. 97—143). So je imala važnu ulogu u turskom ekonomskom, socijalnom i finansijskom životu i zato je ova studija, pisana isključivo na osnovu arhivske građe, zaista dobrodošla. U listi solana koje autor navodi na našem području pominju se samo Zvornik, a kasnije i Skadar (misli se na solane u ovim sandžacima). Pored

rudnika, kamenoloma, šuma (ne uvek), pristaništa, ribnjaka, bojadžinica, voskarnica i solane su pripadale državi i so je, uopšte, počevši od proizvodnje pa do transporta i prodaje, bila državni monopol koji je davan u zakup. To znači da država, kao što autor naročito naglašava, nije investirala svoj kapital, već je sve, počevši od opreme solana, pa do prodaje soli, prepuštala zakupcima. A da bi sve to funkcionisalo kako treba, država je za svaku solanu naimenovala po jednog emina koji je tamo stanovao i bio u položaju stvarnog šefa. Povremeno, obično kada bi došlo do zloupotreba ili nekkih poremećaja, upućivani su i mufetiši (inspektori) koji su kontrolisali i rad emina i rad solana. Zakup se obično zaključivao na tri godine, dobijao se beratom i za to vreme zakupci, ili njihovi emini, brinuli su se o svim poslovima vezanim za so. Pri tome su lokalni organi vlasti: subaše, naibi i čehaje bili dužni da im u svemu pomažu. Solari-tuzdžije, koji su stalno radili u solanama, bili su oslobođeni vanrednih poreza i obaveza (avāriz-i divāniyye ve tekālif-i őrfiyye), dok su neka davanja bila smanjena. Ponekad je čitavo radno stanovništvo u selima i kasabama, koje su se nalazile u okolini solane, učestvovalo u proizvodnji soli. Osim domaće, u Turskoj se trošila i uvezena so koju su na skelama prodavali emini. Pored drugih povlastica, Dubrovčani su imali i monopol prodaje soli koju su prodavali u bosanskom, hercegovačkom i kliškom sandžaku. Daleko značajnije tržište, međutim, predstavljala su podunavska vojvodstva: Vlaška, Moldavija i Erdelj. Uvoz soli iz ovih oblasti bio je regulisan posebnim kanunnama (autor donosi tri: za Silistoriju, Nikopolje i Vidin, sve tri iz prve polovine XVII v.) i bio je, kako se to vidi iz sačuvanih izvora, veoma veliki. Država se brinula i o prodaji soli određivši tačno gde se koja so sme prodavati (ove oblasti nazivale su se őrü). Isto tako, starala se i o transportu, ako su

susedna plemena bila juručka i, uopšte, ako su posedovala tovarnu stoku i kola, bila su obavezna da prenose so. Za tu službu bila su oslobođena izvesnih davanja. Mere i cene soli bile su na raznim mestima. Najviše upotrebljavana mera muz — nud (ili muzur) u Solumu je iznosila 45, a u Valoni 32 oke, u Dubrovniku so se prodavala na merice (kile), a vlaška so na parče (parça). Najvećim delom so se prodavala u samim solanama, zatim na uvoznim skelama, u ambarima gde se inače držala i u većim i manjim dućanima po gradovima i kasabama. Pri kraju svake treće godine, pre nego što bi se konačno sveli računi, ostatak soli, ako ga je bilo, nasilno je prodavan. Zbog ovih nasilnih prodaja soli ponekad su čitava sela ostajala pusta. Autor daje tabelu prihoda pojedinih solana. Tako je u Skadru, odnosno u skadarskom sandžaku, prihod od solana (ne navode se po nazivu) 1590. iznosio 531 000, u Valoni 1584. 45 000, a u Vidinu (skela) u vreme Mehmeda III (1595—1603) 529 754 akči. Osim ove, autor daje još jednu dobro rađenu tabelu iz koje se vidi količina prodane soli po mesecima u solani *Ahyolu* na Crnom moru. Široko zahvaćena i vremenski i prostorno, ova studija nije mogla da izbegne propuste koji obavezno prate ovakvu vrstu radova. No, bez obzira na to, njena vrednost je neosporna, jer svestrano osvetljava, iako dosta uopšteno, ovo veoma važno poglavlje turske priredne istorije.

Rad dra Halila Sahillođlua »*Bir mültezim zimem defterine göre XV Yüzyıl Sonunda Osmanlı Darphane Mukataalar*« (Mukate osmanskih kovnica novca krajem XV veka prema defteru dugova zakupaca, str. 145—218) već svojim naslovom obećava dosta. Doprinos ovog rada turskoj numizmatiki je neosporan, jer je autor koristio prvorazrednu građu (defter br. 17 892 koji sadrži račune ostatka dugova multezima u vreme od 1471—1486. i tri izveštaja pregleda: E 6086, E 9225. i E

9672. koji daju pregled zakupa kovnica novca Istanbula, Jedrena i Galipolja 1484, prvi je u arhivu Predsedništva vlade u Istanbulu, a drugi u Arhivu Topkaju saraja). Defter zakupa turskih kovnica koji je objavljen u prilogu (u njemu se nalaze i kovnice novca na našoj teritoriji) i koji predstavlja najveću vrednost rada, dat je, na žalost, sa nedovoljno komentara, i to je najveća zamerka koja se može staviti autoru. Inače, rad daje veoma zanimljive podatke: broj kovnica novca, vrste novca, visina zakupa, odnosno približna godišnja proizvodnja pojedinih kovnica. Isto tako saznajemo kuda je sve odlazio novac od zakupa. Na našoj teritoriji, u vreme Fatih i Bajezida II, akće su se kovale u Kratovu, Novom Brdu i Skoplju. Pošto je u pitanju defter ostatka dugova zakupaca, moguće je samo donekle utvrditi godišnju proizvodnju. Ovde ćemo se ograničiti na kovnice u Rumeliji. One su u defteru podeljene na dve grupe: I grupa Carigrad — Jedrene — Galipolje, II grupa Novo Brdo — Skoplje — Ser. U prvoj grupi zakup, odnosno deo zakupa, iznosio je 1481. 18 000 000, a 1484. 3 000 000 akči. U drugoj grupi zakup iz 1481. 23 400 000 a 1484. 16 000 000 akči. Među zakupcima, pored Jevreja, pominju se Jovan Konik iz Kratova i Stepan, sin Franka iz Belasice. Zakupi kovnica zlatnog novca dati su posebno i ima ih nekoliko. Iz njih se vidi da je ovaj novac kovan u Carigradu, Jedrenu i Seru i da su postojale dve vrste zlatnog novca: hasene-i efrenciyye i hasene-i sultaniyye. Pišući o ovome, autor dodaje da je pitanje kovanja prvog osmanskog zlatnog novca sporno, zna se samo da je kovan u vreme Fatih, i da je hasene-i sultaniyye prvi naziv osmanskih zlatnika.

Istaknuti turski istoričar dr Ömer Lütfi Barkan dao je u ovom broju časopisa nekoliko priloga od kojih ćemo najpre pomenuti »*Şehirlerin Teşekkül ve İnkişaf Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin*

Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âit Araştırmalar« (Istraživanja koja se odnose na osnivanje i rad sistema imareta u Osmanskom carstvu sa stanovišta istorije postanka i razvitka gradova, str. 239—296). To je, u stvari, veoma zanimljiva studija o gradovima u Osmanjskoj imperiji uopšte. Autor ističe da je u razvitku gradova, koji su bili tipično turski i muslimanski, »sistem imareta« odigrao veliku i presudnu ulogu. To se, uostalom, i jasno vidi alko se posmatraju planovi Carigrada, Bruse, Jedrena, kao i ostalih gradova na Balkanu i u Anadoliji. Ovaj se sistem sastojao u tome što se oko džamije podizao čitav niz građevina prosvetnog, socijalnog, verskog, trgovačkog, vojnog i kulturnog karaktera. Time se udario temelj budućem gradu ili se već postojeći grad širio i povećavao. Značaj i položaj vakufa najbolje će se ilustrirati ciframa; 1530—40. godine suma ukupnog prihoda u ejaletu Anadoliji iznosila je 79 784 960 akči, a od toga je 13 641 684 pripadalo vakufu, u ejaletu Rumeliji u isto vreme celokupan prihod iznosio je 187 319 348, a vakufa 10 206 192 akče. Prihodi vakufa bili su kirije od hanova, hamama, dućana, a osim toga njima su pripadala i čitava sela. Tako su, na primer, u livi Brusa od 1966 sela, 477 pripadala vakufu. Pored vakfija — zaveštajnica — koje daju podatke o osnivanju i izgradnji sistema imareta, i vakufski godišnji bilansi, koje ovde autor donosi u vidu tabela, pokazuju, i to vrlo detaljno, funkcionisanje vakufa. Osim toga, ovi godišnji bilansi predstavljaju dragocen izvor i za socijalnu istoriju. Iz njih se vidi broj službenika, njihove plate i mesta koja zauzimaju, sistem učenja u medresama, način lečenja u lečilištima, količine lekova koji se troše i medicinsko znanje toga doba. Isto tako daju podatke i za privrednu istoriju (vrste proizvoda, cene, mere). Uz rad je priloženo i nekoliko tabela na kojima su količinski i u procentima izraženi troškovi u većim, uglavnom sul-

tanskim imaretima. Naznačeno je, takođe u procentima, koliko prihoda dolazi sa sela i koliko iz grada. U imaretima najviše su iznosili troškove za ishranu (do 93%), zatim dolaze lečilišta (17%) i popravke (18—19%).

Sledeća tri Barkanova rada »*Fatih Câmi ve Imareti Tesislerinin 1489—1490 Yıllarına âit Muhasebe Bilânçoları*« (Bilansi računovodstva koji se odnose na osnivanje Fatihove džamije i imareta 1489—1490. godine, str. 297—341), »*Ayasofya Câmi'i ve Eyüb Türbesinin 1489—1491. Yıllarına âit Muhasebe Bilânçoları*« (Bilansi računovodstva džamije Aja Sofije i turbeta Ejub iz 1489—1491. godine, str. 342—379) i »*Saray Mutfağının 894—895 (1489—1490) Yılına âit Muhasebe Bilânçosu*« (Bilans računovodstva dvorske kuhinje iz godine 894—895 (1489—1490), str. 380—398) na-dovezuju se na neki način na ovaj prvi. Posebnu vrednost ovim radovima daju u celini objavljeni izvori, odnosno godišnji bilansi, koji su, transkribovani savremenom turskom latinicom, dati vrlo pregledno i s potrebnim komentarima.

U prvom radu koji se, kao što je pomenuto, odnosi na osnivanje Fatihove džamije i imareta, autor ističe da vakfijama, koje umnogome pomažu da se rekonstruiše izgled Carigrada (tako, recimo, saznajemo koliko je u Carigradu u to doba bilo dućana, karavansaraja, hamama, furuna, sapundžinica, bojadžinica i drugih objekata) ovi bilansi predstavljaju izvanrednu dopunu, a isto tako i prvorazredni istorijski izvor uopšte. Obično idu po dve godine zajedno i sastoje se iz dva dela: u prvom se nalaze računi blagajne, tj. prihodi i rashodi u novcu (u ovom odeljku nalaze se plate službenika i nameštenika imareta, troškovi za hranu koja se deli sirotinji, troškovi za džamiju, lečilište i razne popravke), a u drugom račun i magazina (tu je detaljno upisana količina i vrsta hrane koja je ušla u magazin u toku jedne godine. Žito, ječam, ovas, raž, pirinač i so koji su

ovde spadali, dobijali su se sa sela i pokrivali su značajan deo imaretskih potreba).

Isti je slučaj i sa džamijom Aja Sofija i turbetom Ejub. Specifičnost ovih vakufa bila je samo u tome što nisu imali prihode sa sela. Navešćemo prihode i rashode ovih vakufa: 1489. prihod 745 286, rashod 531 233; 1490. prihod 789 838, rashod 526 666 i 1491. prihod 765 325, rashod 560 789.

I najzad, poslednji rad iz ove serije, bilans dvorske kuhinje iz 1489—1490. predstavlja dragocen izvor za privrednu istoriju (cene, vrste proizvoda, mere).

Pored ovoga, treba pomenuti i studiju dra Semavi Eyicea »*İlk Osmanlı Devrinin Dini — İçtimai Bir Muessesesi Zâviyeler ve Zâviyeli Câmiler*« (Tekije i džamije s tekijama — jedna rano-osmanska socijalno-verska ustanova, str. 3—80) koja veoma detaljno i dokumentovano prati, uglavnom arhitektonski, razvoj ove vrste građevina, dajući uz put i interesantna istorijska objašnjenja.

Na kraju, časopis donosi prevod napisu dra Maurice Aymarda »*Gusarstvo i Venecija u Sredozemlju krajem XVI veka*« (str. 219—238), a u bibliografiji Barkanov prikaz knjige Roberta Mantrana »*Istanbul dans la seconde moitié du XVIIe siècle (essai d'histoire institutionnelle économique et sociale)*«. Paris 1962. (str. 399—402).

Olga Zirojević

MELANGES TAHA HUSAIN. *Offerts par ses amis et ses disciples à l'occasion de son 70-ième anniversaire. Publiés par Abdurrahman Badawi. Dar al-Ma'arif bi Misr, Kairo 1962.*

Povodom sedamdesetogodišnjice Taha Husejna (rođen 14. novembra 1889) njegovi učenici i prijatelji posvetili su mu jedan poveći zbornik radova i stu-

dija. Iako je ovaj zbornik izašao sa zakašnjenjem od gotovo dve godine, on ipak zaslužuje posebnu pažnju i to iz dva razloga: prvo, zbog ličnosti kojoj je zbornik posvećen, i drugo, zbog samih radova koji su u njemu.

Taha Husejn, koga Arapi s pravom nazivaju »Amīd al-adab al-ʿarabī« (Stub arapske književnosti) stekao je svetsku slavu zbog svoje dvostruke književne aktivnosti: kao romanopisac i pripovedač s jedne strane, i kritičar i istoričar književnosti s druge. Iako je on u Evropi daleko poznatiji kao romanopisac, moje je mišljenje da njegovu veličinu prvenstveno treba tražiti u njegovim književno-istorijskim i kritičkim radovima, čiji je broj uostalom i veći i interesantniji. Ako se izuzme nekoliko manje važnih dela, od njegovih romana zaslužuju pažnju *Al-Ayyām* (Dani, I deo 1925, II 1939, a pre godinu-dve izašao je i III deo u nastavcima u jednom časopisu, zatim *Duʿā al-karwān* (Zov čuka, 1934), *Adīb* (Pisac, 1935), *Al-qasr al-mašhūr* (Začarani dvorac, 1937), *Šağara al-bu's* (Drvo bede, 1944) i *Al-muʿadḍabūn fi l-arḍ* (Mučenici na zemlji, 1947). Naravno da ih ima još, pored nekoliko knjiga putopisa, refleksija i dr. što sve izaziva divljenje. Ali svi ovi romani, teško da bi mogli da izdrže jedan oštri kritičarski sud, bar kako se u Evropi danas shvata roman i šta se od romanopisca traži. Njegovi romani su više hronike, romansirane biografije. Uostalom, i njegov stil nije stil romanopisca i pripovedača, nego naučnika i polemičara. Njegov jezik, tečan, briljantan, ali i strogo klasičan i pravilan, izbegavanje dijaloga na kojima gotovo i počiva moderni roman (što obilno koriste napr. Teufik al-Hakim i Nedžib Mahfuz), opservacije i opisi koji su psihološki i intelektualni, a ne vizuelni, razvučena kompozicija — sve su to elementi koji donekle smetaju Taha Husejnu kao romanopiscu.

Međutim, na polju izučavanja istorije arapske književnosti, Taha Husejn stoji, bez sumnje, na vrhu piramide.

Od kako je 1944. g. napisao svoju doktorsku tezu *Dikrā Abi l-ʿAlāʾ*, Taha Husejn je do danas objavio preko dvadesetak knjiga iz ove oblasti. Pomenimo samo neke: *Étude analytique et critique de la philosophie sociale d'Ibn Khaldoun* (Analitička i kritička studija socijalne filozofije Ibn Halduna), Pariz 1917. — Teza na Fakultetu književnosti u Parizu, prevedena i štampana i na arapskom 1925. g.); *Ḥadīḡ al-arbaʿāʾ* (Razgovori sredom), u stvari serija članaka i studija objavljenih u listu *Al-Siyasa*, sigurno po ugledu na Sen Bevove »Razgovore ponedeljkom«, i posle sakupljenih u tri knjige (Prva 1925, II 1926, III 1957); *Fi l-adab al-ğāhili* (O predislamskoj književnosti, 1927, II izdanje 1957); *Maʿ Abi l-ʿAlāʾ fi sig̃nih* (U zatvoru sa Abu l-ʿAlāom, 1935); *Maʿ l-Mutanabbī* (Sa Mutenebbijem, 1937); *Šaut Abi l-ʿAlāʾ* (Glas Abu l-ʿAlā-a), *Šarḥ Luzūm mā lā yalzam* (Komentar dela »Luzum ma la yalzam« od Abu l-ʿAlāʾ al-Maʿarrija, 1953) zajedno sa prof. Ibrāhīm al-Abyāri-jem; *Min adabina l-Muʿāšir* (Iz naše savremene književnosti) 1958. itd. itd. Kada ovome dodamo veliki broj političkih članaka, prevode sa francuskog, engleskog, starogrčkog, putopise, refleksije itd., videćemo koliko je velika književna aktivnost Taha Husejna. Ono što naročito treba istaći je činjenica da je Taha Husejn dao kraj tradicionalističkoj kritici i starom metodu u izučavanju istorije arapske književnosti i uneo je novi, pozitivistički metod, koji je stekao u Francuskoj. Taha Husejn je stvarno to najbolje i mogao da uradi, jer je on prošao kroz Azhar, Kairski Univerzitet, pa onda Fakultet književnosti u Parizu. Još u Egiptu slušao je predavanja tada najpoznatijih orijentalista i islamista kao Qvidi, Litman, Santilana, Nalino, Masinjon, a u Francuskoj Emila Dirhajma, Šarla Dila, Bloka, Gustava Lansonona itd. Kako bilo, on je kao pisac, književni kritičar i istoričar, profesor, dekan i Ministar prosvete, ne samo doprineo širenju arapske kulture i pro-

svete, već je stvorio i jednu književnu školu i jedan kadar arapskih književnih kritičara i istoričara literature, koji tako uspešno obrađuju poslednjih decenija arapsku književnost. Zbog toga, priznavanje dela Taha Husejna je postao skoro jedan imperativ za svakog arabistu.

Vratimo se sada na ovaj zbornik koji je, uostalom, i predmet ovog prikaza. On je podeljen na dva dela: prvi deo pisan na arapskom, obuhvata 456 strana, i drugi manji na evropskim jezicima (francuski, engleski i nemački) 71 strana. Sadržaj arapskog dela, posle jedne kratke skice životopisa Taha Husejna i njegove nepotpune bibliografije, je sledeći: Hasan Ḥusnī 'Abdal Wahhāb, *Ruwāt al-ḥuǧa wa l-adab fi l-'asr al-'arabi al-awwal fi Tūnis* (Prenosioci jezika književnosti u prvom arapskom veku u Tunisu, str. 1—13); Dr. Muḥammad 'Azis al-Ḥubābī, *Muḥāwala taḥdīd »šāḥsāniyya« islāmiyya* (Pokušaj utvrđivanja islamske individualnosti, str. 15—27); Charles Pellat, *Ibn Qutayba wa l-taqāfa al-'arabiyya* (Ibn Kutajba i arapska kultura, str. 29—37); Dr. Ḥalīl Yahyā Nāmī, *Wazn af'ala min al-fi'l al-mazīd* (Oblik »af'ala« kod izvedenih glagola, str. 39—44); S. de Laugier de Beaurcueil, *Kitāb nahǧ al-ḥāṣṣ li Abī Maṣṣūr Ma'mar al-Iṣfahānī* (»Put privilegija« rasprava Abu Ma'mar al-Isfahani-ja, arapski tekst sa francuskim komentarom, beleškom o piscu i zaključci, str. 47—76); Henri Massé, *Al-risāla al-mawsūma bi risāla lā ilāha illallāh* (Poslanica obeležena kao poslanica o »Lā ilāha illallāh«, koju je napisao persijski istoričar Fazlullah, str. 77—84); Dr. 'Abdarrahman al-Badavi, *Ḥāzim al-Qarṭāǧīnī wa naẓariyyāt Aristu fi l-balāga wa l-ši'r* (Hazim Kartaginjanin i Aristotelove teorije o retorici i poeziji, str. 85—90 uvod, a 91—146 tekst dela »Kitāb al-manāhiǧ al-ada-biyya«); Dr. Muhammad 'Abd al-Hādī Ša'īra, *Al-murābitun fi l-ḥuǧur al-barriyya al-'arabiyya al-rūmiyya 'inda Ġībāl Tūrūs fi ṣadr al-daw la al-'abbā-*

siyya (Stražari na kopnenim arapsko-vizantijskim pograničnim mestima na Taurusu u prvom periodu Abasida, str. 17—168); Dr. Lutfi 'Abd al-Badī, *Al-takāmul fi l-qaṣīda al-'arabiyya* (Kompozicija arapske kaside, 169—180); Dr. Šauqī Dayf, *Al-muṭul al-'ulyā fi ši'r al-furūsiyya al-ǧāhiliyya* (Ideali u predislamskoj viteškoj poeziji, str. 181—192); Ğorǧ Qanavātī, *Faḥruddīn al-Rāzī — Tamḥīd li dirasāti ḥayātihi wa muallafātihi* (Faḥruddīn al-Rāzī, uvod u izučavanje njegovog života i njegovih dela, str. 193—234); Dr. 'Abdalaziz al-Ahwānī, *Amṭāl al-'ammātī fi l-Andalus* (Narodne poslovice u Andaluziji, str. 235—366); Dr. Muḥammad Kafāfī, *Al-ḥamla al-firansiyya 'alā Miṣr fi riwāya aḥad al-mu'āširīn* (Francuska ekspedicija na Egipat u povesti jednog savremenika, uvod 369—374 str., sam tekst od 375—396); Dr. Al-Sayyid Ya'qūb Bakr, *Al-ḍamīr »ana« fi l-luǧat al-sāmiyya* (Zamenica »ana« u semitskim jezicima, str. 397—407); Dr. 'Abdalqadir al-Qaṭṭ, *Harakāt al-taǧdīd fi l-ši'r al-'abbāsī* (Pokreti preobražaja u abasidskoj poeziji, str. 409—456). To je arapski deo zbornika, koji ima i poseban naslov »*Ilā Taha Ḥusayn, fi 'id milādih al-sab'īn, Dirāsāt muḥdāt min usdiqāih wa talāmiǧih.*

Što se tiče dela na evropskim jezicima, on počinje radom pokojnog Masinjona: *Sur la loyauté d'al-Ma'arrī en matière de Tawhid*, 1—5; a zatim slede: *Sur un motif ornemental* od J. Berque-a (7—15); *La culture arabe et sa vocation universelle*, od Louis Gardet-a (17—23); *The sacred character of islamic cities* od G. E. von Grunebauma (25—37); *Eine neue arabische Inschrift aus der ersten Haelfte des I Jahrhunderts der Hiǧra* od Adolf Grohmann-a (39—40); *Haram and Hawtah, the sacred enclave in Arabia*, od R. B. Serjeant-a (41—58); *Reflexions sur quelque romans egyptiens* od Jacques Jomier-a (59—65); *La tradition manuscrite de l'Avicenne latin* od M. Th. d'Alverny.

Kao što se iz ovog sadržaja vidi, zbornik sadrži puno novog i interesantnog materijala. Ono što naročito treba istaći, mnogi članci i studije zadiru u probleme koji su itekako važni ne samo za arabistiku, već i za islami-stiku uopšte.

Hasan Kaleši

I. J. Kračkovskij: *Izbrannye sočinenija*. Akademija nauka SSSR, Moskva—Lenjingrad, I tom 1955, str. 469; II tom 1956, str. 702; III tom 1956, str. 470 i IV tom 1957, str. 919.¹

Sovjetska Akademija nauka pristupila je, posle smrti najvećeg ruskog arabiste Kračkovskog (1883—1951), izdavanju njegovih celokupnih dela. U rekordnom vremenu od svega tri godine, izdata su četiri velika toma. Sada kada je svo stvaralaštvo Kračkovskog sakupljeno, možemo da sagledamo kako je bila velika njegova aktivnost, koliko je bilo široko njegovo polje rada — gotovo nema domena na polju arabistike gde se Kračkovski nije slobodno i znalački kretao —, koliko je on svojim mnogobrojnim radovima obogatilo arabistiku. Redaktori ovog velikog poduhvata, među njima i tako poznati kao što su Berteljs i Beljajev, znali su da vrlo vešto i celishodno rasporede tako mnogobrojne radove Kračkovskog u ove četiri knjige, da nam se čini kao da svaka predstavlja posebno delo, odnosno celinu. Prvi tom obuhvata poznati rad Kračkovskog *Nad arapskim rukopisima*, preveden na nekoliko jezika; zatim seriju članaka i studija o arapskim izvorima za istori-

ju, istorijsku geografiju i kulturnu istoriju naroda SSSR, onda rasprave o dužnostima i zadacima sovjetske arabistike. U Drugom tomu su obuhvaćene studije i rasprave Kračkovskog o srednjevekovnoj arapskoj literaturi. Treći tom je posvećen savremenoj arapskoj književnosti, kojoj je Kračkovski, kroz ceo svoj stvaralački rad od nekih četrdesetak godina, posvetio posebnu pažnju. Četvrti tom sadrži rad *Arapska geografska literatura*, na kome je Kračkovski, kako kažu urednici, radio punih četrdeset godina i koji, bez sumnje, predstavlja najbolji rad u ovoj oblasti.

Koliko ovde ima interesantnih i originalnih studija, može se videti samo iz nekoliko naslova II knjige: *Pesničko stvaralaštvo Abu l-'Atāhije, Al-Mute-nebbi i Abu l-'Alā, Risālatu l-malāika od Abu l-'Alā al-Ma'arrija, Metrika Qudāme ibn Dža'fera, Vino u poeziji Al-Ahtala, Umer ibn Abū Rabi'a, Mu'tazilitski traktat iz VIII veka o literarnom stvaralaštvu* itd. Od posebnog su interesa studije Kračkovskog iz oblasti savremene arapske književnosti, jer je on od svih evropskih arabista naj-ozbiljnije to obrađivao i sve književne pokrete i pojave u arapskom svetu pažljivo pratio. On je uostalom u tim zemljama i duže vremena boravio i sa mnogim književnicima se lično pozna- vao i dopisivao. Pomenimo samo neke od ovih radova: *Arapska literatura u XX veku* (napisana 1946. g.), *Istorijski roman u savremenoj arapskoj literaturi*, članci o Taha Husejnu, Mahmudu Tejmuru, Mejj Zijade, Al-Jazidžiju, Džirdži Zejdanu, Az-Zahaviju, Mihail Naimu, Teufik al-Hakimu, Jusuf Gas-subu, Muhammed Mehdi al-Džavahiri-ju i dr.

Posebna važnost radova Kračkovskog leži u tome što nam oni osvetljava- vaju rusko-arapske istorijske i kulturne odnose, koje je Kračkovski znalački obrađivao. Tako kod njega nalazimo radove kao *Arapski citati u pesmama*

¹ V i VI tom koji mi nisu pri ruci i za koje ne znam da li su se pojavili ili ne, biće posvećeni, kako je u Predgovoru I knjige najavljeno, istoriji orijentalistike, opisu fonda arapskih rukopisa u Lenjingradu i drugim centrima SSSR (V tom) i tekstu i prevodu poetike Ibn al-Mu'tazza.

Gribojedova, *Sahrazur u geografskom rečniku Jakuta i zapisima Abu Dulafe, Novo izdanje beležaka Ibrahim ibn Ja-kuba o Slovenima* — s jedne strane, i *Ruski pisci u arapskoj literaturi, Gorki u arapskoj literaturi, Basne Krilova u arapskim prevodima* i sl.

Kad se ovom velikom naučnom radu Kračkovskog doda da je on kao pedagog i naučnik stvorio čitavu jednu plejadu ruskih arabista, da je pod njegovom redakcijom izdato bezbroj važnih dela iz oblasti arabistike (npr. »1001 noć« u prevodu Saljea, sa čijeg je prevoda i srpski prevod Vidojkoviće-*čev, Rečnik arapsko-ruski od Baranova*), stičemo pravu sliku o njegovoj beskrajnoj energiji, znanju i talentu. Istovremeno to je i dobra pouka koliko je polje arabistike široko, i koliko ima tu mnogo da se radi i istražuje.

Hasan Kaleši

Dr. Šauqī Dayf: *At-taṭawwur wa t-taḡdīd fi š-š-i'r al-amawī*. II popravljeno i dopunjeno izdanje, Kairo, Dār al-ma'ārif bi Mišr 1959, str. 367, 8°.

Dr. Šauqī Dayf (ili kako ga Arapi obično izgovaraju Dīf), profesor arapske književnosti u Kairu, zauzima danas jedno od vodećih mesta u ispitivanju i izučavanju arapske književnosti i to podjednako klasične i moderne. Ono što je još interesantnije, on bira malo obrađene teme i probleme i ispituje dovoljno neosvetljene periode arapske književnosti. Dovoljno je da pomenemo samo naslove nekoliko njegovih knjiga: *Umetnost i njeni pravci u arapskoj poeziji, Umetnost i njeni pravci u arapskoj prozi, Autobiografija kod Arapa, Putopisi kod Arapa, Tužbalice kod Arapa, Makame, Savremena arapska književnost u Egiptu¹, Studije iz savremene arapske poezije i Razvoj i preporod*

(obnova) u Omejadskoj poeziji, koju ovde prikazujemo. Sve su to velika dela, plod jednog ozbiljnog ispitivačkog rada. Ono što odlikuje sva ova dela to je prava naučnička akribija, sistematsko ispitivanje, svestrana analiza političkih, ekonomskih, društvenih i drugih uslova i prilika koje utiču na umetničko stvaralaštvo, donošenje logičkih zaključaka na osnovu obilnog dokaznog materijala uz navođenje puno primera da bi se potkrepili svoji stavovi, zatim odlično korišćenje izvora, uglavnom arapskih, jer su o ovim problemima Evropljani malo pisali, ma da su mu i evropski izvori sasvim dobro poznati, i na kraju tečan stil koji čini da se njegova dela čitaju sa zadovoljstvom i lakoćom kao kakav interesantan roman. Sve ove odlike su zadržane i u ovom tako važnom delu o omejadskoj poeziji.

Da vidimo šta je Dīf obuhvatio u ovom velikom delu posvećenom omejadskoj poeziji, o kojoj smo navikli da u istorijama arapske književnosti nalazimo samo nekoliko stranica, i čijom se glavnom karakteristikom smatrala ona čisto platoniska tj. uzriška ljubav koja se javila u pustinji, a koja je za Dayfa od drugorazrednog značaja. Evo sadržaja ove knjige: *Predgovor II izdanju, Predgovor I izdanju, Uvod — poezija u prvom periodu islama* (ova glava nije bila u I izdanju) gde je obrađena poezija u prvom periodu islama i za vreme četvorice pravovernih halifa. Posle ovog, takoreći uvodnog dela, dolazi Glava I: *Sredine u kojima se razvila omejadska poezija* (Hidžaz, Nedžd, Irak, Sirija i dr.); Glava II: *Razvoj omejadске poezije uporedo sa razvojem života* (verski život, intelektualni život, politički život, društveni život, privredni život); Glava III: *Preporod (obnova) u panegiričkoj i satiričkoj poeziji* (Panegirička poezija Al-Aḥṭala, Al-Farazdaka, Ğarīra, preobražaj satire u utuke kod ove trojice pesnika, utuci Ğarīra i Al-Aḥṭala, utuci Ğarīra i Farazdaka, upoređenja); Glava IV: *Nove vrste* (Ga-

¹ Vidi moj prikaz u POF, sv. X—XI, 1960—61, Sarajevo 1961.

zel Ibn Abū Rabī'e, opisu Du r-Rumme, pesme Kumajjita posvećene Hašimitima — Hašimiyyat, vinske pesme Al-Valida, leksička poezija Ru'be). Na kraju je autor dao rezime i zaključke.

Već sami naslovi i podnaslovi poglavlja ove knjige pokazuju koliko tu ima novog i interesantnog. Ukazaću samo na neke, po mom mišljenju najinteresantnije momente. Dajf s pravom konstatuje da poezija u periodu pojave islama i prve četvorice halifa ne donosi ništa novo u odnosu na predislamsku poeziju, niti se po čemu razlikuje i ističe. Ali, već u prvom periodu Omejada, nastaju jako velike promene. Prelaskom prestonice u Damask, Meka i Medina ostaju udaljene od centralne vlasti, ali zato doživljavaju jedan nezapamćeni materijalni i kulturni procvat. Ova dva grada, kao raskrsnice karavanskih puteva, još ranije su bila u kontaktu sa persijskom i grčkom civilizacijom, a sada se još gomilanjem imetka ratnog plena usled osvajanja, stvara materijalna baza koja dovodi do korenitih promena i u životu i u samom shvatanju života. Bogatstvo dovodi do raskalašenosti, traže se razni načini za zabavu i provod vremena. Tako se formira neka vrsta klubova gde se sakupljaju pesnici, pevači i kompozitori koji su mahom vazali — i Persijanci (Muwālī) i pevačice. Poezija se čvrsto povezuje za muziku — to su one pesme koje će kasnije sakupiti Abu l-Farağ al-Işfahāni u svom delu »Kitāb al-Ağānī«. U stvari, ova poezija je više zajedničko delo pesnika, kompozitora i pevača — jedni su sastavljali pesmu, drugi je komponovali, a treći pevali. Tako čitajući ovu poeziju osećamo ogromnu razliku između nje i one njihovih predaka. To je poezija civilizovanih ljudi, nastala pod uticajem života u raskoši, a ne sinova pustinje koji lutaju trbuhom za kruhom. Ova poezija izražava nov ukus, nosi nova osećanja, raznežena je, nema veze sa životnim tegobama i patnjama. Lako se može zapaziti da postoji čvrsta veza

između poezije Meke i Medine s jedne i Sirije sa druge strane. Ako se uporedi poezija 'Omer ibn Abū Rabī'e, Ibn Qays ar-Ruqayyāt-a i Al 'Arğī-ja u Meki, Al-Aḥwaša u Medini i Walīd ibn Yazīda u Damasku, videće se da osnovni predmet ove poezije nije panegirik, satira ili ponosna pesma, već gazel, tj. ljubavna lirika. Tako za Al-Aḥwaša život nije ništa drugo do ljubav i strast. Istovremeno se menja i sama forma kaside. Ovi pesnici ne uzimaju celu kasidu, nego samo ljubavni deo (nesīb) i pretvaraju ga u pravu ljubavnu pesmu posvećenu ženi. Oni takođe pribegavaju upotrebi lakšeg metra. Čak se menja i panegirička poezija, koja dobija novi zamah, jer je broj mecena jako velik, a nagrade obilnije nego ranije.

Ali ovo je samo jedna strana omejadske poezije. Za razliku od ove gradske, čisto erotične poezije, u ovom periodu se u Nedždu, naročito među Uzritima javlja ona ljubavna poezija koja opisuje čistu, platonsku ljubav, nazvanu uzritskom, gde se posebno ističu pesnici Gamīl al-'Udri, besmrtni po svojoj Buḥajni, Qays ibn Darīh, Mağnūn al-Āmīri, za koga Dajf smatra da je više legendarna ličnost. Ova poezija je po svojim spoljnim okvirima skoro ista kao predislamska, ali duh ove poezije pa i same ove ljubavi je nov. Osnovna njena crta je sentimentalnost, samoodricanje i bol, što je nepoznato predislamskoj. Dajf misli da je do ove evolucije u pustinjskoj ljubavnoj poeziji došlo pod uticajem islama.

Jedna druga važna karakteristika Omejadske poezije je ta što je ona u pravom smislu odraz društvenih, ekonomskih i političkih prilika, pa čak i samog poretka u periodu Omejada. Analiza ove poezije pokazala bi kako su se jasno u njoj odrazile razne ekonomske mere koje su vlasti preduzimale, bacila bi puno svetlosti na poreski sistem i razne takse koje su se uvodile zakonito i nezakonito, našli bi mnogo napada na razne namesnike

koji ne biraju sredstva da bi se što pre obogatili. U divanima Džerira i Ferezdeka i drugih imamo puno žalbi na razne zukume kojima se služe sakupljači harača. To je uostalom i razlog stalnih revolucija u Iraku.

U ovom periodu naročito cveta politička poezija. Tada postoji nekoliko vrlo jakih političkih pokreta: Zuhejriti, Haridžiti i Šiiti s jedne strane, svi protiv Omejada, i Omejadi sa druge. Svi oni imaju svoje pesnike-glasnogovornike i svi pevaju na drugi način nego predislamski pesnici. Pomenimo kao primer da Kumejjit u svojim čuvenim pesmama »Hašimiyat« unosi misaonost u arapsku poeziju. On uostalom i ne počinje svoje kaside oplakivanjem ostataka logora i naselja, kao predislamske kaside, već izražavanjem ljubavi prema kući Hašimitskoj.

Satira je u arapskoj poeziji stara koliko i sama poezija. Ona je ponikla još u predislamskom periodu kao rezultat konkurencije pojedinih plemena, a posebno njihovih čestih borbi. Pesnici hvale svoje pleme, bodre svoje saplemenike i kuđe protivničko pleme. Ali ova je poezija u neku ruku prigodna, jer se stvara i nastaje samo u određenim prilikama. Međutim, u doba Omejada ona menja svoj smisao, svoju prirodu i sadržinu. Redovna je pojava da dva ili više nekada pustinjskih plemena sada nastanjuju jedan grad. Pesnici se pred masama po gradovima svakodnevno međusobno napadaju. Oni su profesionalni satiričari zabavljajući svakodnevno mase. Ahtal, Džerir i Ferezdek imaju divane satira. Satira se toliko zaoštrila da prelazi u utuk (naqaid). Ovi naqaid-i su u neku ruku i istorija arapskih plemena, jer da bi pesnik mogao da uspešno napada pleme svoga suparnika, morao je da zna sve o njemu. Autor knjige daje opširno njihove biografije i detaljno analizira njihovu poeziju.

Dajf posebno analizira uticaj islama na ovu poeziju, jer islam postaje nova ideologija, a samim tim stvara i novu

psihologiju kod pesnika. Jedan deo poezije, mada ne najznačajniji, obojen je verskim pečatom. Strah pred božjom kaznom, greh, oprostaj i drugi verski izrazi prodiru u poeziju, pa čak i kod Omer ibn Abū Rabī'e. Razne nove naučne discipline kao tefsir, hadis, fikih, filološke nauke takođe ne mimoilaze ovu poeziju. Pesnici ne samo da su pismeni i da sami pišu svoje pesme, već je i njihova psihologija, shvatanje, kultura sasvim drugačija od one predislamske.

Sve su to vrlo važni elementi koje je Dajf svestrano i detaljno obradio. Ono što posebno treba istaći u njegovim radovima, to je da on svuda nastoji da otkrije ono što će biti novo, što se naizgled čini sitno, ali je važno. Ovom studijom on je odbacio, ako ne direktno a ono svakako indirektno, mišljenje mnogih istoričara arapske književnosti, koji nisu pridavali posebnu važnost Omejadskoj poeziji, tražeći sve nove elemente u abasidskom periodu. Dajfovo je mišljenje, bar meni se tako čini, jer on to ne kaže otvoreno, da sve kilice pa i pojave novog treba tražiti u poeziji ovog perioda, što će se u abasidskom periodu samo rasplamsati i uzeti veće razmere. Uostalom, zar nije Walīd ibn Jezīd direktni preteča Abū Nuwāsa?

Hasan Kaleši

Hanna al-Fahuri: *Istorija arapskoj literatury*. Izdatel'stvo inostranoj literatury, I knjiga, Moskva 1959, str. 368, 8°; II knjiga, Moskva 1961, str. 483, 8°.

Posle Brokelmanove Istorije arapske književnosti (I knjiga, Weimar 1898, II knjiga, Berlin 1902), u Evropi se pojavilo nekoliko ovakvih dela, među kojima i ona Goldziherova na srpskohrvatskom jeziku. Sve ove istorije imaju svoje osobene vrednosti, jer su ih pisali poznati stručnjaci koji su obrađivali arapsku književnost često sa svojih

aspekata, čime, donekle, dopunjuju jedna drugu. S druge strane, nije postojala nijedna celovita Istorija arapske književnosti na arapskom jeziku, mada su arapski istoričari književnosti napisali niz studija i dela o pojedinim periodima ili raznim književnicima. Tako se danas ne može zamisliti izučavanje arapske književnosti bez poznavanja dela Dra Taha Husejna, Dra Šauqi Dajfa, Nagib Muhammed al-Bahbitija i drugih. Posebno bi trebalo istaći radove Instituta za visoke studije pri Arapskoj ligi koji predstavljaju osnovu za izučavanje savremene arapske književnosti. Doduše, postoje i arapske književnosti, ali više sastavljene kao antologije, namenjene prvenstveno srednjim školama (kao što je, npr., delo Rauf al-Hurija ili *Al-mūʿiz fī l-adab al-ʿarabī wa tārīḫuh* u 5 knjiga).

Ali, i pored velikog broja ovakvih odličnih dela, pa i onih u kojima su obrađeni čitavi periodi iz istorije arapske književnosti, nije postojala jedna sistematski obrađena istorija arapske književnosti na arapskom, koja bi obuhvatala sve epohe arapske literature od svog začetka do danas, tj. jedan period od gotovo 1500 godina. Čini mi se da su se mnogi znalci ustručavali da pristupe jednom tako delikatnom zadatku zazirući prvenstveno od kritike, jer svako takvo delo jednog arapskog autora naišlo bi na daleko oštriju kritiku i detaljniju analizu nego dela koja su pisali Evropljani, kojima se za mnoge stvari može pogledati kroz prste. Zato svaku pohvalu zaslužuje delo arapskog književnog istoričara Libanca Hanna al-Fahurija *Istorija arapske književnosti*¹, koje predstavlja prvo, ali sasvim uspešno delo ove vrste kod Arapa. Ovo obimno i studiozno delo je odmah privuklo pažnju sovjetskih ara-

bista, koji danas sa posebnom pažnjom prate sva kulturna kretanja u arapskom svetu, a posebno arapsku književnost², te su ovu knjigu preveli na ruski.

Da vidimo sada koje su odlike i mane ovog obimnog Al-Fahurijevog dela, koje je, po mom mišljenju, bolje od svih do sada objavljenih istorija arapske književnosti.

Kao profesor arapske književnosti Al-Fahuri je imao u vidu činjenicu da ova knjiga treba da bude udžbenik studentima arapske književnosti, te je tako i postavio, tj. obuhvatio vrlo opširno sve osnovne periode arapske književnosti. Koristeći se rezultatima arapskih i evropskih arabista, Al-Fahuri je u prvom delu svog Uvoda dao jedan pregled arapskog jezika u kojem iznosi prirodne uslove arabijskog poluostrva, zatim govori o arapskim plemenima, njihovoj društveno-plemenskoj organizaciji, načinu života i mišljenja beduina, dijalektima, formiranju arapskog književnog jezika i procesu razvitka arapskog pisma. U drugom delu predgovora pokušava da da definiciju arapske literature u ranoj etapi njenog razvitka, njen začetak, njene rodove i razvojni put.

Što se tiče periodizacije, Hanna al-Fahuri se drži one koja je već ustaljena. Kao što je slučaj sa svakom periodizacijom istorije ili istorije literature, tako je i ova relativna i podleže

² Iako su ruski arabisti vrlo ozbiljno radili i rade na polju arabistike, ipak na ruskom nije postojala do sada nijedna istorija arapske književnosti. Doduše, na ruski je prevedena i Gibbova *Arabic Literature, An Introduction*, London 1926. (Ruski prevod je izašao 1960), ali u njoj je vrlo sažeto dat razvoj arapske književnosti do turskog perioda. Akademik Kračkovski je stvarno vrlo ozbiljno istraživao arapsku književnost, napisao je niz studija iz ove oblasti, osvetlio niz nerasvetljenih pitanja, on je prvi u Evropi pristupio sistematskom izučavanju nove arapske književnosti, ali on nije dao jedan sistematski pregled arapske literature.

¹ Hanna al-Fahuri, *Tārīḫ al-adab al-ʿarabī*. Bejrut 1953. Inače, al-Fahuri nam je poznat po dvema ranijim studijama: »Mudre izreke kod Arapa« i »Poezija ponosa i hrabrosti«.

izvesnoj kritici. Pre svega, turski period bi se morao nužno podeliti na dva manja perioda, i to mamelučki (1258—1517) i tursko-osmanski (1517—1798). Ovo zato što u mamelučkom periodu, koji je, bez sumnje, period dekadencije, još uvek u raznim provincijama bivšeg halifata malazimo izvesnu literarnu aktivnost. Uostalom, u ovom periodu se javljaju tako velika imena kao što su Ibn Haldun i Ibn Batuta. U ovom periodu takođe nastaje niz vrlo važnih enciklopedijskih dela. Međutim, drugi period je u pravom smislu reči srednji vek Arapa kada se njihovo literarno stvaralaštvo svelo na komentarisanje i imitiranje dela drugorazrednih pisaca. Može se reći da se u periodu od gotovo trista godina nije pojavilo nijedno delo vredno pažnje.

Jedna slična primedba može se učiniti i u odnosu na moderni period, odnosno period kulturnog i nacionalnog preporoda. Neki arapski književni kritičari ovo razdoblje dele na dva perioda, i to od 1798. tj. od Napoleonove ekspedicije na Egipat do 1914. i od 1914. do danas, što je u pravom smislu period moderne arapske književnosti, jer je XIX vek bio više vek prilagođavanja i prosvetiteljstva. To što je ova godina uzeta kao prekretnica, postoje izvesni dublji razlozi. Te godine počinje I svetski rat, a time i početak kraja Turskog Carstva i početak buđenja arapskog nacionalizma. Te godine stupa na scenu jedna grupa evropski obrazovanih Arapa koja pokreće borbu za nove odnose i nova shvatanja književnosti. Najzad, te se godine pojavljuje i prvi po evropskim uzorima napisani roman »Zejneb« od Hejkele.³

Shodno ovakvoj periodizaciji, Al-Fahuri deli svoju istoriju arapske književnosti na šest osnovnih delova, po-

svećenih posebnim etapama arapske književnosti. U svom načinu izlaganja, Al-Fahuri se, uglavnom, drži metoda evropskih građanskih istoričara književnosti, koji su svoj metod primenjivali u odnosu na arapsku književnost. Kao uvod u svaku epohu, on razmatra istorijsku stvarnost date epohe, govori o društvenoj i ekonomskoj sredini, daje niz podataka o trgovini, tržištu, o značaju geografskog položaja ovog ili onog grada, o običajima i tradiciji i drugim elementima karakterističnim za datu epohu. U ovome on ide dalje od Evropljana, koji su te momente prilično zapostavljali. Međutim, Al-Fahuri, kao uostalom i ostali istoričari arapske književnosti, ne uspeva da pronikne u istorijski proces razvitka arapskog društva sa svim svojim socijalnim protivurečnostima. Čitalac ne nalazi analizu društvenih i socijalnih pojava, analizu uticaja raznih versko-socijalnih pokreta na literaturu koji su bili veoma veliki. Ali, ovo je vrlo teško mogao da uradi, jer je do sada istorija Arapa izučavana više kao istorija dinastija i vladara, a manje kao razvojni proces arapskog društva, sa svim padovima i skokovima, čvrsto međusobno povezanim i uslovljenim. Pa i pojedini pokušaji da se izvesni periodi naučno prouče, sveli su se na golo ekonomiziranje.

Ali, ova istorija se odlikuje obiljem materijala, jednom određenom koncepcijom koju je autor provodio od početka do kraja. Izlaganje Al-Fahurija je interesantno i živo, potkrepljeno mnogobrojnim primerima uzetim iz dela samih pisaca, naročito stihovima pesnika. On svestrano analizira delo svakog pisca dajući puno biografskih podataka, a gde je potrebno analizira i književne rodove. Posebno nastoji da u svakom periodu, pa i u svakom piscu, otkrije ono što je novo, ono što ga razlikuje od ostalih. Neka poglavlja o pojedinim piscima su u pravom smislu reči samostalni eseji. Kao takva, ova knjiga mnogo je bolja od drugih u kojima često, sem golih biobibliografskih

³ Gibb u svom članku o arapskoj književnosti u novom izdanju *Enciklopedije islama* takođe uzima 1914. godinu kao početak savremene arapske književnosti.

podataka, ne nalazimo ništa drugo. Bez sumnje, u tome su pomogla dela arapskih naučnika koja su teže dostupna evropskim naučnicima. Ako tome dodamo činjenicu da se Al-Fahuri vrlo često koristio delima evropskih arabista, koji su se trudili da izučavanje arapske književnosti postave na naučnu osnovu više nego što je to bio slučaj sa arapskim tradicionalnim filozofima, biće nam jasna tajna uspeha ovog dela. Šteta je samo što ova dela nisu citirana bilo ispod teksta, bilo posle svake glave, kao što je uradio, na primer, Gib.

U poslednje vreme su se pojavila izvesna kontradiktorna mišljenja o tome šta treba da uđe u okvir arapske književnosti. Naime, u arapskoj tradicionalističkoj nauci o književnosti reč »adab«, koja danas znači samo književnost, negde od X do XII veka obeležavala je sav proizvod ljudskog duha, pa su tu ulazile i istorija, geografija, filozofija, matematika, medicina itd. Od XII veka reč »adab« počinje da se upotrebljava za poeziju i prozu (umetničku), ali i za niz njima pomoćnih disciplina, kao gramatika, sintaksa, retorika, metrika, stilistika i dr. Svi autori do sada objavljenih istorija arapske književnosti, izuzev Gabrijelija, uglavnom su obuhvatali ne samo književnost nego i ostale naučne discipline. Pa i sam Gabrieli nije mogao da se do kraja pridržava principa da u svoju istoriju arapske književnosti uključi samo ono što u književnost stvarno ulazi, već je bio prisiljen da govori i o istoričarima, o odrazu nauke na poeziju itd. Al-Fahuri se u svojoj istoriji pridržava prvog, tradicionalističkog metoda. Zato su s pravom zapazili pisci Predgovora ruskog izdanja ove istorije da pojam »književnost« ovde treba relativno shvatiti. Ali, Al-Fahuri je znao da nađe pravu meru u tome dajući svim naučnim disciplinama koje nisu u direktnoj vezi sa književnošću onoliko mesta koliko im stvarno treba dati, jer svaki student arabistike mora da zna i razvoj arapske nauke, odnosno

da dobro poznaje i istoriju arapske kulture i civilizacije. Ovo je naročito važno za nas u Jugoslaviji, jer je poznavanje arapske nauke usko povezano sa ciljevima i zahtevima arabističkih studija kod nas, što nije u istoj meri važno za jednog evropskog arabistu. Sem toga, ovakva knjiga će dobro doći i zato što se na našim orijentalnim katedrama ne uči kao poseban predmet istorija arapske kulture, pa ni istorija Arapa ili istorija islama.

Postoji još jedan važan problem koji je do sada samo postavljen, ali se niko nije usudio da u nj dublje zahvati. Naime, svim arabistima je jasno da se o pravoj arapskoj književnosti po jeziku, duhu, karakteru može govoriti do perioda Abasida. Ali sa Abasidima u književnost ulazi niz politički potčinjenih, ali kulturno superiornijih naroda, arabiziranih i nearabiziranih koji svaki na svoj način doprinose razvoju i procvatu arapske književnosti i nauke. Mnogi pripadnici ovih pokorenih naroda uzimaju kao sredstvo svoga stvaralaštva arapski jezik koji je u to vreme diplomatski i naučni jezik gotovo celog islamskog sveta (kao latinski u Evropi), ali zato unose i mnoge elemente svog kulturnog, književnog i verskog nasleđa (naročito Persijanci). Tako arapska nauka i književnost predstavljaju jedan konglomerat različitih kultura. Pesnici i pisci, pripadnici ovih naroda ostali su verni svojoj tradiciji i time vrše snažan uticaj na arapsku književnost. Najveći pesnici Abasidskog perioda kao Abū Nuwās, Baššar ibn Burd, Ibn ar-Rumī i drugi nose u sebi veliku dozu nearapske krvi. Time se, u stvari, ruše stari uski okviri arapske književnosti, a proširuju se njihovi vidici, unose se potpuno novi motivi u književnost, ona se donekle oslobađa religije, slavi se kult čoveka i ovozemaljskog uživanja — sve su to razlozi koji čine da književnost prestane da bude usko nacionalna, već u neku ruku internacionalna, kako je to jednom lepo primetio Taha Husejn. Ali

sva ova složenost uzajamnih odnosa između kulturama i književnostima raznih naroda, koji su bili uključeni u ogromni bagdadski halifat, nisu dobro proučeni. Zato se i Al-Fahuri nije dublje upuštao da sve to razgraniči, mada je redovno ukazivao na ove pojave tumačeći ih na svoj način koji je često vrlo sporan.

Drugo jedno pitanje koje ova istorija nameće da se o njemu razmišlja je savremena arapska književnost. Hanna al-Fahuri je bolje nego iko drugi do sada obradio period Preporoda, ali baš kada je trebao da zahvati i savremenju književnost, on je stao, tako da se njegova istorija završava negde dvadesetih godina XX veka, mada govori i o piscima koji su umrli oko 1935. A ono što je najinteresantnije, pa ako hoćemo i najteže i najkomplikovanije da se prati, to je baš savremena, odnosno ona od II svetskog rata na ovamo. U ovom periodu se arapska literatura, koja je dugo bila izolovana, čvrsto povezuje sa životom i narodom. U ovom se periodu javlja socijalna i revolucionarna književnost; literatura se oslobađa starih okova (npr., napuštaju se kruti metrički zakoni i prevladuje slobodni stih — *al-š'ir al-hurr*), javljaju se mnogobrojna strujanja koja često dovode do raznih deformacija, javljaju se pobornici svih mogućih evropskih i z a m a od kojih neki ostavljaju nekakav, a neki nikakav trag. Na kraju, u ovom periodu stupa u literaturu i niz arapskih naroda koji su ranije bili potpuno odsečeni od arapskog književnog područja, kao Tunis, Alžir, Maroko, Sudan, Libija itd. Posebno treba istaći da se u ovom periodu arapska književnost uključuje u svetsku književnost, prevodenjem dela arapskih pisaca na svetske jezike i najboljih dela svetske književnosti na arapski. Ali, na žalost, ovaj period je najmanje poznat i kod nas i u Evropi, jer je u suštini i najteži i najzamršeniji. On se može pratiti samo i jedino preko izvora na arapskom jeziku. A ti izvori

su tako mnogobrojni, katkada tako kontradiktorni, da često dovode u zabunu i najboljeg znalca. Meni se, čak, čini da je nemoguće dati jedan sveobuhvatni pregled arapske literature XX veka, ali je moguće dati pregled arapske literature u pojedinim arapskim zemljama. A takvih dela još nema, mada su Arapi najkompetentniji za to. Zato mislim da je Hanna al-Fahuri mogao i trebao da nam, bar u najkraćim crtama, da pregled najnovije arapske književnosti.

Ali kako bilo, ipak treba pozdraviti pojavu ove Al-Fahurijeve istorije, a posebno njen ruski prevod, čime je ovo delo postalo poznato daleko širem broju čitalaca, i to ne samo sovjetskih. To što ova knjiga nameće niz problema, sasvim je logično i prirodno, jer je reč o jednoj literaturi čiji razvojni put obuhvata oko 1500 godina, a koja danas buja i cveta u desetak arapskih zemalja.

Hasan Kalešić

Mahragan Halil Matran, Priredio: Vrhovni Savet za staranje o umetnosti, književnosti i društvenim naukama (Al-mağlis al-a'lā li ri'āyati l-funūn wa l-ādāb wa l-ūlūm al-iğtimā'īyya, Kairo 1960, str. 234, 8°.

Halil Matran (1872. Bejrut — 1949. Kairo) je od početka ovog veka pa sve do tridesetih godina našeg stoleća, zajedno sa Šaukijem i Hafizom Ibrahimom zauzimao vrhunsko mesto u arapskoj poeziji. To je period kada se arapska poezija lomila između starog i novog, između tradicionalističke i moderne koja je prodirala pod evropskim uticajem. Ako je danas arapska poezija gotovo najrevolucionarniji rod arapske književnosti gde se evropski uticaj najviše oseća, tih godina je ona bila najkonzervativniji. Kakve su se sve promene dogodile, neka najbolje posluži primer 'Abbās Maḥmūd al-'Aqqāda. On je u svoje vreme napadao Šaukija

baš zato što je robovao tradicionalističkoj poeziji, posvećujući prvenstvenu važnost formi i reči, a ne sadržaju i ideji, a danas je on najveći neprijatelj moderne poezije i slobodnog stiha, tako da je na poslednjem festivalu arapske poezije pretio ostavkom ako na njemu budu učestvovali i modernisti. U tom, dakle prelaznom periodu, pesnik Halil Matran zauzima posebno mesto. Školovan prvo u Libanu gde se rodio, a kasnije u Francuskoj, Matran se dosta rano upoznao sa evropskom književnošću, a posebno sa francuskom. Ali od 1892. g. on se nastanjuje u Egiptu gde se brzo uključuje u književni i kulturni život, prekidajući time u velikoj meri direktni kontakt sa Zapadom. Zato će se u njegovoj poeziji tako jasno ocrtavati one dve struje — tradicionalistička arapska i moderna evropska. Ako se on strogo drži klasičnog jezika i klasične metrike, on s druge strane unosi u poeziju nešto novo, a to je lična nota, osećajnost i misaonost, za razliku od Šaukijeve poezije čija je lepota u njenoj muzikalnosti i opisima, a ne u mislima. Kao takav, Matran je imao i izvesnog uticaja na kasniju poeziju. On je jedan od retkih u arapskoj poeziji koji piše duge poeme, a posebno je zaslužan zbog svojih prevoda mnogih poznatih dramskih dela iz francuske i engleske književnosti.

Povodom desetogodišnjice njegove smrti, Vrhovni savet za staranje o umetnosti, književnosti i društvenim naukama u Egiptu, organizovao je od 24—26. oktobra 1959. g. komemoraciju gde su učestvovali i delegacije iz raznih arapskih zemalja. Tom prilikom održano je niz predavanja, recitovane pesme koje su pojedinci ispevali u slavu Matranu, izneta su sećanja na njega itd. Ovaj materijal je kasnije sakupljen i objavljen u posebnom zborniku, koji je predmet ovog prikaza. Ja ću se zadržati samo na raspravama koje donose nešto novo u vezi sa Matranom i njegovom poezijom. Abdurrahman Šidqī govori o Halilu Matranu i pozorištu.

Naime, Matran je prevodio dela Rasina, Korneja, Molijera, Viktora Igoa, Šekspira (Otelo, Romeo i Julija, Hamlet, Mletački trgovac). On i Nagib Haddad su u stvari prvi i najveći prevodioci evropskih, posebno francuskih dramskih dela na arapski, koja su predstavljala osnovu na repertoarima arapskih amaterskih pozorišta u početku i profesionalnih puno kasnije. U ovoj studiji ne samo što se analizira prevodilački rad Matranov, već nalazimo i niz vrlo važnih podataka za poznavanje istorije arapskog pozorišta uopšte. Profesor Sāmī al-Kiyālī govori o »Slobodarskim stremljenjima i panarabističkim tendencijama u životu i poeziji Halila Matrana«. On se ovde posebno osvrnuo na njegove duže poeme »Crnogorska devojka« (Fatāt Ġabal al-Aswad)¹ gde opisuje heroizam jedne crnogorske devojke u borbi protiv Turaka, zatim ep o Burima i njihovoj borbi protiv Engleza i poemu o Neronu gde se opisuje tiranija vladara. U ovim poemama jasno izbija slobodarstvo Halila Matrana, saosećanje sa svima koji se bore za slobodu i pravdu, a protiv tiranije. Za poznavanje Halila Matrana posebno je interesantan članak Tāhir al-Ṭanāhī-ja: »Halil Matran kako sam ga ja poznavao« gde nas provodi kroz sve faze Matranovog života, iznoseći puno detalja o njegovim prvim pesmama, njegovom intimnom mišljenju o pojedinim pesnicima i književnicima (Al-Bārūdī, Hāfiiz, Šauqī, Muṣṭafa Kāmil). On nam daje podatke o nekoliko neobjavljenih Matranovih dela. Analizu njegove ljubavne poezije i njegove veštine u opisu ljudi i događaja nalazimo u radu Sāmī al-Dihāna. ʿAdil al-Ġadban govori o Matranu kao o pesniku dveju provincija (Šāʿir al-qutrayn) kako su zvali Matrana koji se rodio i svoje mladaštvo proveo u Libanu, a najveći deo svog života i rada u Egiptu, pa je s podjednakom ljubavi opisivao i jednu

¹ Ovaj njegov ep sam već obradio i uskoro ću ga dati u štampu.

i drugu zemlju. Posebno je interesantna studija Dr. Muhameda Mandūra, jednog od najvećih savremenih arapskih kritičara i istoričara moderne literature, koji analizira novo u poeziji Matrana, bilo u formi bilo u sadržini. Na kraju je studija Dr. Muhameda Ćamā-luddīn al-Ramādī-ja »Osećajnost u poeziji Matrana«.

Ovaj zbornik, iako više prigodnog karaktera, sa člancima i studijama različite vrednosti, ipak pruža obilje materijala ne samo u vezi sa poezijom i stvaralaštvom Halila Matrana, već i u vezi sa arapskom poezijom uopšte.

Hasan Kaleši

Ibn Hazm: *Golubičin đerdan ili o ljubavi i ljubavnicima*, Matica Srpska, Novi Sad, 1962.

Od kako je D. K. Petrof izdao »Golubičin đerdan« 1914. g. u Lajdenu na osnovu jednog jedinog rukopisa, ova knjiga privlači pažnju mnogih arabista koji su se pozabavili njenim arapskim tekstom — ispravkama i dopunama, a kasnije i pojedinih izdavača u raznim zemljama. Posle Nyklovog engleskog prevoda 1931. g. ređaju se prevodi na ruski, nemački, francuski, italijanski, španski, a evo sada imamo i srpskohrvatski prevod. Samo za nepune četiri godine (1941—1944) nemački prevod je doživeo četrdeset i dva izdanja¹, što je redak slučaj u istoriji izdavačke delatnosti.

Pisac ovog dela Ibn Ĥazm al-Andalusī (944—1064) je jedna od najmarkantnijih figura špansko-arapske književnosti. Bio je državnik, pesnik, naučnik, mislilac, pravnik i teolog, u pravom smislu enciklopedista — dakle višestruko obrazovana i obdarena ličnost.

¹ F. Bajraktarević, *Jedna arapska knjiga o ljubavi* (Prikaz Weisweilerova prevoda na nemački), *Letopis Matice srpske* 1957. g., 133, knj. 380, sv. III, str. 255—260.

Kao što je tadašnja istorija muslimanske Španije bila jako burna, tako je i njegov život bio vrlo uzbudljiv i buran, pun skokova i padova. Uspeo je da se popne do položaja vezira pa da posle padne u tamnicu. Od nekih je bio slavljen i cenjen, a drugi su ga smatrali jeretikom i dela mu javno spaljivali u Sevilji. Za njegovu knjigu o verskim i filozofskim sektama (*Kitāb al-milāl wa l-nihāl*) jedan poznati evropski stručnjak za ta pitanja je rekao da je to »prva prava istorija religija u svetској literaturi«.²

Ali ono što je najviše proslavilo Ibn Hazma, bar u Evropi, to je njegov »Golubičin đerdan«. To je u stvari knjiga o ljubavi, ili bolje reći neka vrsta enciklopedije ljubavi u svim fazama i formama, sa svim mogućim zapletima i raspletima, napisana u prozi i stihu, podeljena na trideset poglavlja. Ako se pažljivo pogleda u način Ibn Hazmova izlaganja, zapaziće se da pripovedanje ima dva paralelna toka. U jednom se govori o filozofskoj, odnosno etičkoj strani problema ljubavi, a u drugom se ova etička ili filozofska razmatranja potkrepljuju primerima iz života. Svaka glava je neka vrsta male rasprave o jednom problemu ili jednom vidu ljubavi. Koliko tu ima interesantnih stvari, da se naslutiti samo iz naslova pojedinih glava: o prirodi ljubavi, o znacima ljubavi, o zaljublivanju u snu, o zaljublivanju po opisu, o zaljublivanju na prvi pogled; onda slede glave o raznim sredstvima koja se u ljubavi upotrebljavaju: davanje znaka rukom, o migu očima, dopisivanju, po-

² Pored »Golubičinog đerdana« čiji je puni arapski naslov »*Tauq al-ḥamāna fi l-ʿilfi wa l-ullāf*«, i »Knjige o verskim i filozofskim sektama«, naročito su mu poznata dela *Kitāb al-muḥalla (fi l-fiqh)*, koje se odlikuje originalnošću u tumačenju mnogih pitanja iz oblasti šerijatskog prava i *Kitāb ibṭāl al-qiyāṣ wa l-ra'y wa l-istihsān wa l-taqlīd wa l-ta'ālīl*, što je u stvari polemičko delo protiv spekulativne metode u fikhu.

sredniku, čuvanju tajne, razglašavanju, kudicou, dostavljaču, pa onda o sastanku, vernosti i nevernosti, rastanku, iznurenosti, smrti itd. To što je delo pisano sa stanovišta islamske etike ne smeta ni malo knjizi da bude vrlo interesantna i pikantna.

Sve je to izloženo jednim lepim, tečnim, visoko literarnim stilom, sa mnogo originalnih i duhovnih misli, sa puno zapažanja o raznim ljudskim karakterima, sa nizom podataka koji nam daju dosta jasnu sliku o prilikama toga doba u Andaluziji, a vrlo često i sa mnogim autobiografskim podacima koji nam dopunjuju piščevu ličnost iz mladalačkog doba kada je ovu knjigu i napisao, jer se kasnije povukao u svoje imanje i posvetio pisanju naučnih i versko-pravnih dela.

Našem čitaocu može da smeta to što je proza ilustrovana mnoštvom stihova samog Ibn Hazma, koji su katkada u direktnoj vezi sa predmetom, a katkada prilično daleko. Ali to treba shvatiti, jer su Arapi uvek više cenili poeziju od proze, pa je svaki pisac morao biti i pesnik, a sem toga retko je takvih dela na arapskom jeziku, bar iz oblasti literature, gde ne nalazimo mešavinu proze i stiha. To je bila moda. U ovim pesmama čiji je broj prilično veliki, Ibn Hazm nam se prikazuje kao darovit pesnik, mada on nije u poeziji nikada dostigao slavu svojih zemljaka Ibn Zajduna i Ibn Kuzmana. Ali zato, tu i tamo nailazimo na pesme koje imaju pravu antologijsku vrednost.

Pisac jednog ovakvog kratkog prikaza stvarno je u nedoumici šta da kaže o samom prevodu. Pre svega, prevod nije sa arapskog, nego sa Beršeovog francuskog prevoda³ uz proveru prema ruskom prevodu, kako to kažu prevodioci na kraju svog pogovora. Tako, nemoguće je govoriti o nekom kritičkom prevodu, proveravati da li je

uspeo ili neuspeo u odnosu na arapski original. Ali ipak treba ukazati da su prevodioci Gordana Stojanović i Aleksandar Badnjarević svoj posao obavili vrlo savesno i marljivo. Čini mi se da su u svemu našli pravu meru. Ono što je bitno, prevod se vrlo tečno čita. Prevodioci su vodili računa da se ovde radi o jednom klasičnom a ne modernom delu te je tome podređen i stil i jezik prevoda. Izvesni arhaični izrazi i konstrukcije kojima su prevodioci namerno pribegli, samo povećavaju vrednost prevoda.

Činjenica da se ovo delo, i nekoliko drugih dela iz arapske književnosti, prevode ne direktno sa arapskog, već preko nekog drugog evropskog jezika, navode nas da zaključimo da ne postoje nikakve veze između izdavačkih preduzeća i prevodioca sa ovog jezika, o čemu bi svakako trebalo razmisliti.

Prevodioci su na kraju dali objašnjenja o pojedinim imenima i događajima koji se u knjizi pominju, kao i belešku o delu i piscu. Mislim da je ova beleška, odnosno pogovor, mogla biti informativnija i analizičnija, pogotovu što ko zna kada će se sledeći put pojaviti ovo interesantno delo. Tu je bilo i mesta i prilike da se više napiše o arapsko-španskoj književnosti i o samom Ibn Hazmu, jer stvarno naša čitalačka publika ama baš mišta ne zna o svemu tome. Ali ova prilika je, nažalost, ispuštena.

Hasan Kaleši

Muḥammad Al-Mubārak, *Fiqhul-luġa. Dirāsa tahlīliyya muqārīna li-l-kalimati-l-ʿarabīya*, Dimašq 1379/1960, str. VIII, 203.

Kako autor ističe u predgovoru (str. II—VIII), u svom radu se bavi proučavanjem pojedinačne riječi ne zalazeći u složenije jezične tvorevine. Služeći se i uporednim metodom (navodeći primjere za uporedbu pretežno iz francu-

³ Leon Bercher, *Le Collier du Pigeon ou de l'Amour et des Amants*, Edition Carbonel, Alger 1949.

skog jezika), autor ističe osobitosti arapskih riječi u fonetskom, morfološkom i naročito u semantičkom pogledu. S obzirom na to ovo djelo je jedno od prvih u arapskoj literaturi koje na savremen način prilazi pitanju objašnjavanja tih pojava u arapskom književnom jeziku. Autor je istakao slične arapske radove iz novijeg vremena, naime: *Ilmu-l-luġa* i *Fiqhu-l-luġa* od dra 'Alī 'Abdu-l-Wāhid Wāfija (2. izdanje 1944) i djela: *Min asrāri-l-luġa* (1951) i *Dalālatu-l-alfāz* (1958) od dra Ibrāhīm Anīsa.

Autor najprije (str. 1—7) govori o pojmu i zadacima jezične nauke uopće. Zatim iznosi podjelu lingvistike (str. 8—11), a posebno izlaže razvoj jezikoslovlja kod Arapa (str. 11—14). Sljedeće poglavlje (str. 15—28) posvećeno je razvitku jezičnih studija na Zapadu. Autor ovdje pojedinačno ističe metode rada te nauke, koji po njegovom mišljenju treba da budu zasnovani na svestranom i temeljitom istraživanju, upoređivanju, historijskom praćenju jezičnog razvitka i izvođenja općih zakona. Na kraju ovog poglavlja govori o nazivu jezične nauke i o njenim koristima.

Iduće poglavlje posvećeno je fiziološko-akustičkim karakteristikama i podjeli arapskih glasova. Napominjemo da njegova podjela suglasnika po mjestu njihove artikulacije znatno odudara od nekih drugih podjela (npr. od one koju daje Sabatino Moscati u svom djelu: *Il sistema consonantico delle lingue semitiche*, Roma 1954). Tako, npr., Al-Mubārak navodi grupu »grlenih« suglasnika u koju ubraja tri Moscatijeve grupe, naime: laringale, faringale i uvulare, dok, nasuprot tome, Moscatijevu grupu dentala dijeli na tri zasebne skupine itd. U posebnom poglavlju (str. 38—51) obrađene su glasovne promjene u arapskom jeziku.

Dalje (str. 52—66) iznesena su uvodna razmatranja o izvođenju riječi uopće, a u sljedećem poglavlju (str. 67—91) najprije je riječ o tzv. *al-ištiqāq al-*

kabīr i *al-ištiqāq al-akbar*, zatim o teoriji biliteralizma i konačno, o ekspresivnoj vrijednosti arapskih glasova. Iduće poglavlje (str. 92—114) posvećeno je pitanju korijena riječi u arapskom, derivaciji raznih oblika iz njih, te broju, upotrebi i značenju tih morfeza. Posebno je bačen pogled (str. 115—122) na značenja određenih oblika i njihove promjene u toku vremena, a zatim su (str. 123—128) date neke dopune uz prethodna dva poglavlja (npr. o izvođenju iz već izvedenih oblika kao, npr., *tamaskana* iz *miskīn* i sl.).

Potom slijedi poglavlje (str. 129—144) u kome su date uvodne napomene o značenju riječi uopće, o vrijednosti semantičkog ispitivanja i njegovim metodima, te o pojmu samog značenja riječi. Sljedeće poglavlje (str. 145—157) posvećeno je arapskim korištenjima riječi i oblicima u vezi sa njihovim značenjima, te su pri tome istaknute osobitosti arapskog jezika koji je u tom pogledu upoređen s nekim drugim jezicima. Potom se (str. 159—164) posebno govori o načinu nastajanja riječi i jezika, zatim (str. 165—179) o odnosima riječi i njihovih značenja, o pojavama polisemije i sinonimije, o vrsti klasifikacije u svijetu stvarnosti i odrazu toga u raznim jezicima, o načinu apstrakcije i figurativnim značenjima. Posljednje poglavlje (str. 179—195) raspravlja o životu riječi, promjenama i razvoju njihovih značenja, o uzrocima toga razvitka i zakonima tih promjena (uopćavanju, sužavanju, figurativnoj upotrebi riječi usljed sličnosti ili bliskosti predmeta i pojava koje su označene dotičnim riječima) i dr.

Na kraju (str. 196—203) data je upotrebljena literatura, sadržaj knjige, štamparske greške i spisak ostalih djela autora.

Kao originalno djelo ove vrste, rijetko u arapskoj lingvističkoj literaturi, a naročito s obzirom na to da savremenim naučnim metodom prilazi inače malo obrađenim semantičkim pojavama u arapskom jeziku, ono zaslužuje oso-

bitu pažnju. Djelo daje i poticaja za temeljitiji rad na tom području zapa- zivši i istaknuvši izvjesne važne i slabo ispitane probleme, naročito iz oblasti arapske semantike, ali i iz drugih do- mena arabistike.

Teufik Muftić

G. Š. Šarbatov, *Arabistika v SSSR (1917—1959)*, *Filologija*. Moskva 1959, str. 128.

Osvrnuvši se ukratko na velika ime- na ruske dorevolucione arabistike po- čev od A. V. Boldyreva, Girgasa, Ro- zena i dr., autor u posebnom poglavlju (str. 5—30) prikazuje stanje u vezi sa izučavanjem arapskog jezika i litera- ture u Lenjingradu i Moskvi u periodu od 1917—1945. godine. Zatim slijedi po- glavlje (str. 31—38) o razvoju arabistike u sovjetskoj Srednjoj Aziji, Zakavkazju i Ukrajini u istom periodu. U sljede- ćem, završnom poglavlju (str. 39—71) dat je pregled izučavanja arapske knji- ževnosti i jezika u SSSR-u u periodu poslije Drugog svjetskog rata (1945— 1959).

Zatim je data obimna i iscrpna bi- bliografija (po azbučnom redu) i to najprije (str. 72—81) Lingvistika, zatim (str. 81—109) Književnost i Rad na ru- kopisima, i konačno (str. 109—117) Pri- jevodi (sa arapskog na ruski jezik).

Na kraju knjige nalazi se Spisak kratica, Kazalo imena i Sadržaj.

Iako ovo djelce ima prvenstveno bibliografski karakter, autor je uspio da na malo prostora da temeljit prikaz razvoja sovjetske arabistike u navede- nom periodu istakavši njen snažan na- predak poslije oktobarske revolucije koji je produžen s nesmanjenim ela- nom i poslije Drugog svjetskog rata, premda je sovjetska arabistika izgubila u obrađenom razdoblju nekoliko slav- nih imena, kao što su Kračkovskij, Ju- šmanov i dr., a mnogo je arabista stra- dalo i u samom ratu. Iako je bilo zna- čajnijih radova i iz oblasti jezika, ipak

je potrebno istaknuti zasluge sovjetske arabistike naročito u proučavanju arapske književnosti, a posebno u nje- nom najnovijem razdoblju preporoda. Značajan je i prevodilački rad koji je obuhvatio mnoga važna djela kako iz klasične tako i iz najnovije arapske literature.

Teufik Muftić

L'Infinitif sémitique, Contribution à l'étude des formes et des fonctions des noms d'action et des infinitifs sémitiques par J. M. Solá-Solé, Paris 1961, str. XXVII, 207.

Nakon predgovora, spiska skraćeni- ca i bibliografije upotrijebljenih rado- va (str. I—XXVII) u osam poglavlja dat je pregled morfoloških i sintaktič- kih karakteristika infinitiva i srodnih oblika u svim najvažnijim semitskim jezicima, i to ovim redom: I (str. 1—27) arapski; II (str. 29—44) južnoarapski (epigrafski i moderni); III (str. 45—67) etiopski (geez, amharski, tigrinja, tigre, harari, gurage, gafat, argoba); IV (str. 69—125) kananejski (starokananejski, fenički s punskim i novopunskim, moa- bitski i hebrejski); V (str. 123—125) ja'di (džaudi, tj. jezik nekih natpisa iz Zendžirlija u sjevernoj Siriji); VI (str. 127—154) aramejski (stari, zapadni i istočni); VII (str. 155—165) ugaritski i VIII (str. 167—179) akadski.

Poslije slijedi poglavlje (str. 181— 195) sa zaključcima od opće naravi o oblicima i konstrukcijama semitskih infinitiva, te o njihovu odnosu prema drugim dijelovima govora.

Na kraju su dva dodatka (str. 197— 200. i 201—204) u kojima su navedeni pasusi iz Starog zavjeta sa I: nezavi- snim B-infinitivima i II: »infinitivnim ponavljanjima« (répétitions infinitives) i konačno (str. 205—207) sadržaj.

Kako nas prvenstveno zanima arap- ski mašdar, to ćemo se malo opširnije osvrnuti na prvo poglavlje ove knjige u kome se o njemu govori.

Odmah u početku autor kaže da se arapski mašdar naziva i »ismu-l-fa'li«, što neće biti ispravno. Postoji naziv »ismu-l-fi'li«, ali on označava apstraktnu imenicu u značenju, odn. upotrebi mašdara. Pogrešno je tu napisano i drugo ime za mašdar »ismu-l-ḥadaṭin« mj. ismu-l-ḥadaṭi.

Govoreći o morfologiji mašdara I vrste arapskih glagola, on navodi ogroman broj od 122 oblika, a statističke podatke o njihovim frekvencijama javljanja daje samo za 58 od tih oblika. On se pri tom poslužio rječnikom G. W. Freytaga, *Lexicon Arabico-Latinum* (Halae 1830—37), i to samo njegovim prvim dijelom, uzevši uz to i gotovo sve glagole s prvim radikalom »nūn«, te sve glagole 1/w i 1/y. Kod navođenja tih oblika mašdara potkralo se nekoliko grešaka. Navodeći mašdare po njegovim rednim brojevima daćemo sada uz pogrešno označene oblike odgovarajuće pravilne: 4. 1a-2a3at mj. 1a-2-3at; 17. (u tekstu) treba reći da je za 1a-2a-3at paralelan oblik 1a-2a-3, a ne 1a-2â-3; 28. 1a-2a-3iyat mj. 1a-2â-3iyat; 31. (u tekstu) treba reći da je oblik li-2â-3at izveden iz li-2â-3, a ne iz li-2a-3; 33. isto tako je lu-2â-3at derivirano iz lu-2â-3, a ne iz lu-2a-â; 37. treba (u tekstu) reći da se li-22î-3â(y) izvodi iz li-22î-3, a ne iz li-2î-3; 46. lu-2u-3iyat mj. lu-2û-3iyat (sa istom greškom u daljem tekstu); 58. 1a-2i-3at mj. 1â-2i-3at; 59. lu-2-3â'â'un mj. lu-2-3â'u; 69. li-2i-3iyt mj. li-2i-3iyat; 72. 1a-2a-3ûta(y) mj. 1a-2a-3ûtâ(y); 78. li-2i-33a(y) mj. li-2i-33â(y); 81. lu-2u-33a(y) mj. lu-2u-33â(y); 90. li-22i-2a'â'u mj. li-22i-3â'u.

Nakon toga su dati statistički podaci o frekvenciji mašdara izvedenih glagolskih vrsta. Govoreći dalje o odnosu mašdara i drugih imenskih oblika (s kojima često imaju identičnu formu), ističu se najčešći oblici mašdara osnovne vrste ovim redom, s obzirom na svoje opadajuće frekvencije (str. 19): fa'l, fu'ûl, fa'al, fa'âlat (ovdje pogrešno označeno kao: 1a-2a-3at), fa'âl, fu'ûlat

(ovdje greškom napisano: lu-2u-3at) i fa'îl. Po njegovoj statistici na oblik fa'l otpada 75,3 procenata od svih mašdara I vrste arapskih glagola.

Poslije toga govori se o sintaksi arapskog mašdara uopće, a posebno o njegovim adverbijalnim konstrukcijama i konačno o maf'ûl muṭlaq-u ili »répétition infinitive«, kako to naziva Solá-Solé.

Ovaj rad je pružio nauci interesantne, dosada nepoznate statističke podatke i istakao karakteristike upotrebe semitskih infinitiva i njima srodnih oblika, promatrajući ih u njihovom razvoju i komparativno posvetivši pri tom osobitu pažnju njihovoj morfologiji i sintaksi, a dotičući se i nekih semantičkih pitanja u vezi s njima.

Teufik Muftić

Bertold Spuler, *Handbuch der Orientalistik. Dritter Band, Semitistik, Erster Abschnitt, Leiden—Köln, 1953, str. 132; Zweiter und dritter Abschnitt, Leiden, 1954, str. 400.*

Želimo da u ovom prikazu prvenstveno bacimo kratak pogled na ovo veliko ostvarenje u oblasti savremene orijentalistike, makar i sa znatnijim zakašnjenjem, s obzirom na to da su prva djela iz ove velike zbirke počela izlaziti prije više od 10 godina. Izdavanje ovog djela još je u toku.

Ovaj općeorijentalistički priručnik, koji izdaje Bertold Spuler u saradnji s naučnicima kao što su: H. Franke, J. Gonda, H. Hammitzsch, H. Kees, J. E. van Lohuizen de Leeuw i F. Vos, sadrži 8 svezaka (Bände), koji se dijele na manji ili veći broj odsjeka (Abschnitte), a uz to postoje i dopunski svesci (Ergänzungsbände). Svesci obuhvataju sljedeće oblasti orijentalistike: 1. Ägyptologie; 2. Keilschriftforschung und alte Geschichte Vorderasiens; 3. Semitistik; 4. Iranistik; 5. Altaistik; 6. Geschichte der islamischen Länder; 7.

Armenische und kaukasische Sprachen; 8. Religion.

Od dopunskih svezaka spomenućemo: Islamische Masse und Gewichte umgerechnet ins metrische System. Von W. Hinz, Leiden, 1955, VII, 66 str. U pripremi su: (Ergänzungsband II, 1. Halbband) Arabische Chronologie; Arabische Papyruskunde, Von A. Grohmann; (2. Halbband) Arabic palaeography, A history of the origin and development of Arabic writing till the year 1000 A. H., By A. Grohmann; Numismatik, Von P. Balog. (Ergänzungsband III); Orientalisches Recht. (Ergänzungsband VI); Natur- und Gemeinwissenschaften sowie Medizin im Islam, Von M. Plessner; Islamische historische Geographie, Von H. Braun; Islamische Philosophie, Von R. Walzer.

Zbirka je do sada obuhvatila zemlje i narode Bliskog istoka i Prednje Azije u prvom redu, ali i neke druge oblasti i narode u Aziji i Africi. U osnovnim svescima je dat pregled njihovih jezika, književnosti i historije, a u dopunskim su obuhvaćeni i mnogi drugi domeni duhovnog, društvenog i kulturnog života sa njihovim raznovrsnim tvoreninama što su se pokazale u paleografiji, numizmatiki, prirodnim naukama, medicini, geografiji, pravu, filozofiji i dr., i to uglavnom kod islamskih naroda.

Sada ćemo dati kratak prikaz samo 3. sveske te zbirke. Sveska je izašla pod naslovom Semitistik u dvije knjige. U prvoj knjizi dat je uvodni dio u tri poglavlja od kojih u prvom Bertold Spuler (str. 3—25) daje lingvistički prikaz semitskog jezičkog tipa uz komparativno razmatranje sa nekim drugim jezičnim grupama. U drugom poglavlju (str. 25—31) govori o širenju i gubljenju semitskih jezika. U trećem poglavlju uvoda (str. 31—39) Johann Fück je izložio osnovne linije razvoja proučavanja semitskih jezika na Zapadu.

Četvrto poglavlje (str. 40—58) posvećeno je kananejskom i ugaritskom

jeziku u obradi Carla Brockelmanna koji u petom poglavlju (str. 59—70) daje takođe jezični prikaz i hebrejskog jezika. U posljednjem, šestom poglavlju prve knjige (str. 70—132), Ernst Ludwig Dietrich dao je pregled hebrejske literature u poslijebiblijskom periodu.

U drugoj knjizi (paginiranoj kao nastavak prve) u sedmom poglavlju (str. 135—162) Carl Brockelmann daje jezični prikaz aramejskog jezika, uključujući i sirski. U osmom poglavlju (str. 162—168) o manjim aramejskim književnostima govori Anton Baumstark, koji je bio počeo obrađivati i sirsku literaturu, ali taj rad nije završio usljed smrti, te je to dovršio Adolf Rucker (str. 169—204).

U trećem odsjeku, a devetom poglavlju (str. 207—245) obrađen je najprije arapski jezik sa svojim dijalektima od strane Carla Brockelmanna. O širenju i rasprostranjenosti arapskog jezika govori Bertold Spuler u desetom poglavlju (str. 245—252). Poglavlje 11. posvećeno je prikazu arapske literature (str. 253—314) koji je dao Carl Brockelmann. Pogled na južnoarapski jezik sa natpisa i iz njegovih živih dijalekata dala je Mania Höfner u dvanaestom poglavlju (str. 314—341). Kratak pregled historije arabistike u Evropi donio je u trinaestom poglavlju (str. 341—349) Johann Fück. Etiopski ogranak semitistike obradio je Enno Littmann, i to jezike u četrnaestom poglavlju (str. 351—375), a književnosti u petnaestom poglavlju (str. 375—385). Na kraju su (str. 386—400) ispravci, registar imena i sadržaj.

S obzirom na obimnost građe, a relativno mali prostor, sveske ove zbirke nisu uvijek bile u stanju da sasvim zadovolje stručnjake iz pojedinih grana semitistike (kao npr. iz arabistike i dr.), ali za semitiste koji se bave širim područjem istraživanja ili pak uopće za sve one koje zanimaju semitski jezici, njihove literature i historija njihova proučavanja, ovakva zbirka je podesam i koristan priručnik u kojemu se mogu

naći najvažniji podaci o svemu navedenom, pa i rezultati najnovijih istraživanja iz te oblasti nauke, a naročito iz domena islamistike.

Teufik Muftić

Abū Nuwās al-Ḥasan ibn Hānī' al-Ḥakamī, *Divān* — ديوان أبي نواس — *Der Divān des Abū Nuwās*, Teil I, hrsg. von Ewald Wagner. Kairo 1958. Str. X + XI + 363.

Abū Nuwās (763—814) rodio se u Ehvazu u perzijskoj pokrajini Hūzistānu. U Basru je došao kao dječak, a onda se preselio u Kufu. Poznati pjesnici i sakupljači arapskih pjesama Walība ibn al-Ḥabbāb i Ḥalaf al-Aḥmar bili su mu učitelji. Kad je završio nauke i još mlad izišao na glas sa svojim pjesmama, otišao je u Bagdad da bi svojim hvalospjevovima pridobio naklonost tadašnjeg abbasovičkog halife Harunur-Rešida. Na halifinu dvoru nije imao bogzna kakva uspjeha pa je počeo pjevati u slavu Bermekija, Harunovih vezira i kasnije, kad su Bermekije nastradale, u slavu njihovih nasljednika na vezirskim položajima Alur-Rabi'a, kod kojih je imao mnogo više uspjeha. Da izbjegne zatvor na koji ga je zbog pijančevanja i raskalašnog života bio osudio halifa Harun, Abū Nuwās kreće na hadžiluk, i na povratku ode u Misir gdje pjeva u slavu Al-Ḥasiba, misirskog namjesnika. Poslije Harunove smrti vraća se u Bagdad, gdje ga novi halifa Al-Amīn dočekuje raširenih ruku i gdje provodi svoje najljepše dane, mada ga je i ovaj halifa kažnjavao zatvorom zbog pijančevanja.

Abū Nuwās je bio najistaknutiji pjesnik nove škole. Mada je pjevao svoje hvalospjevke i tužbalice i na način na koji su pjevali čuveni predislamski pjesnici, Abū Nuwās se u drugim vidovima poezije oslobodio njihova u-

tačaja i pjevao je na drugi, nov način, naročito svoje pjesme o vinu i raskalašenosti. Osim toga, Abū Nuwās je prvi u arapskoj literaturi pjevao o lovu, majstorski opisujući lovačke pse, konje, sokolove i divljač, i to na svoj sopstveni način, svojim bogatim jezikom. Zato je kritičko i naučno izdanje njegovih sabranih pjesama bilo prijekal potreba ne samo zbog toga što su čuvene i što se uživa u njihovom čitanju nego još više stoga što njegove pjesme imaju istorijsko-književni značaj.

Abū Nuwās nije sam sakupio svoje pjesme, to su učinili drugi poslije njegove smrti. Zato su mnoge njegove pjesme zagubljene, naročito one koje je ispjevao u slavu egipatskog namjesnika Al-Ḥasiba. To je, opet, u istom mah, bio i razlog što se mnoge tuđe pjesme, naročito one o vinu i raskalašnom životu, pripisuju njemu.

Bilo je mnogo sakupljača Abū Nuwāsovih pjesama, Ibn an-Nadīm u svojoj Fihristu navodi jedanaesticu. Dodanas su se, međutim, sačuvala zbirke petorice sakupljača od kojih su najznačajnije zbirke koje su sakupili Abū Bakr aš-Šūli i Ḥamza al-Išbihānī. I dok se sakupljač Aš-Šūli potrudio da u svoju zbirku unese samo one Abū Nuwāsove pjesme za koje je na neki način bio uvjeren da ih je Abū Nuwās ispjevao, dotle je drugi najčuvaniji sakupljač Ḥamza al-Išbihānī unio u svoj zbornik sve pjesme za koje je čuo da ih je Abū Nuwās ispjevao, pa njegovu zbirka ima tri puta onoliko stihova koliko ih ima Aš-Šūlijina. Osim toga, Ḥamza al-Išbihānī je u svojoj zbirci naveo mnoge događaje u vezi sa pojednim pjesmama i stihovima i često napisao tumače i objašnjenja uz pojedine stihove.

Za ovaj prvi svezak Abū Nuwāsova Divāna, koji sadrži jednu petinu cijelog Divāna, oko dvije stotine pjesama sa 1700 distihona redatoru prof. Wagneru su služili stari rukopisi zbirke Abū Nuwāsovih pjesama koje je sakupio spomenuti Ḥamza al-Išbihānī, a

koji se nalaze u bibliotekama u Carigradu, Londonu i Milanu. Redaktor je prilikom navođenja pojedinih stihova uvijek ukazao u primjedbama na neznatne razlike u rukopisima Ĥamzinih zbirki, koje su mu služile za ovo izdanje, upoređujući u isto vrijeme pojedine stihove sa stihovima koji se nalaze u Aš-Šūlijinoj i Abū Hiffānovoj zbirci i u tome svome radu je potpuno uspio.

Besim Korkut

Dr Mustafa Ćawad i dr Aĥmad Sūsā, — دليل خارطة بغداد قديماً وحديثاً — *Bagdad u prošlosti i sadašnjosti*, izdanje Iračke akademije nauka, Bagdad, 1958. Strana 403.

Iako su o drevnom gradu Bagdadu, čuvenoj prijestonici abbasovičkih halifa, još davno veoma opširno pisali mnogi pisci, kao što su Abū Bakr al-Ĥatib al-Bagdādi i Ibn al-Ćawzī, a u novije doba Ali Zārif, Anastas Mārī al-Karmālī, Ćamīl Naĥla, Guy Le Strange i mnogi drugi, opet se osjećala potreba za jednim djelom u kome će naučno, sistematski i kritički biti obuhvaćena sva zanimljiva prošlost ove čuvene prijestonice.

Navedeno djelo, koje je izdala Iračka akademija nauka uistinu je postiglo željeni cilj. Bagdad je prikazan čitaocu od vremena kad je, prije pojave islama, bio obično vašarište, zatim od dana kada je drugi abbasovički halifa Abū Ćāfar al-Manšūr (754—775) udario 762. godine na tom mjestu temelje nove prijestonice, nazvavši je Darus-Selām. Pisci ovog zanimljivog djela izlažu hronološkim redom razvoj i prošlost ovog grada. Najprije je obuhvaćen period u kome su abbasovičke halife bile samostalne (762—946), zatim slijede periodi u kojima su halife bile lutke u rukama Būjevića (946—1055) i Seldžuka (1055—1194) i period u kome su halife bile opet samostalne (1194—1258). Poslije je obrađen period od propasti abbasovičkog carstva, od mongolskog

osvajanja, period u kome je Bagdad prelazio iz ruke u ruku pojedinih mongolskih, turkmenskih i perzijskih vladara i napokon period osmanske vlasti nad Bagdadom (prvi period od 1534—1622. i drugi od 1638—1917) dok ga, koncem prvog svjetskog rata, nije okupirala engleska vojska. Prilikom obrade svakog pojedinog perioda pisci navode džamije, medrese i javne biblioteke, zatim mostove, trgove, perivoje i čaršije koje su sagrađene i ko ih je i kada sagrađio, a onda navode poplave, zemljotrese, bune i datume smrti pojedinih učenjaka i dostojanstvenika.

U drugoj polovini djela pisci su naveli spiskove medresa (34), tekija i zavija (65) i javnih biblioteka (19) sagrađenih za vrijeme abbasovičkih halifa, zatim spisak medresa iz vremena mongolske vlasti (14), a onda spiskove kvartova i mahala pri koncu osmanske vlasti. Poslije toga se ređaju veoma precizni spiskovi abbasovičkih halifa sa naznačenjem godina vladanja, zatim spiskovi būjevičkih i seldžučkih vladara pod čijom su svjetovnom vlašću bile abbasovičke halife u Bagdadu, spiskovi mongolskih, perzijskih i turskih vladara u Bagdadu, i na kraju spiskovi mongolskih (Ilhanskih i Dželairskih), turkmenskih (Kara-Kojunlu i Ak-Kojunlu) i perzijskih sultana i na kraju spisak osmanskih valija u Bagdadu.

Na kraju djela je dat abecedni spisak bagdadskih džamija koje su postojale do nekoliko zadnjih godina, hronološki spisak važnijih događaja iz prošlosti Bagdada i registar imena i mjesta.

Djelo je snabdjeveno sa 11 tlocrta i 17 fotografskih snimaka.

Besim Korkut

Muĥammad ibn Ĥūbbān al-Bustī, مشاهير علماء الأمصار — *Die berühmten Traditionarier der islamischen Länder*, hrsg. von Manfred Fleischhammer.

Kairo 1959. Str. VIII + 268. Bibliotheca Islamica — 22.

Jedini do sada poznati rukopis navedenog djela, koje je napisao čuveni islamski učenjak Abū-Ḥatim Muhammed ibn Ḥibbān al-Bustī (270—354 po Hidžri) nalazi se u Univerzitetskoj biblioteci u Leipzigu. Profesor Manfred Fleischhammer izdao je sada ovo djelo prvi put. Djelo sadrži 1601 kratku biografiju drugova Muhammedovih (aṣḥābā), zatim onih koji su se sastajali sa aṣḥābima (tābi'ūna) i napokon onih koji su se družili sa tābi'ūnima (tebe'ut-tābi'in), i to onih čija se predanja od Muhammeda smatraju pouzdanim. Ovo se djelo može po vrijednosti mjeriti sa najpoznatijim djelima ove vrste (aṭ-ṭabakāt).

Autor Ibn Ḥibbān donio je biografije aṣḥābā, tābi'ūna i tebe'ut-tābi'ūna prema njihovim mjestima stalnog boravka, bez obzira da li su se tu rodili ili umrli. Najprije je donio biografije aṣḥābā iz Medine, pa Mekke, onda onih iz gradova Basre i Kufe, zatim iz Sirije, Misira, Jemena i Horasana. Takvim istim redom donio je i biografije tābi'ūna i tebe'ut-tābi'ūna, s tim što su ovi posljednji, koji su živjeli u kasnije osnovanim gradovima Bagdadu i Vasitu, navedeni poslije onih koji su bili u Basri i Kufi, a prije onih iz Sirije.

Izdavač prof. Fleischhammer napisao je navedenom djelu informativan predgovor na arapskom i njemačkom jeziku. Upoređujući biografije aṣḥābā, tābi'ūna i tebe'ut-tābi'ūna donesenih u ovom djelu sa biografijama koje su objavljene u drugim najpoznatijim djelima ove vrste, kao što su طبقات od Ibn Sa'da, أسد الغابة od Ibn al-Eṭīra, لسان الميزان i التهذيب، الاصابة od Ibn Ḥağra al-Asqalānīje i Genealogischen Tabellen od Wüstenfelda itd., izdavač je svakom prilikom ukazao na neznatne razlike, i pokazao s koliko je pažnje i truda spremio za štampu ovo izdanje.

Na kraju djela nalazi se iscrpan indeks vlastitih imena.

Besim Korkut

Abū Bakr ibn 'Abdallāh ibn Aibak ad-Dawādārī, الدر الفاخر في سيرة الملك الناصر — *Die Chronik des Ibn ad-Dawādārī*, Teil IX, hrsg. von Hans Robert Roemer. Kairo 1960. Str. XXIV + III + + 505. Deutsches Archäologisches Institut Kairo.

Iako kronika Abū Bakra ad Dawādārīja — koja ima 9 svezaka u kojima se, u svakom posebno, govori o jednom istorijskom periodu (1. Početak svijeta, 2. Drevni narodi, 3. Život Muhammedov, 4. Umejevići, 5. Abbasovići, 6. Fatimovići, 7. Ejjubovići, 8. Mameluci i 9. Životopis mamelučkog sultana Muhammeda ibn qalāwuna an-Nāšira) — nije značajna kao druga istorijska djela napisana u VIII hidžretskom stoljeću (kao što su istorijska djela koja su napisali Birzālī, Ibn al-Ġazarī, Dahabī, Subkī, Ibn Kaṭīr, Ibn Rāfi' i drugi), u kome je napisana i ova Ad-Dawādārīna kronika, opet je i ova kronika i vrlo važna i veoma zanimljiva iz dva razloga: prvo, što su autoru u prvih sedam svezaka njegove hronike i dobrim dijelom i u osmom svesku poslužili kao izvor ne samo nauci poznata istorijska djela, već i ona koja do sada nisu pronađena (kao što su: Istorija Egipta od Ibn Zūlaqa, Istorija Kajrevana, Istorija Sirije od Sumejsaṭije itd.) i drugo, što je u ovom devetom svesku i u drugom dijelu osmog sveska, u kome je opisao vladavinu mamelučkog sultana Muhammeda ibn Qalāwuna an-Nāšira, autor bio očevidac svih važnijih događaja u mamelučkom carstvu.

U ovom devetom svesku svoje opširne kronike autor obrađuje relativno kratak period mamelučke vladavine u Egiptu, Palestini, Siriji i Hidžazu (1299—1335) idući iz godine u godinu. Prilikom obrade događaja u svakoj go-

dini pisac najprije navodi imena abbasovičkog halife i mamelučkog sultana u Kairu, imena namjesnika i dvorana, zatim, vrlo često, imena vladara u Hidžazu, Jemenu, Horasanu, Transoksaniji, Maroku, Tunisu, Španiji, Maloj Aziji, Indiji i Kini, a onda govori o svim važnijim događajima koji su se dogodili te godine. Kako su Mongoli, Džingiz-hanovi potomci, bili već primili islam, a njihov han Mahmūd Gāzān, koji je stolovao u Bagdadu, bio pošao sa mnogobrojnom vojskom da osvoji mamelučko carstvo, pisac kronike priča opširno na prvih stotinjak strana o ovim mongolskim pohodima, o njihovim upadima u glavne gradove Sirije, o pokoljima, zlodjelima, pustošenjima i paljevinama, kojom prilikom su nastradale mnoge javne biblioteke; navodi mongolske poslanice mamelučkim namjesnicima u Siriji i mamelučkom sultanu u Kairu kao i njihove odgovore, opisuje borbe među samim Mongolima i ceremonijal na njihovom dvoru i daje dragocjene podatke o svemu navedenom. U prvoj četvrtini svoje hronike autor iznosi, isto tako opširno, stradanja i iskušenja čuvenog islamskog naučnika Ibn Tejmije koja je podnio zbog svog nastranog učenja, suprotnog ortodoksnom islamskom učenju. Kad god je potrebno, autor nam priča o razmiricama među mamelučkim glavešinama u Egiptu i Siriji, o borbama islamskih vladara u Indiji sa nemuslimanskim vladarima, o borbama Kipčaka, opisuje strana izaslanstva mamelučkom sultanu i darove koje su donosili, bilježi zemljotrese i ostale elementarne nepogode, cijene životnih namirnica, a ponekad i zanimljive pripovijetke, od kojih su neke ušle u čuveni zbornik »Hiljadu i jedna noć« i pripoćuje prigodne pjesme ispjevane prilikom raznih pobjeda, stupanja vladara na prijesto, i tako dalje.

O autoru ove kronike Abū Bakru ad-Dawādārīju znamo vrlo malo, samo onoliko koliko je u ovom posljednjem svesku svoje kronike rekao o sebi. Ne

znamo tačno ni kada se rodio, ni kada je umro, znamo samo da je rođen u Kairu, gdje mu je otac Aibek ad-Dawādārī bio visoki državni službenik. Kad je odrastao, bio je stalno s ocem u Kairu ili Damasku i tako bio iz prve ruke obaviješten o svim događajima i stremljenjima u mamelučkom carstvu. Kako je posjedovao veliku moć zapažanja i sposobnost da ispravno ocijeni svaku situaciju, a uvijek se trudio da u svojim izlaganjima ostane nepristrasan, to je ovaj posljednji svezak njegove kronike prvorazredan izvor za upoznavanje prilika u mamelučkom carstvu nekoliko prvih decenija osmog hidžretskog stoljeća.

Navodeći pojedine događaje autor ih često pripoćuje govornim jezikom, naročito u dijalogu. Redaktor profesor Hans Robert Roemer izdao je tekst vjerno originalu, koji se nalazi u Biblioteci sultana Ahmeda III, navodeći u napomenama greške koje je ispravio i sve ono što se nalazi na marginama rukopisa.

Na kraju djela nalaze se brižljivo uređeni registri: registar imena i naroda, registar mjesta, registar termina i kulturnih pojmova i registar pisaca, pjesnika i djela.

Besim Korkut

Abū Bakr ibn 'Abdallāh ibn Aibak ad-Dawādārī, *الدرة المضية في أخبار الدولة الفاطمية* — *Die Chronik des Ibn ad-Dawādārī*, Teil VI, hrsg. von Šalaḥ ad-Dīn Al-Munaġġid. Kairo 1961. Str. XXX + 675. Deutsches Archäologisches Institut, Kairo.

D-r Šalaḥuddīn Al-Munaġġid, direktor Instituta arapskih rukopisa u Kairu i najobavješteniji živi poznavalac arapskog rukopisnog blaga predložio je Njemačkom arheološkom institutu u Kairu da objavi seriju arapskih istorijskih izvora o muslimanskom

Egiptu s tim da ta serija izvora otpočne izdavanjem posljednjih svezaka Ibn ad-Dawādārīne kronike *كتر الدرر و جامع الفر*. Ovaj predlog je usvojen i zaključeno je da se u redakciji prof. Hansa Roberta Roemera izda VIII i IX svezak navedene kronike, u kojima se govori o vladavini Mameluka u Egiptu, Siriji i Hidžazu, kao i VI i VII svezak u redakciji Šalahuddīna al-Munağğida, u kojima se govori o vladavini Fatimovića i Ejjubovića u Egiptu.

U ovom VI svesku svoje velike kronike, u kojem se govori o vladavini Fatimovića, autor Ibn ad-Dawādārī navodi najprije opširno sve što su islamski učenjaci i historičari kazali o spornom porijeklu fatimovićkih halifa, zatim govori, isto tako opširno, o Aglebovićima (800—908), samostalnim vladarima u Tunisu i Tripolisu, na čijem je području u gradu Kajrevanu proglašen Ubajdullāh al-Mahdi prvim fatimovićkim halifom (909), i na kraju govori, opet opširno, o islamskoj raskolničkoj sekti Karmetijama, o njihovom učenju, njihovim agitatorima i o zločinima koje su počinili u raznim islamskim krajevima.

Autor potom navodi kako je prvi fatimovićki halifa Ubajdullāh zavladao sjevernom Afrikom, kako je kasnije Gauhar, vojskovođa četvrtog fatimovićkog halife Al-Mu'izza osvojio Egipat (969), osnovao grad Kairo i kako se halifa Al-Mu'izz preselio u Kairo. Zatim iznosi događaje iz godine u godinu. Prilikom navođenja svake godine autor najprije navodi vodostaj rijeke Nila, zatim ime abasovićkog halife u Bagdadu i fatimovićkog halife u Kairu, navodeći ujedno imena njihovih vezira, vojskovođa i kadija, a onda priča o važnijim događajima u islamskom svijetu. Zanimljivi su podaci koje autor navodi o situaciji u Siriji koju su Fatimovići bili uglavnom pripojili svojoj državi i porobili je i popalili. U XI i XII stoljeću vode se u Siriji i Palestini krvave borbe sa raskolničkim vojska-

ma Karmetija, zatim sa Vizantincima, koji često upadaju u ovu oblast i napokon sa Krstašima koji u valovima stižu u ove krajeve i osvajaju Jerusalem (1099). Kada navodi države koje su se bile odvojile od centralne vlasti ili kad donosi podatke o anarhističkim i raskolničkim pokretima u to doba, na pr. Karmetijama, autor opisuje te državice i pokrete sasvim iscrpno, tako da čitalac dobije na jednom mjestu pravu sliku o tim državicama i pokretima. Isto tako, kad bilježi koji važan istorijski događaj, autor to donosi sasvim opširno. Tako je, na pr., opširno priopćio, pričajući nam o slučaju kad je seldžučki sultan Alp Arslan kod Mancikerta (grada u Armeniji) 19. avgusta 1071. strahovito potukao vizantijsku vojsku, zarobivši pri tom i samog cara, kako je tekla bitka, kako je zarobljen car, kako je sultan odao caru dužno poštovanje i postupio s njim ne može biti ljepše i kako ga je oslobodio ropstva. Riječ je o vizantijskom caru Romanu IV Diogenu (1068—1071), koji se kao slavni vojskovođa bio oženio Evdokijom, udovicom cara Konstantina X Duke i postao car, i ovo je jedini slučaj kada je jedan vizantijski car zarobljen u ratu.

U ovoj svojoj kronici autor nam priopćuje, osim toga, značajnije događaje širom islamskog svijeta, spominje ostale islamske vladare, navodeći kada su zasjeli na prijesto i kada umrli, šta su osvojili ili izgubili, zatim navodi razorno djelovanje Bātinija i Haššašūna i njihove atentate na ugledne ljude i nikad ne zaboravi da ne navede i elementarne nepogode, kuge, pošasti, gladi, najezde skakavaca i nebeska znamenja.

Na kraju ovog sveska autor je naveo po nekoliko stihova najznamenitijih pjesnika koji su živjeli u četvrtom stoljeću po Hidžri na Zapadu (od Egipta do Atlantskog oceana i Pirineja), a onda stihove pjesnika koji su živjeli na Istoku u petom stoljeću po Hidžri, koje

je u oba slučaja odabrao sa mjerom i ukusom.

Djelo je štampano prema autorovu autografu koji se čuva u Biblioteci sultana Ahmeda III u Carigradu. Redaktor je objavio djelo vjerno originalu, ne mijenjajući i ne ispravljajući tekst, iako je autor često pisao govornim jezikom i činio jezičke greške, ali je, kad god je to trebalo, upozorio u napomenama na greške u jeziku i ispravio ih.

Na kraju djela nalaze se brižljivo urađena četiri registra: registar imena i mjesta, registar termina, registar stihova i registar djela spomenutih u tekstu.

Besim Korkut

Maḥamed ibn Aḥmad ibn Ijās al-Ḥanafi, بدائم الزهور في وقائع الدهور — *Die Chronik des Ibn Ijās*, Teil V. 2. Auflage, hrsg. von Mohamed Mostafa. Kairo 1961. Str. X + XIII + 494. Bibliotheca Islamica — 5 c.

U redakciji Muhammeda Mustafe štampan je V svezak Ibn Ijāsove kronike u kojoj je obrađen relativno kratak period istorije Egipta i Sirije (1516—1522), ali vrlo važan, jer prikazuje osmansko osvajanje Sirije i Egipta i propast mamelučkog carstva.

Redaktor kronike Muhammed Mustafa izdao je još ranije, 1960. godine, IV svezak ove Ibn Ijāsove kronike u kome su opisani događaji od 1501. do 1516. godine, koji su prethodili osmanskom osvajanju Sirije i Egipta, obećavši u predgovoru ovog IV sveska da će poslije izdati V, a onda preostala prva tri. Razlog ovakvom redu izdavanja ove čuvene Ibn Ijāsove kronike jest u tome što se željelo što prije doći do najzanimljivijih podataka koje sadrži ova kronika.

Autor Ibn Ijās živio je čitavo vrijeme u Kairu u vremenskom periodu koji obuhvata V svezak ove kronike, u kome se, uglavnom, govori o osman-

skom osvajanju Sirije i Egipta i o nekoliko prvih godina njihove vladavine. Sa darom dobrog posmatrača pisac bilježi sva zbivanja i na mnogo mjesta u svojoj kronici ističe da je lično prisustvovao pojedinim događajima. Kad znamo da je Ibn Ijās jedini nama poznati istoričar, koji je bio savremenik svih ovih događaja, onda nam je jasna važnost njegove kronike, jer opise događaja primamo iz prve ruke.

Pored opisa vojnih priprema i vojnog pohoda prethodnog mamelučkog sultana Al-Ašrafa Qanšuha Al-Gūrrija (1510—1516), kada je u presudnoj bici sa Osmanlijama na Merğ Dābiku u Siriji zbog izdaje bio poražen i izgubio glavu (1516), pored opisa pohoda sultana Selima I, kada je osvojio najprije čitavu Siriju pa onda Egipat, uništio mamelučko carstvo i u Kairu objesio posljednjeg mamelučkog sultana Tūmān-baja (1517), autor je u ovom V svesku opisao i sve ostale važnije događaje i prilike u Egiptu i Siriji, a ponekad i u susjednim islamskim zemljama. Iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec, iz godine u godinu autor prati stanje u zemlji i daje nam iscrpne podatke o upravi i prilikama u zemlji. U kronici je do u tančine opisan ceremonijal na dvoru mamelučkog sultana, a kasnije osmanskog namjesnika, navedena su imena državnih dostojanstvenika, namjesnika, vojnih komandanata i vrhovnih kadija, a onda se hronološkim redom govori o vodostaju rijeke Nila, o teškim porezima, nametima i kuluku, o zulumima i nepravdama, o teškom stanju felaha, o međusobnim razračunavanjima između mameluka, o pljačkama vakufa, o pošastima i gladima, i o tržišnim cijenama životnih namirnica: pšenice, ječma, grahorice, masla, sira, ulja, mesa, meda, šećera, pekmeza, sapuna i ostalog. Autor, osim toga, nije propustio nikada priliku a da ne progovori koju riječ o rodnim i nerodnim godinama, o potresima, pomračenju sunca i mjeseca, zatim o izgradnji džamija, medresa i

mostova, o proslavama državnih praznika, o svadbama velikaša i bogataša, o službenoj i narodnoj nošnji, o primanjima stranih poslanika i darovima koje su donosili mamelučkom sultanu, kao i o mamelučkim poslanicima i darovima koje su nosili stranim vladarima.

Naročito su zanimljivi podaci o promjenama u državnoj upravi i životu naroda koje su nastupile poslije osmanskog osvajanja. Navodi se promjena valute (dukata i groševa) koja je dovela do osiromašenja trgovaca i felaha, zatim se navode teški zulumi i tereti, izvoz žita i drugih prehrambenih artikala u Tursku, upućivanje u Carigrad učenjaka, čuvenih majstora i vještaka, skidanje mermera sa javnih i privatnih zgrada i pljačkanje javnih biblioteka i upućivanje svega toga u Carigrad. Na kraju autor iznosi iscrpne podatke o godišnjim prihodima Egipta upoređujući ih sa nesrazmjerno većim prihodima u doba faraona i u prvim godinama arapskog osvajanja, zatim u vrijeme vladavine u Egiptu Tulunovića (868—905), Ihsidovića (935—969), Fatimovića (969—1171), Ejjubovića (1171—1250) i Mameluka (1250—1517).

Ibn Ijās često piše pojedine pasuse ove svoje zanimljive kronike narodnim govorom, naročito kada je u pitanju dijalog, mada je bio pjesnik i odlično poznao arapski književni jezik. Redaktor Muhammed Mustafa izdao je ovu kroniku prema rukopisu koji se čuva u sultan Fatihovoj džamiji u Carigradu, koji je svojeručno napisao autor Ibn Ijās, i u reprodukovanom tekstu je ostavio narodni govor, ispravio je samo one riječi, koje su, po njegovom mišljenju, autorova omaška. Ovakvo izdanje Ibn Ijāsove kronike doprinijeće mnogo proučavanju sadašnjeg narodnog govora u Egiptu u poređenju sa govorom kojim se govorilo u Ibn Ijāsovo doba.

Redaktor je napisao kratak predgovor ovom svesku na arapskom i njemačkom jeziku, uglavnom iste sadržine,

obećavši da će registre čitave Ibn Ijāsove kronike štampati kao VI svezak, kad izda i preostala prva tri sveska.

Besim Korkut

Şalahaddīn Ḥalīl ibn Aipak aṣ-Şafadī, كتاب الوافي بالوفيات — *Das Biographische Lexikon des Şalahaddīn ibn Aibak aṣ-Şafadī*, Teil I, 2. unveränderte Auflage, hrsg. von Hellmut Ritter. Kairo 1962. Str. 385. Bibliotheca Islamica — 6 a.

Nema nikakve sumnje da je najpotpuniji biografski leksikon u islamskom svijetu djelo الوافي بالوفيات koje je u trideset svezaka napisao Şalahuddīn Ḥalīl ibn Aibak aṣ-Şafadī (1296—1363).

U ovom velikom leksikonu autor je donio biografije znamenitih muslimana. Prilikom donošenja pojedinih biografija autor s mjerom navodi sve važnije podatke do kojih je mogao doći: kada se i gdje rodio i umro, pred kim je učio, gdje je živio i djelovao, koja je djela napisao, ako je riječ o naučnicima, književnicima i pjesnicima, zatim ratovanja, osvajanja, poraze, upravljanje državama, ako je riječ o vladarima, državnim dostojanstvenicima i čuvenim junacima. Kad god je potrebno, autor navodi po neki citat iz nečijeg djela, zanimljiv događaj iz života i po nekoliko stihova iz fonda njegovog pjesničkog stvaralaštva.

Prvi svezak ovog biografskog leksikona je vrlo značajan i zbog toga što je autor napisao u njemu pristup, koji ima jedanaest poglavlja, u kome je naveo šta treba da zna onaj koji piše ili čita biografije. U prvom poglavlju govori se o tome kako su Arapi i drugi narodi prije pojave islama označavali datume, u drugom, kako se u arapskom jeziku slaže broj u rodu, broju i padežu s imenicama, u trećem, kako se kazuju datumi, u četvrtom, kako se u arapskom jeziku označava pripadnost plemenu, zemlji, gradu, selu, zanatu,

pravcu itd., u petom, o razlikovanju kod Arapa između rođenog imena, nadimka i počasnog imena, u šestom, o arapskim slovima, naročito hemzetu, elifu, vavu i jetu, u sedmom, o pisanju historija hronološkim, a biografija abecednim redom, i o arapskom alfabetu s obzirom da se ne pišu kratki vokali, u osmom, o riječi الوفاة s obzirom da se leksikon naziva الوافي بالوفيات i o suđenom času, u devetom, o koristima od poznavanja historije, u desetom, o uslovima i sposobnostima koje treba da ima historičar, i u jedanaestom, o istorijskim i biografskim djelima napisanim na arapskom jeziku do autorova vremena.

Autor je u ovom jedanaestom poglavlju naveo sistematski nazive istorijskih djela i imena njihovih autora. Tako je naveo:

1. djela koja obrađuju historije zemalja i gradova (Bagdada, Basre, Kufe, Vasita, Mosula, Samerre, Horasana, Merva, Georgije, Azerbejdžana, Isfihana, Hemezana, Buhare, Širaza, Damaška, Halepa itd., itd.);
2. Istorije o Egiptu;
3. Istorije o sjevernoj Africi (Tripolisu, Tunisu, Alžiru i Maroku), Španiji i Siciliji;
4. Istorije o Jemenu i Hidžazu;
5. Opšte istorije (od Tabarije, Masūdije, Ibn Miskavajha, Ibn al-Aṭīra, Ibn al-Ġauziye, ibn Qutajbe, Jāqūta Ḥamavije, Ibn Ḥallikāna, itd., itd.);
6. Istorije halifa (od Dehebije, Ibn Muġāhida, Šūlije, Ibn Naṭṭāha, Rāziye, Ibn Ġauziye itd., itd.);
7. Istorije vladara (od Ṭe'ālibije, Al-Imāda al-Kātiba, Ibn Šaddāda, Abū Šāme, Ḥamavije i drugih).

Autor potom navodi specijalne istorije napisane o vezirima, državnim dostojanstvenicima, kadijama, učenjacima i pjesnicima i na kraju raznovrsne istorije napisane o dobrim ljudima,

asketama, ljekarima, mudracima, astronomima, gramatičarima, haridžijama i mutezilijama.

Iako je čitavo djelo napisano arapskim abecednim redom, autor je na početku učinio iznimku: najprije je, iz poštovanja, naveo Muhammedovu biografiju, a onda biografije svih onih znamenitih ljudi kojima je ime Muhammed.

Redaktor ovog prvog sveska, čuveni njemački arabist prof. Hellmut Ritter napisao je predgovor na arapskom jeziku i na kraju registar imena.

Besim Korkut

Časopis Instituta arapskih rukopisa

مجلة معهد المخطوطات العربية

Kairo, 1955—1960. godina.

Nijedan narod nije ostavio toliko rukopisnih djela kao Arapi. Veliki islamski gradovi, sjedišta halifa i vladara, kao što su Bagdad, Damask, Kairo, Kajrevan, Merrakuš, Fās, Kordova, Granada, Buhāra, Samarkant, Delhi, Halep, Carigrad i drugi bili su puni arapskih rukopisnih djela. Ovo bogatstvo u rukopisima nastalo je iz više razloga. Arapi su se, čim su učvrstili svoju vlast, koja se protezala od Indije i Turkestana preko sjeverne Afrike do Pirineja, posvetili izučavanju svih vjerskih i svjetovnih znanosti. Oni su ujedno vrlo brzo na svoj jezik pretočili i sva znamenita djela iz raznih grana znanosti koja su bili napisali Grci i Perzijanci. U ovom njihovom nastojanju sudjelovali su većim dijelom i drugi narodi koji su bili primili islam, kao što su Perzijanci, Turci i Berberi, koji su svoja djela pisali na arapskom jeziku. Islamski vladari, velikaši i bogataši nisu gotovo nikada podizali džamije, tekije i škole a da istovremeno nisu

gradili i javne biblioteke za koje su nabavljali veliki broj rukopisa. Osim toga, postojao je u svim islamskim krajevima ogroman broj privatnih biblioteka u kojima su ljudi od nauke i drugi ljubitelji knjiga sakupljali vrijedne rukopise. Posebni prepisivači, kaligrafi, prepisivali su i ukrašavali prepisana djela, koja su onda majstorski uvezivana i brižljivo čuvana. Arapi su, vrlo rano, već u prvoj polovini drugog stoljeća po Hidžri počeli proizvoditi papir. Vještinu izrade papira naučili su od Kineza i papir se u islamskom svijetu najprije počeo proizvoditi u Horasanu i Iraku, a potom u Siriji, Egiptu, Tunisu i Maroku. Način proizvodnje papira u Tunisu (Kajrevan) prenesen je vrlo brzo na Siciliju, koja je tada bila u arapskim rukama, a odatle u južnu Italiju, Kalabriju i Lombardiju, i Salerno, gdje se nalazio najstariji univerzitet, dok se vještina izrade papira u Maroku prenijela u arapsku Španiju, a odatle u južnu Francusku.

Ali ovo arapsko rukopisno kulturno blago, brižljivo čuvano u javnim i privatnim bibliotekama, ipak nije ostalo pošteđeno. Ratni pohodi, požari i poplave učinili su svoje. Bogate javne i privatne biblioteke u istočnim islamskim zemljama, u Horasanu, Širazu i Iraku uništile su horde Džingizhana i njegovih nasljednika. Timurlenk je na svojim pohodima popalio biblioteke po Siriji, naročito u Damasku i Halepu, Krstaši su za vrijeme svojih pohoda palili biblioteke do kojih su došli, a Filip Katolički je izdao dekret odmah poslije zauzimanja čitave Španije da se popale sve arapske knjige, uvjeren da će na taj način doprinijeti bržem pokrštavanju preostalih Arapa u Španiji. Osim toga, izvezeni su ili prokrijumčareni u Evropu u posljednja dva stoljeća mnogi arapski rukopisi, i to oni najznačajniji, pa je Arapima ostalo samo malo od ovog njihovog kulturnog nasljeđa.

Interes za arapske rukopise javlja se prvo u Evropi, najprije u Francu-

skoj. Francuzi su imali prisne veze sa Arapima i islamom još od arapskog osvajanja Španije. Njihovo interesovanje za arapske rukopise uslijedilo je, međutim, kasnije, tek u XVI stoljeću, kad su pojedini samostani i crkve počele sakupljati arapske rukopise. Ali, pravo interesovanje Francuza za arapske rukopise uslijedilo je tek poslije francuske revolucije. Poznato je da je Napoleon Bonaparta, poslije upada u Egipat, poslao u Pariz 320 arapskih rukopisa. Uskoro poslije toga, 1833. godine, prodao je Asslin de Cherville, službenik francuskog konzulata u Kairu, koji se bavio i naukom, Nacionalnoj biblioteci u Parizu svoju ličnu biblioteku u kojoj je bilo i 1500 arapskih rukopisa. I biblioteku čuvenog orijentaliste Schefera, koji je dugo godina proveo na Istoku, gdje je nabavljao i prepisivao najznačajnija arapska djela, preuzela je godine 1899. Nacionalna biblioteka u Parizu. Kasnije je nastavljeno sa otkupom arapskih rukopisa, pa danas Nacionalna biblioteka u Parizu, jedna od najvećih biblioteka u svijetu, ima oko 7.000 arapskih rukopisa. Pored ove biblioteke, u Francuskoj ima još biblioteka, u kojima se nalazi pozamašan broj arapskih rukopisa, kao što su biblioteka Škole istočnih jezika u Parizu, te biblioteke u Strasburgu i Ruvanu i drugim gradovima u kojima se nalaze univerziteti. Na isti način kao Francuzi ili njima slično postupili su i drugi evropski narodi: Englezi, Nijemci, Holandani, Talijani, Rusi i drugi, pa se i u njihovim bibliotekama, kao i u onima u Španiji, nalazi danas na hiljade arapskih rukopisa.

Interes za štampanje arapskih značajnih rukopisa javlja se, isto tako, prvo kod evropskih orijentalista. Oni su prije samih Arapa počeli sistematski i planski obrađivati i štampati pojedine knjige, pa su svjetlo dana ugledala najprije u Evropi veoma značajna arapska djela, kao što su:

طبقات ابن سعد - تاريخ الطبري - تاريخ ابن الأثير - تاريخ المعقوبي - معجم البلدان - رحلة ابن جبير - تراجم علماء الاندلس - حماسة أبي تمام - الكامل للمبرد - دواوين الشعراء الجاهليين الشعر والشعراء لابي قتيبة - المقامات - فهرس ابن النديم - كليله ودمته، الخ

Iako je zbog nebrige i indolencije Arapa i ostalih islamskih naroda ogroman broj arapskih rukopisa dospio u inostranstvo, ipak je na stotine hiljada arapskih rukopisa ostalo u arapskim i ostalim islamskim zemljama. I Arapi su, ugledajući se u evropske orijentaliste, počeli izdavati značajnija djela ovoga svoga kulturnog nasljeđa, te su posljednjih stotinu godina mnoga značajna arapska djela štampana u raznim arapskim zemljama, poglavito u Egiptu, Siriji i Libanu. Međutim, većina ovih štampanih djela nisu bila naučna i kritična izdanja, pojedine izdavačke kuće štampale su ova djela bez ikakvog plana i sistema, po srijedi su bili u većini slučajeva merkantilni razlozi. Da bi se ovome stalo u kraj, Arapska liga je osnovala 1946. godine Institut arapskih rukopisa u Kairu (معهد المخطوطات العربية) je jedinstven po svojoj namjeni u arapskom svijetu. Dekretom o osnivanju Institutu je stavljeno u zadatak:

1. da sakupi kataloge arapskih rukopisa koji se nalaze u javnim i privatnim bibliotekama u svijetu;
2. da snimi što veći broj vrijednih arapskih rukopisa;
3. da snimljene rukopise učini pristupačnim naučnicima širom svijeta;
4. da što prije poradi na štampanju najznačajnijih rukopisnih djela;
5. da uspostavi veze i ispomoc između naučnika i naučnih ustanova kako bi se doprinijelo što skorijem štampanju arapskih rukopisa;
6. da izdaje dva puta godišnje svoj

časopis, čim se za to ukaže potreba, u kome će biti objavljivani rezultati rada Instituta.

Prelistavajući Časopis Instituta arapskih rukopisa u Kairu, koji je počeo da izlazi 1955, vidimo da je Institut, ostvarujući zadatke koji su mu postavljeni, obrazovao posebne ekipe naučnika koje su do sada, uz pomoć vanjskih saradnika, popisale najvrednije arapske rukopise u javnim i mnogim privatnim bibliotekama u Maroku (Rabāt, Tetuān), Jemenu, Afganistanu, Anadolu, Iraku (Bagdad, Basra), Iranu (Kāzimijsa, Teherān, Isfihān, Zendžān), Siriji (Damask, Halep), Tunisu (Kajrevān), Egiptu (Aleksandrija, Zakazik, Dimjāt, Tanta), zatim u Azharskoj biblioteci (u kojoj ima 23.000 rukopisa) i Nacionalnoj biblioteci u Kairu (u kojoj ima najveći broj, 67.000 rukopisa). Osim toga, prikupljeni su podaci o arapskim rukopisima u Njemačkoj, Francuskoj, Čehoslovačkoj i Poljskoj. Iz podataka o arapskim rukopisima u Čehoslovačkoj vidimo da osnovni fond Orientalne biblioteke u Bratislavi čine rukopisi koje je 1924. godine prodao toj biblioteci dr Safvet-beg Bašagić. Osim toga, Institut je snimio važne rukopise u bibliotekama Damaska i Halepa, zatim u Carigradu (3.000 rukopisa), Indiji (1.000 rukopisa), Tunisu i Libanu (300 rukopisa), Saudijskoj Arabiji (100 rukopisa) i Azharskoj i Nacionalnoj biblioteci u Kairu, a stavio je u zadatak naučnicima u Španiji, Engleskoj, Francuskoj i Njemačkoj da snime najvažnije rukopise u njihovim bibliotekama, pa Institut arapskih rukopisa u Kairu ima sada oko 12.000 snimljenih rukopisa kojima mogu da se koriste naučnici širom svijeta.

U pojedinim sveskama časopisa Instituta objavljeni su kraći rukopisi (na pr.:

برنامج ابن أبي الربيع، فرحة الأندلس لابن غالب
(I/2) ألفاظ مغربية في كتاب اللخمي (III/1-2)

آداب المتعلمين للطوسي (III/2)

zatim popis arapskih rukopisa Aristotelovih djela (d-r Abdurrahmān Badavī I/2, II/1), popis snimljenih kataloga javnih i privatnih biblioteka u Španiji, Damasku, Kudus, Tunisu, Carigradu, Indiji, Medini, Halepu (Ibrahīm Šab-būh IV/1). Osim toga, u časopisu su objavljeni mnogi vrlo značajni članci. To su na prvom mjestu članci d-r Šalahuddīna al-Munaġġida, direktora Instituta: Damaski historičari od trećeg do kraja desetog stoljeća po Hidžri (II/1), Kako treba obrađivati i izdavati arapske rukopise (I/2), zatim članak Ḥasana Ḥusni 'Abdulvehhaba: Papirus i papir u sjevernoj Africi (II/1), članak S. G. Chawa: Egipatski dokumenti iz osmanskog doba (II/1) i članak Juliana Ribera: Biblioteke u islamskoj Španiji (IV/1).

Časopis redovito donosi podatke o arapskim djelima koja su u posljednje vrijeme štampana u svijetu, koja se štampaju i koja su spremljena za štampu, ne uzimajući u obzir ona djela koja iz trgovačkih pobuda izdaju pojedine izdavačke kuće. Osim toga, časopis u svim svojim brojevima donosi brojne i vrlo rigorozne kritike i prikaze štampanih arapskih rukopisa iz pera najčeuvenijih arabista.

Besim Korkut

Bulletin d'Études Orientales — Tome XVII — Années 1961—1962 — Institut Français de Damas. Damask 1962. Str. 266.

U ovom tomu objavio je Mohammed Arkoun dvije filozofske poslanice čuvenog islamskog filozofa i historičara Abū 'Alī Aḥmada ibn Muḥammada Miskawajha (932—1030), koji se je najprije zanimalo filozofijom, a onda historijom i književnošću. Objavljene filozofske poslanice imaju naslove:

في النفس والعقل i في الذات والالام

Gilbert Delanoue objavljuje studioznu i iscrpnu raspravu o 'Abd Allāh

Nadīmu (1845—1896), egipatskom novinaru, književniku i pjesniku, velikom patrioti i nacionalnom borcu, koji je za vrijeme Arabijeve bune u Egiptu zbog svojih vatrenih govora nazvan خطيب الثورة. 'Abd Allāh Nadīm je u početku bio saradnik časopisa العصر المحروسة i kasnije الطائف والتكيت. Zbog svojih ideja bio je progonjen, osuđen na 10 godina i na kraju progan iz Egipta. Živio je godinama u Jafi, a kad se vratio u Kairo, osnovao je list الأستاذ. Englezi su ga ponovno protjerali, pa se nastanio i zaposlio u Carigradu, gdje je i umro.

Jacques de Maussion de Fovieres u članku Note sur les bains de Damas, opisuje hamame u gradu Damasku, i donosi na kraju članka 20 uspješnih snimaka postojećih hamama.

Marijan Mole objavljuje tri brošure: الرسالة الاعتقادية od Al-Amīr Sayyid 'Alī ibn Šihab al-Dīna al-Hamadānīje, napisane na arapskom, zatim raspravu رسالة بيان اعتماد perzijskom jeziku i na kraju raspravu الرسالة الاعتقادية od Nurbaḡša napisanu na arapskom jeziku. Autor je tri navedene rasprave veoma uspješno preveo na francuski jezik.

Janie Sourdell-Thomine objavljuje arapski tekst djela في التذكرة الهروية التي لالحيل الحربية koje je napisao Taqī al-dīn Abu l-Ḥasan 'Alī b. Abī Bakr al-Harawī (umro 1215) jednom ejjubovićkom princu. Djelo ima 24 kraća poglavlja koja govore o vođenju državnih poslova i o ratovanju. Autor članka je poslije iscrpnog predgovora o djelu i piscu dao doslovan prevod na francuski jezik.

Navedeni bilten, koji je štampan u Katoličkoj štampariji u Bejrutu, teh-

nički je izvanredno lijepo opremljen, izdat na najfinijem papiru krupnim arapskim slovima, bez stamparskih grešaka, što je danas rijetkost.

Besim Korkut

Nizami Gendževi, *Husrev ve Širin*, naučno kritički tekst. Uredio L. Aleksandrovič Hetagurov, izdanje Akademije nauka Azerbejdžanske SSR, Baku 1960, str. I—V + 806.

Krajem septembra 1947. godine uz učešće velikog broja književnika i javnih radnika iz svih republika SSSR Azerbejdžanska SSR je proslavila 800-godišnjicu rođenja Nizami Gendževija, čovjeka koji spada u red najvećih pjesnika misticizma (tesavuf) — književno filozofskog pravca koji je u svojoj osnovi predstavljao revolt protiv osiljavanja, bogaćenja i razvratnog života pojedinih vladara i vladajućih krugova.

Nizami je rođen 1141. godine u gradu Gendži čije se razvaline još i danas nalaze nekoliko kilometara daleko od današnjeg Kirovabada u Azerbejdžanskoj SSR. Umro je u rodnom mjestu 1209. godine. Pored divana pjesama koji broji 19.000 stihova, Nizami je ispjevao pet poema koje je sam nazvao *Pendž gendž* — pet riznica, a koje su općenito poznate pod nazivom *Hamse-i Nizami*. Ovih pet poema broji ukupno 29.000 stihova, a sabrane su u jednu knjigu tek poslije pjesnikove smrti.

Prva od tih poema je *Mahzenu-l-esrar* (2 263 stiha), didaktične sadržine u kojoj pjesnik poučava vladare kako treba upravljati državom i vladati narodom. Ta poema mu je pribavila velik ugled pa je guverner Derbenda, grada na zapadnoj obali Kaspijskog jezera, poslao pjesniku na dar jednu plemenitu i lijepu kipčaćku robinju Afak, koju je pjesnik vjenčao i s kojom je proživio samo kratak period vremena.

Ona mu je rodila sina i umrla, a ožalošćeni pjesnik je, u znak sjećanja na voljenu Afak, spjevao ljubavno-romantičnu poemu *Husrev ve Širin* (koja ima 6 966 mesnevi-stihova). U toj opširnoj poemi je opjevana velika i čista ljubav ponosite i pametne ljepotice Širin prema iranskom princu Husrevu Pervizu. Pod blagotvornim djelovanjem te velike ljubavi, bezvoljni i obijesni mladić-princ, postaje human i pravedan vladar koji se brine o podanicima i provodi skroman život.

Ostale dijelove Nizamijeve Hamse sačinjavaju poeme: *Lejla ve Medžnun* (4 613 stihova), *Heft pejker* (sedam ljepotica, 4 968 stihova) i *Iskendername* (10.540 stihova).

Akademija nauka Azerbejdžanske SSR stavila je sebi u zadatak da na osnovu postojećih rukopisnih i ranijih izdanja priredi naučno i kritičko izdanje svih pet poema Nizamijeve Hamse. Ranije je izdala prvu poemu, tj. *Mahzenu-l-esrar*, a sada je izdala drugu poemu tj. *Husrev ve Širin*. Tako ćemo u dogledno vrijeme dobiti naučno i kritičko izdanje cjelokupne Hamse. Za ovo izdanje upotrijebljeno je deset najboljih rukopisa ovog djela (dva iz pariške Nacionalne biblioteke, jedan iz Bodlejske biblioteke u Oksfordu, pet primjeraka iz lenjingradskih biblioteka, jedan iz Britanskog muzeja u Londonu, jedan primjerak iz Instituta za književnost i jezik Akademije nauka Azerbejdžanske SSR) i jedan štampani primjerak. Usput napominjemo da se jedan krasan primjerak ovog djela nalazi u kolekciji orijentalnih rukopisa Osmana Sokolovića u Sarajevu.

Ovo izdanje je pripremljeno tako što je (vjerovatno iz razloga ekonomičnosti ili tehničke prirode) litografisan rukopisni tekst kaligrafa Hurmuz Abdullaha Feriver-a.

Salih Trako

Sadi, *Gulistan*. Kritičeski tekst, prevodi, predislovie i primečanja R. M. Alieva, Moskva 1959, str. 232 + 487. Izdanje Instituta vostokovedenija Akademii nauk SSSR.

Obzirom na značaj iranske klasične književnosti u svjetskim razmjerama, sasvim je razumljivo što je u prvi plan rada sovjetskih iranista stavljena naučna i kritička obrada i izdavanje kapitalnih djela perzijske klasične književnosti od XI do XV stoljeća, tj. iz perioda kada je perzijska književnost dostigla vrhunac svoga razvoja.

U dužem predgovoru ovog djela (str. 7—54), Alijev je izložio glavne uzroke zbog kojih je ovo djelo steklo široku popularnost među narodima Bliskog i Srednjeg istoka, a tokom stoljeća i čitavog kulturnog čovječanstva i ukazao na momente koji su to usloveli. Zahvaljujući okolnosti da je ovo djelo (u kome se jasno odražavaju stanje i životne prilike naroda Irana i Bliskog istoka u XIII vijeku) bilo sadržajem blisko, a jezikom vrlo pristupačno i razumljivo širokim slojevima naroda, ono je steklo izvanrednu popularnost i jako mnogo čitano i komentarisano. U prvo vrijeme djelo se širilo isključivo prepisivanjem, usljed čega je nastalo više verzija koje su se tekstualno ponegdje razlikovale.

Počev od XVII (u Rusiji od konca XVIII) vijeka djelo je pobuđivalo veliko interesovanje evropskih naučnika-iranista koji su ga proučavali i za naučnu javnost pripremali i izdavali nekad s više, a nekad s manje uspjeha. Međutim, pojava ovog izdanja svakako znači najviši domet u dosadašnjem radu na ovom poslu. Prevodilac je imao cilj da ustanovi najvjerodostojniji tekst i da dá svoj prijevod i interpretaciju. U tu svrhu je iskoristio trinaest rukopisnih primjeraka ovog djela (koje je u predgovoru opširno opisao) kao i pet ranijih izdanja (istanbulska, kairska, bombajska i dva teheranska). On se trudio da njegov prijevod bude što

vjerniji odraz smisla originala, preveo ga je doslovno.

Djelo sadrži opširan predgovor (na prvih 54 stranice), prijevod djela na ruskom jeziku (str. 57—227) i tekst originala pisan s desnog kraja knjige, krupnim štampanim talikom, s posebnom paginacijom od 1—487 stranice. Osim toga ima i indeks geografskih naziva i ličnih imena (str. 231—232).

Salih Trako

Sadi, *Gulistan-Rawdatu-l-ward*, na arapski preveo Muhamed el-Furati, Damask 1381/1961, str. 316. Izdanje Ministarstva za kulturu i nacionalnu orijentaciju (uprava za originalna djela i prijevode).

Ovo je, kao što se i sa naslovne strane vidi, prvo djelo iz serije odabranih djela istočnjačke lijepe književnosti koja u naslovu spomenuta ustanova ima namjeru da publikuje u prijevodu na arapskom. Prijevod i izdanje ovog djela je namijenjen širokoj čitačkoj publici.

O Sadijinoj popularnosti i popularnosti njegovih djela (posebno *Dulistana* i *Bustana*) mnogo je pisano i mnogo se zna i na Istoku i na Zapadu, a prevodilac je i ovdje (na kraju knjige na str. 311—313) donio kratku biografiju ovog velikog Iranca i ukazao na značaj njegova djela.

Sadiji (uz *Firdusija*, *Hajjama* i *Hafiza*) pripada najuglednije mjesto među perzijskim klasičnim pjesnicima i književnicima. Što se tiče njegovih djela, najveću popularnost uživa upravo *Dulistan*, jer ovo djelo predstavlja najljepši primjer stilske lakoće, ljepote i dotjeranosti. Osim toga to je plod njegovog književnog rada iz najzreljih godina života, nakon što je proputovao mnoge zemlje svijeta i povratio se u svoj rodni grad Širaz. Ogromno znanje i životno iskustvo stečeno na tridesetogodišnjim putovanjima, boravku i ško-

lovanjima (u Bagdadu slušao predavanja najpoznatijih učenjaka tog doba), dolazeći u kontakt sa svim slojevima društva na raznim stranama svijeta, utkao je Sadija u ovo svoje djelo i to izvanrednom stilskom vještinom. (Treba se sjetiti njegova boravka i studija u Bagdadu, a onda da je proživio najezdu Mongola, borbe i otimanje o vlast dinastija Harezimšahida i Atabeka, putovanja u Meku, Damask, Sjevernu Afriku, njegov pad u ropstvo krstaša itd.)

Upravo je srećna okolnost što se poslao oko prijevoda ovog djela prihvatio dobar poznavalac perzijskog jezika i književnosti, a uz to pjesnik, koji je, pored bespriješkornog prijevoda proznog dijela teksta, sve stihove iz Đulistana prepjevao na arapski s mnogo vještine i uspjeha.

Djelo je štampano na luksuznom papiru, ukrašenom diskretnim šarama, motivima iz flore i faune koji dočaravaju sliku đulistana. Omot na mekanim koricama poveza također je ukrašen umjetničkim ornamentima u bojama.

Salih Trako

I. K. Ovcinnikova, *Učebnik persidskogo jazika*, Čast 1, Izdateljstvo Moskovskogo universiteta, 1956, str. 440.

Ovo djelo, kako se vidi iz naslova, predstavlja prvi dio novog ruskog udžbenika perzijskog jezika.

Poslije predgovora (str. 3—6) u kom je izložena namjena i tehnički raspored udžbenika slijedi uvod (str. 7—10) u kome pisac izlaže mjesto perzijskog jezika među drugim iranskim jezicima i daje kratak osvrt na njegov istorijski razvoj. Sama gramatička materija podijeljena je u dva dijela. U prvom (str. 11—68) pod naslovom *Fonetički sistem i grafika perzijskog jezika* pisac je u 17 lekcija od kojih svaka predstavlja jednu metodsku jedinicu, detaljno obradio fonetiku i ortografiju perzijskog

alfabeta, upoređujući ga fonetički sa ruskim i dajući primjere za poređenje, i vježbe za čitanje i pisanje. Naročito je detaljno obrađena fonetika perzijskih kratkih vokala »e, ä, o« čija se artikulacija mijenja u zavisnosti od fonetskih uslova i u kvantitetu i u kvalitetu. Detaljnije je obrađen i izgovor arapskih glasova obzirom na velike razlike koje nastupaju pri izgovoru ovih glasova u perzijskom.

U drugom dijelu (str. 69—246) koji je kao i prvi podijeljen na lekcije (18—64) pisac izlaže gramatiku perzijskog jezika ali je ne izlaže sistematski nego daje skoro uvijek prikladne perzijske tekstove u obliku priča (hekayat) u kojima traži karakteristične gramatičke pojave koje zatim obrazlaže u »Gramatičkim objašnjenjima teksta«. Zato su poneke lekcije ispunjene raznorodnom materijom a mnoga gramatička pitanja koja čine jednu cjelinu izložena su u nekoliko lekcija. Kad je riječ o izlaganju gramatičkih pravila valja napomenuti da je pisac prišao temeljitoj gramatičkoj obradi savremenog perzijskog jezika s velikom ozbiljnošću. To se vidi već iz obima knjiga, a naročito iz morfoloških i sintaktičkih detalja koje daje pri obradi pojedinih gramatičkih pitanja. Samo se može primijetiti da je pisac u navođenju primjera išao predaleko pa je pri tome ponavljao neke pojedinosti bez potrebe jer su se i bez tog mogle razumjeti. Tako, na primjer, kad navodi paradigme konjugacije glagola, on daje paradigmu i za negativnu formu u cjelini iako je bilo dovoljno reći samo gdje je mjesto negativne čestice i navesti eventualno jedan primjer. I transkripcija primjera, koja je u djelu dosljedno sprovedena, mogla je biti svedena samo na najkritičnija mjesta. Mislim da su se i pojedine gramatičke cjeline mogle davati cjelovitije da se ne cijepaju u ovolikoj mjeri kako je to učinio autor. To bi znatno doprinijelo preglednosti.

Poslije izlaganja gramatičkih pravila uz svaku lekciju date su vježbe (ne-

gdje po dvije, a negdje i više) na perzijskom i ruskom jeziku. Početne vježbe (od 18 do 25) date su u transkripciji, konstrukcijom su vrlo jednostavne, a od studenta se traži da ih prepíše perzijskim pismom. Od 25 vježbe nadalje vježbe su češće pisane perzijskim pismom s tim što je drugi dio ostao kao i ranije na ruskom (radi prevodenja na perzijski). Uz vježbe nalazi se odgovarajući transkribiran vokabular sve do 54 vježbe. Od ove vježbe do kraja (od 54 do 64) vokabular je namjerno izostavljan da bi se student privikavao na upotrebu sistematskog vokabulara na str. 353—425 koji sadrži sve riječi iz tekstova udžbenika.

Tekstovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik). Poslije slijedi pet dodataka (priloženija). Prvi (str. 249—257) ispunjen je sa 12 kraćih i dužih tekstova za čitanje (prvih osam su kraće priče a posljednja četiri duži članci društveno-političke sadržine). Drugi dodatak (str. 258—350), koji ima naročitu vrijednost, predstavlja kratku gramatiku perzijskog jezika u kojoj je vrlo pregledno rekapitulirano i mjestimično dopunjeno ranije izloženo gradivo. Taj »posjetnik« je podijeljen u četiri paragrafa. U prvom paragrafu (s. 258—290) su obrađena imena (imenice, zamjenice, pridjevi i brojevi); u drugom (s. 290—327) je obrađen glagol uključujući i bezlične glagolske oblike (infinitiv i glagolske priloge za prošlost, sadašnjost i budućnost); u trećem paragrafu (s. 327—328) su obrađeni prilozi, dok četvrti (s. 328—350) tretira strukturu rečenice (proste i složene).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Salih Trako

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

Textovi posljednjih vježbi (54 do 64) su teži, složeniji, a uzeti su iz priča »Hezar o yek hekayat« (1001 noć), i časopisa »Peyame nou« (Novi vjesnik).

zofsku, vjersku, mističnu; i to kako onu pisanu na perzijskom i svim njegovim dijalektima, tako i onu na drugim jezicima na kojima su tada Perzijanci pisali svoja djela (arapski, turski).

Autor je djelo razdijelio na tri poglavlja a svako poglavlje na odsjeke (fasl).

Prvo i drugo poglavlje nalaze se zajedno u I svesku, dok treće zaprema cio II svezak ovog djela.

Prvo poglavlje (str. 1—192) obrađuje razvoj perzijske književnosti u tri prva stoljeća hidžrijske ere. Ono je razdijeljeno na četiri odsjeka u kojima su prikazane: političke i društvene prilike od prevlasti Arapa do dolaska na vlast dinastije Safarija; opšte vjerske prilike te pojava raznih vjerskih sekta; stanje nauke u navedena tri stoljeća gdje se govori o vjerskim, filozofskim i jezičkim disciplinama kao i učenjacima ovog razdoblja. Ova tri prva odsjeka služe kao širi uvod u četvrti odsjek u kome je izloženo stanje perzijske književnosti ovog perioda u užem smislu. Tu se govori o nastavljanju i prevodeњу pehlevijske književnosti na arapski i perzijski, o opštem stanju ostalih iranskih dijalekata i infiltraciji dobrog dijela arapskih riječi u ove dijalekte do početka književnosti na novoperzijskom jeziku, o novoperzijskom narječju (*farsi deri*), o upotrebi arapskog pisma u novoperzijskom, o početku perzijske književnosti na ovom narječju, o pojavi književnih djela na perzijskom i o predstavnicima ove književnosti, te o prozi i poeziji na arapskom jeziku koju su Perzijanci u Iranu s velikim uspjehom gajili.

Drugo poglavlje (str. 195—649) ima također četiri odsjeka, a vremenski obuhvata četvrto i prvu polovinu petog stoljeća po Hidžri.

U prvom odsjeku ovog poglavlja je izneseno političko i društveno stanje Irana u ovom razdoblju. Tu je ukratko opisano cijepanje abasovičkog Bagdadskog halifata na više državnica i težak položaj bagdadskih halifa u tom raz-

doblju (čija je vlast bila ograničena na područje Bagdada i njegove uže okoline dok su ostalim dijelovima tog prostranog područja samostalno upravljale pojedine dinastije priznajući samo nominalno vlast bagdadskog halife) do prevlasti seldžučkog sultana Togrul-bega 447 H.

U drugom odsjeku govori se o vjerskim prilikama, o ostacima starih religija (hrišćanske, jevrejske, zoroastrovske i dr.), zatim o islamskim vjerskim pravcima i vjerskim sektama.

U trećem odsjeku izneseno je stanje nauke u ovom periodu. Tu se govori o pomaganju razvoja nauke, velikim bibliotekama, znamenitim mecenama, vjerskim centrima, učenjacima i prevodiocima, filozofima te o raznim granama nauke i njihovim glavnim predstavnicima.

Tek u četvrtom odsjeku se prelazi na izlaganje o književnosti u užem smislu. Ovdje je riječ prvo o opštem stanju perzijskog jezika i književnosti, o perzijskoj poeziji (osobenostima, vrstama i predmetima ove poezije), zatim opširnije o najeminentnijim njenim predstavnicima u ovom razdoblju. Tu je prikazano 57 najpoznatijih perzijskih pjesnika i navedeno mnogo primjera iz njihove poezije, naročito onih najpoznatijih kao što su: Rūdekī, Daqīqī, Kīsājī Murūzī, Firdūsī (kome je posvećeno punih šezdeset stranica), Ebu-l-heytem, Ferruhī Sistānī, Unsuri, Minūcihrī i dr.

Od 610 do 640 str. govori se o perzijskoj prozi ovog razdoblja. Tu su prikazana između ostalog i djela Ibn Sīnā-a na perzijskom, dok je od 640 do 649 riječ o arapskoj prozi i poeziji i njenim predstavnicima perzijskog porijekla.

Treće poglavlje je sadržinom daleko bogatije od prva dva pa zato zaprema cio drugi svezak ovog djela (str. 1—1132). Ovo poglavlje obuhvata razvojno razdoblje u perzijskoj književnosti od prevlasti Seldžuka (431/1040) do pro-

pasti države Harezimšahida (628/1231), a podijeljeno je u pet odsjeka.

U prvom odsjeku prikazana je ukratko vlast raznih seldžučkih i iranskih dinastija u spomenutom razdoblju. U drugom su izložene društvene prilike Irana u periodu vladavine Seldžuka do mongolske najezde. Tu se govori o prevlasti uralo-altajskog turskog elementa nad ogromnim područjima centralne Azije, Srednjeg istoka i Male Azije; o njihovim plemenima i dinastijama; o periodu nasilja, nesigurnosti, bezakonja, opadanja morala na tom području; a zatim o odrazu takvog stanja u poeziji.

U trećem odsjeku su iznesene vjerske prilike, žestoki vjerski sukobi i protivrječnosti, pojava sektaštva, što je konačno rezultiralo dekadencijom islamske civilizacije. Ovdje su zasebno iznesene prilike u Bagdadu kao islamskom centru i centru sveg toga zbivanja i previranja.

Četvrti odsjek govori o stanju nauke i naučnim centrima na ovom području od sredine petog do početka sedmog stoljeća tj. u razdoblju koje se smatra najvažnijim periodom islamske civilizacije. Ovdje se govori o školama (medrese), hanikahima, bibliotekama i njihovim osnivačima; vjerskim i filozofskim naukama i književnosti koje su u tim ustanovama izučavane te o najznačajnijim predstavnicima pojedinih grana nauke i filozofije.

U petom odsjeku pisac je opširno prikazao stanje i razvoj književnosti od sredine petog do početka sedmog stoljeća po Hidžri. Tu se najprije govori o opštem stanju perzijskog jezika i književnosti u tom periodu; zatim o onim pjesnicima, čiju poeziju karakteriše novi stil koji je značio unekoliko oponašanje i vraćanje na izražajne forme starijih pjesnika, ali u isto doba i novi put u perzijskoj poeziji. Nadalje se govori o stilu poezije, općem položaju pjesnika, predmetima i vrstama poezije te o njenim osobenostima.

Na prostoru od 370—877 str. obrađeno je sedamdeset pjesnika iz ovog perioda. Uz biografske podatke iznesene su karakteristike njihovog jezika, predmet i vrste njihovih pjesama, doneseno dosta stihova i većih cjelina iz njihovih pjesama. Nekima od njih (Ĥayyām, Senā'ī, Edīb, Šābir, Enwerī, Ĥāqānī, Niẓamī, Genġelī, 'Attar i drugi) posvećeno je po deset i više stranica.

Od 878 do 1036 stranice izložena je proza i prikazani veliki prozni pisci spomenutog perioda. Tu se najprije govori o širenju proze, a zatim o najpoznatijim proznim djelima i njihovim autorima. Obradeno je 58 predstavnika prozne književnosti sa njihovim djelima. (Aṭār-i Niẓāmūl-mulk, Aṭār-i Ĥayyām, Aṭār-i Ġazālī Ṭūsī, Aṭār-i Rešīd Waṭwaṭ, Resāil-i Neġmuddīn Kubra i dr.) Što se tiče predmeta ove proze tu je zastupljena predislamska i islamska religija i moral, komentaranje Kurana, istorija, filologija, geografija, kalendarografija, mistična filozofija, basne, mekame (specijalna književna vrsta u kojoj jedan okretni vagabund vrlo kitnjastim jezikom iznosi svoje doživljaje s ciljem da daje savjete vladarima i vladajućim krugovima) i dr.

Najzad su tri stranice posvećene piscima na arapskom jeziku u Iranu i to samo onim koji nisu spominjani ranije među piscima na perzijskom.

Na kraju je dodat abecedni spisak vlastitih imena istorijskih ličnosti; zatim abecedni spisak djela, brošura i članaka; nadalje abecedni spisak plemena i nacionalnih grupacija i najzad spisak vlastitih imena mjesta i geografskih pojmova.

Salih Trako

امير جلال الدين غفاري: فرهنگ غفاري —
فارسي فرانسہ

— Dictionnaire »Ghaffari«, Persan —
Français, Teheran 1335—1337/1956—
1958, svezak I—VIII.

Ovaj veliki rječnik je napisan na osnovu dva druga perzijska rječnika (Fehrengi Anendrac, izdat u Londonu 1300/1882—3. i Burhani kati' izdat u Istanbulu 1287/1870). Autor ga je kroz 22 godine uporno dopunjavao novim naučnim i tehničkim izrazima. Namijenjen je prvenstveno Perzijancima koji se bave prevodjenjem na francuski, a onda i onima koji uče francuski uopšte. Međutim, kako je u njemu svaka riječ objašnjena sa mnogo sinonima na perzijskom, to je ovaj rječnik dobro došao i onom ko izučava perzijski jezik.

Svaki svezak ovog rječnika je posebno uvezan i paginiran. Ima ukupno 7784 stranice, i prema približnoj procjeni, 80.000 riječi. Ali, da je tehnički bolje sređen zapremao bi mnogo manje prostora. Naime, svaka stranica je podijeljena u dvije kolone. U prvoj su perzijske riječi objašnjene na perzijskom. U drugoj koloni su napisani, najčešće po jedan, najbliži francuski ekvivalent za odgovarajuću perzijsku riječ, usljed čega je u ovoj koloni ostalo mnogo neiskorištena prostora, što je uslovlilo povećanje broja stranica.

Kako je pisan u prvom redu za Perzijance, nije vokaliziran niti je transkribiran. Međutim, na najkritičnijim mjestima, gdje je autor smatrao da bi Perzijanci mogli da pogriješe, označio je vokalizaciju određene riječi po običaju napomenom u zagradama. Nema ni znakova koji bi ukazivali na genitivnu vezu, kategoriju riječi, njihovu etimologiju i dr. Nije navedena ni prezentska osnova nepravilnih glagola. Sve se to osjeća kao nedostatak jer dovodi u dilemu kako da se pročita određena riječ; nismo sigurni da li je riječ o genitivnoj vezi ili o sintagmi. Međutim, kako je zasnovan na spomenuta dva starija rječnika, a potom dopunjen novijim izrazima, to se on može dobro koristiti pri čitanju i starijih i modernih perzijskih tekstova.

Salih Trako

Felix Tauer, *Cinq opuscules de Hafiz-i Abru, concernant l'histoire de l'Iran au temps de Tamerlan*, Edition critique, Editions de l'Academie tchecoslovaque des sciences, Prague 1959, str. XVI, 111 + 72.

Pod gornjim naslovom objavljeno je pet kritički obrađenih članaka na perzijskom jeziku od strane profesora perzijskog jezika i šefa katedre orijentalne filologije u Pragu, Felixa Tauerera. Ovi članci se odnose na istorije dinastije Kurtida u užem, odnosno na istoriju Irana u širem smislu. Hronološki posmatrano ovi članci obuhvataju period od smrti posljednjeg ilhana Abū Saīda (736/1336) do osvojenja i prelaska tih područja pod vlast Timura (732—784/1333—1383). Tu su iznesene, kako i sam prof. Tauer u uvodu na francuskom jeziku kaže, neke epizode od manje važnosti, koje, međutim, u isto doba odražavaju jedan isječak iz istorije Irana koji karakteriše pocijepanost, otimanje za vlast, preganjanja i surevnjivost pojedinih šahova, emira i pokrajinskih begova. U prva četiri kraća članka (str. 5—31) opisano je: vladavina Tugajtimura u Mazenderanu i jednom dijelu Horasana; karijera njegovog štićenika emira Veli koji se domogao vlasti poslije njegove smrti; vladavina Serbedārā u Sebzevaru; istorija emira Argunšaha, sina Nauruzova, prvog emira Tugajtimurova, koji je vladao u zemlji Tusu. U petom članku (str. 31—72), a ujedno i najinteresantnijem, izlažu se događaji iz istorije Kurtida od dolaska na vlast Mu'izzuddin Husejna (732/1331) do ukidanja te dinastije od strane Timura (784/1383).

Osnovu ovog izdanja čine tekstovi Hafiza Abru uzeti iz dva rukopisa njegovog istorijskog djela zv. Mağmū'a. Ovi rukopisi predstavljaju najstarije izvore za istoriju Irana navedenog perioda. Jedan od njih se nalazi u Bagdad kōškū u Carigradu, a potiče iz Šahrhove biblioteke. Drugi, koji je zapravo prepis onog prvog, nalazi se u biblioteci Damad Ibrahim-paše u Carigradu.

Originali su štampani s desne strane knjige (str. 5—72). Osim toga prof. Tauer je pronašao i uzeo iz druga dva djela Hafiza Abru: Geografije (čiji se rukopisni primjerci nalaze u bibliotekama u Londonu, Lenjingradu, Oksfordu, Teheranu) i Zubdatu-t-tawārīḡ-a (čiji se rukopisni primjerci nalaze: jedan u biblioteci Fatih u Carigradu i dva u biblioteci Kutubhāna-yi milli-yi Malik u Teheranu) tekstove koji su, i s tekstualne strane, a sadržajno pogotovo, slični onima iz Maḡmū'a-e, pa je u kritičkom komentaru iznio sve razlike i odstupanja tekstova u spomenuta dva djela u odnosu na one iz Maḡmū'a-e. (U ovoj knjizi je ovaj komentar štampan s lijeve strane djela od str. 1—46). Pomenute tekstove iz Maḡmū'a-e prof. Tauer smatra dokumentima prvoga reda jer su stariji (napisani su 820/1417—18) od onih iz Geografije i Zubdatu-t-tawārīḡ-a, iako je i ove redigovao sam Hafiz Abru (prve 823/1420, a druge 830/1426—27).

Radi lakšeg razumijevanja perzijskog teksta doneseni su abecedni indeksi i to: indeks imena ličnosti, plemena i dinastija (str. 48—61); indeks geografskih i etnografskih naziva (str. 62—71), te indeks riječi i tehničkih izraza sa prijevodom na francuski jezik (72—109). Najzad, donesena je hronološka tablica (str. 110—111) u kojoj su prenačunati hidžrijski datumi, koji dolaze u ovim tekstovima, u evropski kalendar. Šteta je što ove opuskule nisu prevedene i na neki od evropskih jezika, jer ovako su pristupačne samo onima koji poznaju perzijski jezik.

Salih Trako

Abdurrahim Humajun Ferruh, *Desturi ǧamii zebani farsi*, Teheran 1337. (1959), str. 31 + 1142.

Ovo djelo je rezultat 38-godišnjeg rada na ispitivanju, proučavanju i sređivanju gramatike perzijskog jezika. Sama ta činjenica sasvim jasno govori

o ozbiljnosti zadatka koji je autor sebi postavio.

U predgovoru (str. 19—26) autor kaže da se odlučio na ovaj mukotrpan i zamašni posao zato što je došao u situaciju da svoj maternji jezik, čiju gramatiku ni sam nije temeljito poznao, predaje Amerikancima. Gramatika ovog jezika dugo je bila zapostavljena i donedavno je smatrana dijelom gramatike arapskog jezika. To se moglo desiti zato što je arapski u prvim stoljećima islama dominirao na svim područjima, a perzijski je bio potisnut u drugi plan. Tako je arapski jezik proizveo snažan uticaj na perzijski. Dobar dio perzijskog rječničkog blaga postepeno je zamijenjen arapskim.

U prva tri stoljeća islama perzijski jezik je dobio svoju jezičku fizionomiju koju sve do danas, uglavnom, nije izmijenio, a njegova gramatika sve do najnovijeg doba samo je djelomično i nedovoljno obrađivana. Analizirajući stanje perzijskog jezika iz raznih aspekata, autor je osjetio potrebu da napiše standardnu gramatiku svoga jezika i to na osnovu jezične građe iz klasičnih djela perzijskih pisaca. Kako je autor ozbiljno shvatio svoj zadatak dovoljno je, kaže u predgovoru njegov sin Ruknuddin Humajun Ferruh, istaći da je kao primjere citirao blizu 7.000 stihova od 256 perzijskih klasičnih pjesnika. To je, dakle, posao koji je iziskivao ogromno vrijeme, trud, ljubav i smisao za ovu vrstu posla. Autor je posjedovao sve tehničke uslove u dovoljnoj mjeri i pokazao ih u ovom djelu.

Djelo je, kako ističe pisac, radeno po uzoru na engleska i francuska djela ove vrste. U njemu su sabrana sva gramatička i sintaktička pravila perzijskog jezika da bi tako, obrađeno cjelovito, moglo da posluži i kao građa za izradu školskih udžbenika ovog jezika.

Kako je autor išao u detalje vidi se na primjer po tome što je u klasifikaciji imena našao više od 150 vrsta imena, preko 30 vrsta pridjeva, itd.

zovanja od osnivanja univerziteta (1286) do modernog doba; organizacija nastavnih ustanova od početka islama do savremenog doba; ismailijsko i mistično (sufijsko) obrazovanje i odgoj; udio Irana u opštem svjetskom odgoju i obrazovanju i, najzad, organizacija modernog odgoja i obrazovanja u Iranu.

Na strani 478—479 donesen je tabelarni pregled svih vrsta iranskih prosvjetnih ustanova u 1338. (1960) godini sa statističkim podacima o broju škola, učenika, studenata i nastavnog osoblja. Od strane 480 do kraja knjige nalazi se spisak istočnih i evropskih izvora kojim se autor služio, zatim indeksi ličnih imena, imena porodica i plemena, književnih djela i geografskih naziva. Osim toga djelo je opremljeno i sa pet geografskih karata i 71-om fotografijom iz stare i novije kulturne istorije Irana.

Salih Trako

B. V. Miller, *Persidsko-ruskij slovar'*, Izdanje treće, reproducirano sa vtorogo izdanija 1953. g., oko 35.000 slov s priloženim gramatičeskogo očerka, sostavlennoho kandidatom filologičeskikh nauk V. S. Rastorguevoj, Moskva 1960, str. I—VIII + 1—668.

Prvo izdanje ovog rječnika, koje je izašlo u Moskvi 1950. godine i sadržavalo oko 28.000 riječi, brzo se rasprodalo. Zatim je 1953. g. izašlo drugo, znatno dopunjeno, tako da je broj riječi iznosio oko 35.000. I to izdanje je vrlo brzo raspačano, te se pojavilo i ovo treće, koje se ne razlikuje od drugog. Razlog da je tako brzo došlo do trećeg izdanja ovog rječnika leži u pojačanom interesovanju za perzijski jezik i njegovo izučavanje kako u SSSR-u tako i van ove zemlje. Tomu je dobrim dijelom doprinijela i vrijednost ovog rječnika.

Iza uvoda pisac je dao uputstvo za dvojinu i množinu, razlikovanje gra-

matičkih i semantičkih kategorija, izafet konstrukciju (tj. i kratice).

Leksička materija je složena u tri stupca prema perzijskom alfabetu ovako: svaka samostalna riječ ili kovanica (bilo složena bilo izvedena) od riječi koja je nosilac osnovnog značenja navedena je u zasebnom pasusu, i to ovim redom: na prvom mjestu stoji određena riječ; iza riječi slijedi njena transkripcija u uglastim zagrada; zatim, ako se radi o arapskoj riječi čija množina dolazi u perzijskom, navedena je i množina sa transkripcijom; zatim slijedi značenje riječi na ruskom jeziku; iza tog slijedi složeni glagol (ako se radi o glagolu) ili izafet konstrukcija (ako je u pitanju ime) perzijska ili arapska bez transkripcije ako ta riječ dolazi u izafetu uopće. Pred izafet konstrukcijom stoji jedna ili više zvjezdica koje ukazuju na broj izafeta ako se radi o izafetskom nizu. Po tome se također zna da je u pitanju izafet konstrukcija a ne složena.

Gramatičke kategorije označene su masnim arapskim brojkama, dok su različita značenja (na ruskom) označena običnim arapskim ciframa. Homonimi su napisani kao zasebne riječi i označeni rimskim brojkama.

Ovo je rječnik modernog perzijskog jezika, i to mu je prvenstvena namjena. Međutim, on može dobro da posluži i za čitanje klasičnih tekstova, obzirom da se savremeni perzijski jezik nije mnogo udaljio od klasičnog. Osim toga uz mnoge riječi pored novog ubilježeno je i starije značenje.

Budući da kod nas nema ni jednog rječnika za moderni perzijski jezik i budući da je ovaj rječnik pisan na ruskom jeziku pristupačnom širem krugu intelektualaca, to je on dobro došao svima koji bi željeli da izučavaju perzijski jezik.

Rječniku je dodata kratka gramatika perzijskog jezika od V. S. Rastorgueva (str. 615—668) koja sadrži fonetiku, ortografiju, morfologiju i sintaksu. Uz to se nalaze i dva dodatka od

kojih prvi govori o rječničkom sastavu s posebnim osvrtom na arapske elemente u perzijskom jeziku i o tvorbi riječi u perzijskom uopće. Drugi sadrži spisak najčešćih nepravilnih perzijskih glagola s njihovim prezentskim osnovama, transkripcijom i značenjem. Ova gramatika upotpunjava svrsishodnost ovog rječnika jer stoji uvijek nadobuhvat ruke.

Salih Trako

SAMS-al ḤUSN, Eine Chronik von Tode Timurs zum Jahre 1409, von Täğ Mas-Salmānī. Persischer Text in Faksimile (H. S. Lala Ismail Efendi 304), ins Deutsche übertragen und kommentiert von Hans Robert Roemer, Wiesbaden 1956, str. 328.

U uvodu (str. 1—15) autor daje iscrpan i vrlo koristan pregled djela koja se bave historijom Timurida ili indirektno pomažu osvjetljavanju tamnih stranica toga perioda. Pojava novih izvora je znatno obogatila naše poznavanje Timurovog vremena i njegovih nasljednika, prema onome što su pružala djela *Uluğ Beg und seine Zeit* (Leipzig 1935) i *Mir 'Alī Šīr* (Leipzig 1938) od Wilhelma Bartholda. Godine 1937. Felix Tauer je počeo sa svojim kritičkim izdanjem *Zafarname* od Niẓām ad-Dīn Šāmīja, a prethodno je izdao hroniku Ḥāfīz-i-Abrū-a. J. H. Sanders je izdao u prevodu na engleskom djelo *Ağā'ibal-maqdūr fi aḥbār Timūr* od Ibn 'Arabšāha čija je vrijednost u tome što daje informaciju da je Ibn Haldun imao susret sa Timurom. Taj podatak bazira se na spisu iz Ibn Haldunova pera.

Dalje se navode autori djela manjeg obima, kao što je Wilhelm Barthold, koji je na opštoj historiji *Tawārīḫ-i an-ʿArabīyā u mulūk* od Ġa'farī ibn Muḥammad al-Ḥusainī ispitivao izvore za historiju Timurida i izdao zaključni dio ovog djela. Walter Hinz izdao je deveti odjeljak *Sams as-siyāq*, poznati rad o upravi i finansijama, koji je napisao

'Alī Ibn Muḥammad al-Qūmī, zvani 'Alī Šīrāzī, vjerovatno 1440. godine. Jean Aubin je dao dva hagiografska teksta sa vrijednim zaključcima o socijalnim odnosima u Kermanu. Dalje se spominje i hagiografski izvor *Mazārāt-i-Kirmān*, koji je poznat još pod imenom *Tazkirāt al-auliyā-yi Mihrābī Kirmānī*, objavljen 1330. godine u Teheranu, nastojanjima Sayyid Muḥammad Hāšimī Kirmānī i Ḥusain Kūhī Kirmānī. Jedan sak (kartular) pisan na čagatajskom jeziku, pod naslovom *Munša'āt* od Mir 'Alī Šīr Nawā'i-ja objavljen je u Bakuu 1926. godine. Pisac pomenutog djela je pokušao da ukaže na značaj *inšā'*-literature za istorijsko istraživanje. U uvodu se spominje i izvještaj Ruy González Clavijo, koji je predvodio poslanstvo Henriha III od Kastilje na Timurov dvor 1403. i 1406. godine. Guy le Strange preveo je ovaj izvještaj na engleski, a Francisko López Estrada izdao je novo izdanje originalnog teksta.

Iako je istorijsko istraživanje, kako ističe autor, sa pomenutim izdanjima postavljeno na mnogo solidniju osnovu, ipak su istraživaču potrebne hronike kao što su: *Zafarnāmā* od Muḥammad Saraf ad-Dīn 'Alī Jazdī-ja i Hronika Ḥāfīz Abrū-a.

Roemer dalje razmatra samo djelo *Sams al-Ḥusn* koje obuhvata jedno kratko vremensko razdoblje, ali sretno popunjava praznine u nizu publikacija izvora za historiju Timurida.

U drugom dijelu knjige (str. 15—132) slijedi prevod hronike *Sams al-Ḥusn* na njemački; prevodilac se našao pred ozbiljnim poslom da prevede djelo napisano kitnjastim i vrlo teškim retorskim stilom pa se odlučio da ga prevede jasnim i razumljivim stilom, u čemu je i uspio. Korisniku je ostavio mogućnost da uporedi prevod sa originalom, koji je donio na kraju knjige. Nije se odlučio na tipsko štampanje niti na doslovan prevod, jer bi to iziskivalo ogromne napore i mnogo vremena. Povučići granicu između retor-

skog i stvarnog stila je vrlo teško. Prema tome pisac je pokušao da prevod bude jasniji od originala. Ispod preveda date su primjedbe i objašnjenja, koja se odnose na prevod. Na kraju je dat sam tekst hronike *Šams al-Ḥusn* u faksimilima iz rukopisa Lala Ismail Efendine biblioteke bez ispravki pogrešaka.

Sadržaj hronike počinje sa povratkom Timura 1404. god. sa višegodišnjeg pohoda kojim je potčinio Siriju, Mesopotamiju i veliki dio Male Azije. Opširni prikazi Timurovih pobjeda su materijal iz koga je sačinjena ova hronika koja, kako se to ističe, ne samo da pruža jasnu sliku događaja dotičnog perioda, nego je i ključ za razumijevanje kasnijeg političkog razvoja.

Na kraju djela data je literatura i opsežni indeksi geografskih naziva, vlastitih imena, registri stvari i riječi i registar varijanti.

Džemal Čehajić

Radovan Samardžić, *Beograd i Srbija u spisima francuskih savremenika — XVI i XVII vek*. Beograd 1961, 799 str. — Izdanje Istorijiskog arhiva Beograda.

Prije petnaest godina Istonijski arhiv Beograda je na osnovu dobro smišljenog i široko zasnovanog plana pristupio izdavanju izvora za istoriju našeg glavnog grada i u tu svrhu pokrenuo posebnu ediciju *Građa za istoriju Beograda*.

U okviru te edicije pokrenuta je posebna kolekcija koja će sadržavati narativnu građu o Beogradu i onim srpskim oblastima koje se nalaze u okviru SR Srbije.

Ova prva knjiga iz te kolekcije sastoji se od studija, komentara, objašnjenja i bibliografije autora i redaktora djela prof. dr Radovana Samardžića i od odabranih tekstova francu-

skih savremenika XVI i XVII vijeka o Srbiji o onovremenoj Turskoj.

Poslije kratke bilješke izdavača u kojoj je izložen cilj i namjena ove nove kolekcije *Građe za istoriju Beograda*, donesen je *Predgovor* R. Samardžića, u kome je dat presjek i ocjena dosadašnjeg rada na izdavanju i obradi zapadnih putopisa kod nas. Ukazujući na značaj ovih izvora i njihovu brojnost, autor ističe neophodnost njihovog izdavanja i proučavanja pa kaže: »Objavlivanje putopisa, i starih i novih, nije samo naučni zahtev nego i opšta kulturna potreba«. Insistirajući pri tom, sasvim opravdano, na širim zahvatima, autor upozorava »da se istorija Južnih Slovena pod Turcima ne može ni shvatiti ni obraditi bez najdubljeg ulaženja u probleme Turske kao celine«. Dalje, izložio je, vrlo instruktivno, principe po kojima je ova knjiga sastavljena i kriterije kojih se autor držao pri odabiranju građe, kao i principe po kojima je odabrani materijal sređen. Na uvodnom mjestu R. Samardžić pruža nam zgusnutu sintetičnu studiju *Francuska i Turska u XVI i XVII veku* (str. 19—31) u kojoj prikazuje mogućnosti, uslove i okvire nastanka naučnog interesovanja u Francuskoj XV i XVII stoljeća za Tursku. Ta studija je neophodna za pravilno shvatanje i ocjenu karaktera i značaja spisa koji su objavljeni u ovoj knjizi, jer su oni mnogo puta bili rezultat francusko-turskih odnosa.

Važnu funkciju ima i sljedeći dio knjige *Francuski pisci o Turskoj XVI i XVII veka* (33—108), u kome su hronološkim redom date biografije četrdeset i jednog francuskog autora iz XVI i XVII vijeka koji su pisali o Srbiji i Turskoj i koji su zastupljeni u ovome djelu. Svaka od ovih biografija pruža cjelovit prikaz života i rada jednog pisca, rezultate i ocjenu vrijednosti njegovog djela. Dajući portrete ovih pisaca, Samardžić je o nekim poznatim imenima pružio nove podatke i, što je još značajnije, sačuvao

od zaborava čitav niz značajnih, ali zaboravljenih pisaca i djela.

Zatim slijede prevodi odabranih tekstova tih pisaca koji se odnose na Beograd i Srbiju (109—270), pa prevodi tekstova koji se odnose na Tursku kao cjelinu (271—351). Poslije toga saopšteni su isti tekstovi u francuskom originalu (353—596).

Tu su odabrane i umesene, prije svega, one vijesti francuskih savremenika koje neposredno govore o Beogradu i Srbiji, i to tako da su zabilješke očevidaca unijete bez obzira na bogatstvo i vjerodostojnost podataka koje pružaju, dok je iz memoara i hronika izabrano ono što je rječitije kao izvor.

Svjestan činjenice da se život našeg naroda pod turskom vladavinom ne može potpuno upoznati bez sagledanja cjelokupne stvarnosti Turskog carstva, to je autor i redaktor ove knjige nastojao da pruži što šire mogućnosti za razumijevanje istorije Beograda i Srbije u granicama Turskog carstva pa je zato, poslije tekstova koji neposredno govore o Srbiji i Beogradu XVI i XVII stoljeća, dao i odabrane fragmente iz savremenih francuskih spisa o Turskoj koji posredno mogu poslužiti i kao građa za našu istoriju toga perioda.

Kad se ima na umu činjenica da je u XVI i XVIII vijeku na Zapadu napisano toliko putopisa o Turskoj, koliko o čitavoj Evropi uopšte, i da su u tome prednjačili Francuzi, onda postaje jasno kako je trebalo zaista mnogo truda, znanja i umješnosti pa da se iz ogromne mase francuskih putopisa i drugih spisa pronađe, odabere i izvuče sve ono što najbolje doprinosi poznavanju Beograda, Srbije i Turske toga vremena u pojedinostima i u cjelini i

da se sve to složi, sredi i poveže u harmoničnu cjelinu. To nije bio lak posao ni za autora i redaktora ovoga djela čija sadržina, kompozicija i obrada jasno svjedoči o njegovom temeljitom poznavanju one građe i dubokom poniranju u njene tajne. Koliko se prof. Samardžić trudio da ne ispusti nijednu važnu pojedinost, vidi se jasno iz mnogobrojnih važnih fragmenata koji nisu mogli dobiti posebno mjesto u knjizi, pa su saopšteni u učenim komentarima koji prate tekstove spisa i obuhvataju punih 125 stranica sitnog sloga (str. 599—724).

Sva građa saopštena je po svim pravilima savremene nauke i pored ograničenja koja su autoru nametali uslovi izdanja.

Daleko bi nas odveo svaki pokušaj da predočimo pun sadržaj ovog značajnog djela koje pruža zaista veliku obilje podataka iz geografije i istorije, o političkim, kulturnim i ekonomskim prilikama, o državnom i društvenom uređenju, stanju i životu potčinjenih naroda i svemu drugom što može da posluži za razumijevanje života Srbije i Turske u XVI i XVII stoljeću. Pored toga, ova građa pruža mnoge vanredno važne i interesantne podatke i za specijalne orijentalističke studije koji mogu da znatno upotpune a često i isprave naša znanja o raznim institucijama, pokretima i pojavama o kojima su istočni izvori vrlo šturi. Takav je npr. Difren—Kancov opis poznatog sinkretističkog pokreta iz 1573. godine, opis raznih ustanova, rodova vojske itd.

Poseban doprinos predstavlja i velika bibliografija francuske literature o Turskoj kao i podaci saopšteni u rječniku termina i registrima pisaca i geografskih naziva.

A. Aličić